

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ SİYASİ KOŞULLULUK
MEKANİZMASININ BATI BALKAN ÜLKELERİNİN
AVRUPALILAŞMASINDAKİ ROLÜ: SIRBİSTAN ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜL MURİÇ

İSTANBUL – 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ SİYASİ KOŞULLUK
MEKANİZMASININ BATI BALKAN ÜLKELERİNİN
AVRUPALILAŞMASINDAKİ ROLÜ: SIRBİSTAN ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜL MURİÇ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Nedime Aslı ŞİRİN ÖNER

İSTANBUL – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğüne

Enstitünüz, Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Gül Muriç**, tarafından hazırlanan, “**Avrupa Birliği Siyasi Koşulluluk Mekanizmasının Batı Balkan Ülkelerinin Avrupalaşmasındaki Rolü: Sırbistan Örneği**” başlıklı bu çalışma, 03.07.2019 tarihin de yapılan savunma sınavı sonucunda **OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞUYA BAŞARILI** bulunarak aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Dr. Öğr. Üy. N. Aslı Şirin ÖNER Danışman

.....

Doç. Dr. Armağan E. ÇAKIR Jüri Üyesi

.....

Doç. Dr. Armağan GÖZKAMAN Jüri Üyesi

.....

04/07/2019...tarih ve 2019/16 sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

ÖZET

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin genel olarak Batı Balkan ülkeleriyle, daha spesifik düzeyde ise Sırbistan ile olan ilişkilerini ve bu ilişkileri yürütürken siyasi koşulluluk mekanizmasını kullanma yöntemini ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda tez boyunca sıklıkla ele alınan “siyasi koşulluluk”, “Avrupalılaşıma” gibi kavramlar tarihsel bakış açısı ile ele alınıp incelenmektedir. Aynı şekilde, Avrupa Birliği'nin hem Batı Balkan ülkeleri ile olan hem de Sırbistan ile olan ilişkileri, adaylık süreci çerçevesinde tartışılmaktadır. Tezin ulaşmak istediği asıl nokta ise, Avrupa Birliği'nin, adaylık süreci boyunca müzakerelerde sıklıkla vurgu yaptığı “siyasi koşulluluk” mekanizmasının her ülkeye özgü farklılıklar arz etmesi ve Birliğin bu mekanizmayı ülkeler nezdinde farklılaştırmasıdır. Dolayısıyla, Avrupalılaşıma sürecinde, siyasi koşulluluk mekanizmasının her bir aday ülke için ayrı ayrı işletilmesi, adaylık statüsü verilmesinden üyelik müzakerelerinin başlamasına kadarki süreçte aday ülkeleri motive eden en önemli başlık olmaktadır. Bu anlamıyla, Batı Balkan ülkelerinden Sırbistan'ın Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde siyasi koşulluluk mekanizmasının hem adaylığı onaylanana kadar ve hem de müzakereler boyunca nasıl kullanıldığı tartışılmakta; tezin aynı zamanda temel argümanı olan siyasi koşulluluk mekanizmasının Sırbistan'ın üyelik sürecini olumlu biçimde etkilediği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Avrupalılaşıma, Batı Balkanlar, demokrasi, insan hakları, siyasi koşulluluk, Sırbistan, Yugoslavya, üyelik süreci

ABSTRACT

This thesis aims to discuss the European Union's relationship with Western European countries in general, specifically with Serbia, and the application of political conditionality mechanism to conduct those relations. In this context, the concepts of "political conditionality" and "Europeanisation" which are frequently emphasized throughout the thesis will be examined from a historical perspective. In a similar way, the European Union's relations with both Western Balkan countries and Serbia are discussed within the framework of the candidacy process. The main point that this thesis tries to achieve is that the "political conditionality mechanism, which is emphasized in negotiations during the candidacy process, differs for each country. In other words, the European Union applies this mechanism differently in the countries. Therefore, in the process of Europeanisation, the different functioning of the political conditionality mechanism for each candidate country becomes the most important issue that motivates the candidate countries until they achieve the candidate status and start the membership negotiations. In this sense, the discussion is about how the political conditionality mechanism of the Western Balkan countries in the process of Serbia's harmonization with the European Union was used until its candidacy was approved and during the negotiations. The main argument of the thesis is that political conditionality mechanism has positively affected and is still affecting Serbia's membership process.

Key terms: European Union, Europeanization, Western Balkans, democracy, human rights, political conditionality, Serbia, Yugoslavia, membership process

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Avrupa Birliği'nin siyasi koşulluluk mekanizmasının genelde Batı Balkan ülkelerinin, özelde ise Sırbistan'ın Avrupalılaşmasındaki rolü ana hatlarıyla ele alınmıştır. Sırbistan'ın özellikle yakın dönem siyasi tarihi mercek altına alınarak, hem iç politikası hem de dış politika bağlamında bilhassa Avrupa Birliği ile yürüttüğü ilişkileri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın yorumlanma biçiminde ise, özellikle Avrupalılaşma çalışmalarında ufuk açıcı bir yöntem olan yeni kurumsalcılık ve onun alt dallarından biri olan tarihsel kurumsalcılıktan faydalanılmıştır.

Çalışmanın yürütülmesi sırasında, sabırla her türlü desteği sunan danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Nedime Aslı ŞİRİN ÖNER'e, her konuda olduğu gibi tez yazımı konusunda da en büyük destekçim olan başta annem Kıymet MURİÇ olmak üzere canım aileme, dostum Begüm AKGÜL'e ve tüm bu süreçte desteğini esirgemeyen herkese sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Gül MURİÇ

Temmuz 2019, İstanbul

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
TABLOLAR LİSTESİ	vii
HARİTALAR LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPALILAŞMA: KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Avrupalılaşma: Tanım ve Kapsam	4
1.2. Avrupalılaşma Kavramının Tarihsel Gelişimi	8
1.3. Bir Süreç Olarak Avrupalılaşma	17
1.3.1 Aşağıdan Yukarıya Bir Süreç Olarak Avrupalılaşma	18
1.3.2. Yukarıdan Aşağıya Bir Süreç Olarak Avrupalılaşma	19
1.4. Avrupalılaşmanın Dönüştürücü Gücü ve Etkileri	20
1.5. Avrupalılaşma ve Dönüşümün Koşulları	24
1.5.1. Avrupalılaşma Düşüncesi: Kuramsal Bir Değerlendirme	26
1.5.2. Yeni Kurumsalcılık ve Dönüşüm Kuramları	28
1.5.2.1. Rasyonalist Kurumsalcılık	29
1.5.2.2. Sosyolojik Kurumsalcılık	30
1.5.2.3. Tarihsel Kurumsalcılık	31
1.5.2.4. Diğer Mekanizmalar	31

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPALILAŞMA SÜRECİNDE SİYASİ KOŞULLULUK

2.1. Koşulluluk Kavramı.....	33
2.3. Siyasi Koşulluluk Kavramı ve Türleri	36
2.4. Avrupa Birliği'nin Siyasi Koşulluluğuna Kısa Bir Bakış.....	39
2.5. Avrupalılaşıma Kavramının Dönüşümü	46
2.6. Avrupa Birliği Adaylık Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Temel Faktörler	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI BALKAN ÜLKELERİNİN YAKIN DÖNEM SİYASİ TARİHİ VE AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİ

3.1. İkinci Dünya Savaşı'ndan Bugüne Batı Balkanlar	53
3.1.1. Sosyalist Yugoslavya'dan Parçalanmış Balkanlara	54
3.1.2. Yugoslavya'da Ulus Kavramı	56
3.1.3. Dağılmaya Doğru Yugoslavya.....	57
3.2. Yugoslavya'dan Sırbistan'a	61
3.3. Batı Balkan Ülkelerinin Avrupa Birliği ile İlişkileri	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİRBİSTAN'IN AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİ VE SİYASİ KOŞULLULUK

4.1. Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile İlişkileri.....	78
4.1.1. 2000 Öncesi Dönemde Avrupa Birliği ile İlişkiler	79
4.1.2. 2000 Sonrası Dönemde Avrupa Birliği ile İlişkiler	81
4.2. Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile İlişkilerinde Siyasi Koşulluluk	84
4.3. Sırbistan'ın Avrupa Birliği Üyelik Süreci ve Yol Haritası	94

SONUÇ	104
--------------------	-----

KAYNAKÇA	108
-----------------------	-----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. Avrupalılaştırmanın Dönüştürücü Etkisi	s.21
Şekil 2. Avrupalılaştırma ve Nüfuz Alanları.....	s.22
Şekil 3. Avrupalılaştırma ve Yapısal Değişim.....	s.25
Şekil 4. Demokratikleşmenin Teşviki	s.44

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. 1981 Nüfus Sayımına göre Yugoslavya’da etnik kökenler (%)s.58

Tablo 2. Uluslararası Örgütlerde Kosova’nın Tanınmasıs.90

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa No.

Harita 1. Balkanlar Siyasi Haritasıs.60

Harita 2. Sırbistan Haritasıs.69

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
bkz.	Bakınız
der.	Derleyen
s.	Sayfa no
a.g.e.	Adı geçen eser
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OEEC	Organisation for European Economic Co-operation
AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Democratization and Stabilization
TAIEX	Technical Assistance and Information Exchange Mechanism
UÇK	Kosova Kurtuluş Ordusu
UNMIK	United Nations Mission In Kosovo

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın ardından tüm dünyada siyasi birtakım gelişmeler ve değişimler ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi ve belki de en uzun sürecek sorunları ortaya çıkaracak olanı ise Batı Balkanlar coğrafyasında yaşanan iç savaş, çatışma ve katliamlardır. 1990'lı yılların başından itibaren, bölgedeki güç boşluğu nedeniyle ortaya çıkan istikrarsızlık, bir süre sonra etnik çatışmalara; özellikle Hırvatistan, Bosna Hersek ve Kosova'da son derece kanlı ve uzun süren savaş ve katliamlara yol açmıştır. Katliam ve çatışmalar çeşitli aralıklarla olsa bile uzun zaman boyunca devam etmiş, 2000'li yılların başına gelindiğinde ancak sonlandırılabilmiştir.

Bölgenin böylesine kanlı bir coğrafyaya dönüşmesinin sebebi bölgede ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulamaması olarak görülebilir. Fakat diğer yandan, bu güç boşluğunu doldurmaya aday olan aktörlerin (özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve NATO) çatışmaları sonlandırmak anlamında gösterdikleri çabalar uzun zaman boyunca yalnızca diplomatik düzeyde kalmıştır.

2000'li yılların başlarından itibaren ise, Avrupa Birliği bölge ülkeleriyle daha güçlü ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu sayede, Batı Balkan ülkeleri hem Avrupalılaşıma hem de kronik sorunlarını çözmek adına birtakım olumlu adımlar atmaya başlamıştır. Avrupa Birliği'nin bölge ülkeleriyle kurduğu diyalogda siyasi koşulluluk mekanizmasının büyük bir payı olmuştur.

Avrupa Birliği üyelik süreci, aynı zamanda aday ülkeler nezdinde birtakım şartların yerine getirilmesi sürecidir. Avrupa Birliği, hem adaylık başvurusu yapılmadan önce, hem de adaylık statüsü verildikten ve müzakere süreci başladıktan sonra, söz konusu ülkenin temel hak ve özgürlükler, adalet, yargı sistemi, insan hakları gibi alanlarda standart olan şartları yerine getirmesini talep etmekte, bunun yanı sıra siyasi koşulluluk mekanizmasını çalıştırmaktadır. Bu anlamıyla siyasi koşulluluk her ülkenin ekonomik, siyasi, kültürel, etnik sosyal vb. yapısına göre değişiklik gösterebilmektedir. Deyim yerindeyse siyasi koşulluluk, aday ülkenin nevi şahsına münhasır sorunlarını çözmek adına işletilmektedir. Birçok durumda, aday ülkenin bir veya birkaç kronik

sorunu siyasi koşulluluğun konusu olur. Avrupa Birliği açısından, kimi zaman standart şartlarından bile daha fazla ön planda olan siyasi koşulluluk mekanizması, üyelik müzakereleri başlamadan önce ve müzakereler yürütülürken aday ülkeye sürekli olarak hatırlatılır ve bu yönde bir baskı uygulanır.

Dolayısıyla bu tezde, siyasi koşulluluk mekanizmasının Batı Balkan ülkelerinin demokratikleşmesi ve Avrupalılaşmasındaki rolünün ne düzeyde olduğu, hangi açılardan bu mekanizmanın hayata geçirildiği tartışılmaktadır. Ancak bu tartışmanın bağlamını daraltmak adına Sırbistan örneği üzerinden hareket etmek tercih edilmiştir. Böylelikle “Avrupalılaşma”, “siyasi koşulluluk” ve “kurumsalcılık” kavramlarının ele alınmasının yanı sıra Batı Balkan coğrafyasının tarihsel arka planı ve Sırbistan’ın bu arka planda siyasi bir aktör olarak yeri ve konumu saptanmaya çalışılmaktadır.

Bu anlamıyla, tezde ileri sürdüğümüz ve çeşitli açılardan desteklenen argüman, siyasi koşulluluk mekanizmasının potansiyel aday ve aday ülkelere Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde motivasyon sağladığı ve süreci yürütürken olumlu mesafe kat etmelerine neden olduğu yönündedir. Burada ele aldığımız ve detaylı biçimde üzerinde durduğumuz Sırbistan örneğinde de görüldüğü üzere, yakın tarihinde siyasi, ekonomik ve hukuki birçok soruna rağmen, Birliğin üyelik için olmazsa olmaz biçiminde nitelendirdiği siyasi koşulluluğun yerine getirilmesiyle birlikte Sırbistan süratli bir gelişme kaydetmeyi başarmıştır.

Tezin ilk bölümünde Avrupalılaşma kavramının tanımı ve kapsamı ele alınırken, bir yandan da kavramın tarihsel gelişimi incelenmektedir. Yine Avrupalılaşma olgusu bir süreç bağlamında irdelenirken, hem “aşağıdan yukarıya” hem de “yukarıdan aşağıya” Avrupalılaşma tartışılmaktadır. Bunlarla birlikte, Avrupalılaşmanın dönüştürücü gücü, bu gücün etkileri, dönüşümün koşulları, Avrupalılaşma düşüncesi, dönüşüm kuramlarının ışığında ele alınmaktadır.

İkinci Bölümde tezin anahtar kavramlarından olan “siyasi koşulluluk” mekanizmasına dair yakın bir okuma gerçekleştirmek amaçlanmaktadır. Burada öncelikle, Avrupalılaşma sürecinde, uluslararası ilişkiler disiplini bağlamında “siyasi koşulluluk” kavramı ele alınmaktadır. Ardından, Avrupa Birliği’nin siyasi koşulluluk

mekanizmasını aday ülkelerle sürdürdüğü ilişkiler ve müzakereler bağlamında nasıl uygulamaya koyduğuna dair çeşitli görüşlere yer verilmektedir. Bu bölümün konu başlıklarından bir diğeri de Avrupalılaşıma kavramının zaman içinde dönüşümü ve Avrupa Birliği'nin tarihsel anlamda bu kavrama yüklediği anlamlar olmaktadır.

Batı Balkan coğrafyasının yakın dönem siyasi tarihi ve Avrupa Birliği ile ilişkilerinin ele alındığı Üçüncü Bölümde, ilk olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze Batı Balkanlar'ın siyasi tarihi incelenmektedir. Sonrasında ise, özellikle 2000'lerde bölge ülkeleriyle yakın ilişki içinde olan Avrupa Birliği'nin, bu coğrafyadaki ülkelerle potansiyel adaylık veya adaylık süreci boyunca kurduğu temas noktaları yine bu bölümde ele alınmaktadır.

Tezin Dördüncü Bölümü, bütün çalışma boyunca incelenen ve tartışılan kavramları ve süreçleri, bölge ülkelerinden biri olan Sırbistan özelinde ele almaktadır. Bu anlamıyla, Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile ilişkilerinin tarihsel gelişimi ve siyasi koşulluluk kavramı, bu bölümün çerçevesini oluşturmaktadır. Son olarak, Sırbistan'ın Avrupa Birliği üyelik süreci ve geleceğe dair yol haritasına yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPALILAŞMA: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılışıyla birlikte önemli bir odak haline gelen Avrupa Birliği, hem kurumsallaşma hem de ilkelerini belirleme anlamında daha hızlı bir sürece girmiştir. Bu tarihten itibaren, Soğuk Savaş'ın sona ermesi nedeniyle farklı uluslararası aktörlerin devreye girmesi ve mevcut aktörlerin rollerinin değişimi gibi nedenler Avrupa Birliği ve Avrupalılaşma kavramlarını ön plana çıkarmaya başlamıştır.

Bu bölümde, öncelikle bir kavram olarak Avrupalılaşmanın ne anlama geldiği, farklı yazarlara göre ele alınmakta ve kavramın tarihsel anlamdaki gelişimi de göz önünde bulundurularak incelenmektedir. Ayrıca yine, Avrupalılaşmanın dönüştürücü etkisi ve bu dönüşümün koşullarına değinilmekte, Avrupalılaşma süreci ile Birliğe adaylık sürecinde Avrupalılaşma sorunu üzerinde durulmaktadır. Sonrasında ise, bir süreç olarak Avrupalılaşma, aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya olmak üzere ele alınmaktadır.

Bölümün ilerleyen kısmında, Avrupalılaşmanın dönüştürücü gücü ve etkileri yazına katkısı olan yazarların fikirlerine atıflar yapılarak analiz edilmektedir. Yine Avrupalılaşma düşüncesi, Yeni Kurumsalcılık ve Dönüşüm Kuramları üzerinden ele alınmaya çalışılmaktadır. Bölüm sonunda ise, tezin ana meselelerinden biri olan siyasi koşulluluk kavramı ve türleri ana hatlarıyla incelenmektedir.

1.1. Avrupalılaşma: Tanım ve Kapsam

Avrupalılaşma (*Europeanization*); toplumsal, siyasal, iktisadi, tarihi ve kültürel yönden ulusal kurumları, politikaları, ulusal değerleri etkileyen yapısal bir değişim

sürecidir.¹ Bununla birlikte, Avrupalılaşıma kavramının genel kabul görmüş tek bir tanımı yoktur. Farklı alanlarda çalışan yazarların kimi noktalarda birbirine temas eden farklı kavramları vardır. Öte yandan, kavramla ilgili çok farklı tanımlamanın olması ve bu tanımların bazı ortak noktalar ve genel çıkarımlar içermesi bu konuda fikir sahibi olunmasına yardımcı olmaktadır.

Avrupalılaşıma konusunda önde gelen yazarlardan biri olan Robert Ladrech Avrupalılaşımayı, “Avrupa Birliği’nin ekonomik ve politik yapılarının ulusal politikalarının ve politika yapma sürecinin organizasyonel mantığının bir parçası haline geldiği bir uyum süreci” olarak tanımlamaktadır.² Bu konuya dair çalışmalar yürüten bir diğer yazar olan Lars Mjoset’in tanımlamasında Avrupalılaşıma, “Avrupa’nın etkisinin, özellikle Avrupa kurumsal modellerinin orijinal kaynaklarının dışındaki alanlara yayılması” olarak değerlendirilmektedir.³ Thomas Lawton ise Avrupalılaşımayı, “egemenliğin Avrupa Birliği düzeyine hukuken devredilmesi” şeklinde tanımlamıştır.⁴ Börzel Avrupalılaşımayı “ulusal politika alanlarının giderek Avrupa düzeyinde oluşturulan politikalara tabii olduğu bir süreç” olarak tanımlamıştır.⁵ Thomas Risse, Maria Green Cowles ve James Caporaso’nun çalışmasında ise aynı kavram, “Avrupa düzeyinde farklı yönetim yapılarının, aktörler arasındaki etkileşimleri resmileştiren ve siyasi sorunların çözümünü sağlayan siyasi, hukuki ve sosyal kurumların ve yaptırım gücüne sahip kuralların oluşturulmasında uzmanlaşmış politika ağlarının ortaya çıkması ve gelişimi” şeklinde ele alınmaktadır.⁶

¹ Canan Balkır ve Diğdem Soyaltın, *Avrupalılaşıma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 42.

² Robert Ladrech, “Europeanisation of Domestic Politics and Institutions: The Case of France,” *Journal of Common Market Studies*, Vol. 32, No. 1, 1994, s. 69.

³ Lars Mjoset, “Historical Meanings of Europeanisation”, *ARENA WorkingPaper*, No. 24, 1997, http://www.arena.uio.no/news/publications/publ_wp.htm, s. 1.

⁴ Thomas C. Lawton, “Governing the Skies: Conditions for the Europeanisation of Airline Policy”, *Journal of Public Policy*, Vol. 19, No. 1, 1999, s. 92.

⁵ Tanja A. Börzel, “Towards Convergence in Europe Institutional Adaptation to Europeanisation in Germany and Spain”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 37, No. 4, 1999, s. 574.

⁶ Thomas Risse, Cowles ve Caporaso, *a.g.e.*, 2001 s. 6-7; Thomas Risse ve Tanja A. Börzel, “When Europe His Home: Europeanization and Domestic Change”, *European Integration Online Papers*, Vol: 4, No: 15, 2000, s. 2.

Avrupalılaşma kavramıyla ilgili olarak en fazla bilinen ve kullanılan tanım Radaelli tarafından yapılmıştır. Radaelli'ye göre Avrupalılaşma kavramı, Avrupa Birliği politika yapım süreci içinde oluşturularak devletlerin ulusal syem, siyasi yapı ve siyasetlerine entegre ettikleri resmi ve resmi olmayan tüm kural, sürec, politika ve yöntemlerin ortaya çıkması, oluşturulması, yayılması ve kurumsal hale getirilmesini ifade etmektedir.⁷ Olsen'e göre Avrupalılaşma kavramı beş temel unsur üzerinden inşa edilmektedir. Yazara göre bunlar; "dış sınırlarda değişim (genişleme)", "Avrupa düzeyinde kurumsallaşma ile oluşan yönetsel düzey", "siyasi örgütlenme ve yönetişimin Avrupa dışına ihraç da edilmesi", "güçlü bir siyasi proje olarak Avrupa" ve "Avrupa düzeyindeki kurumların ulusal ve yerel düzeye aktarılması"dır.⁸ Bu tanımların her biri bağımsız şekilde ele alınabileceği gibi, bir arada ele alınarak da incelenebilir.

Olsen'in bu geniş tanımlama seti üzerine düşünen Howell'a göre ise, bu beş tanım iki ayrı başlıkta da ele alınabilir: Howell'in yaptığı ikili ayrıma göre; "dış sınırlarda değişim", "Avrupa düzeyinde kurumsallaşma ile oluşan yönetsel düzey" ve "birleşmiş güçlü bir siyasi proje olarak Avrupa" tanımları, Avrupa bünyesinde ve sınırları dahilinde gerçekleşen Avrupalılaşmayı ifade etmektedir. Öte yandan, "siyasi örgütlenme ve yönetişimin Avrupa dışına ihraç edilmesi" ve "Avrupa kurumlarının ulusal ve yerel düzeye aktarılması" tanımları ise bütünsel anlamda Avrupa Birliği'nin ye devletler ile girdiği ilişkileri açısından Avrupalılaşma kavramını ortaya koymaktadır.⁹

Avrupalılaşma kavramını farklı bir bakış açısıyla yorumlayan Grabbe'ye göre ise, Avrupalılaşma kavramını incelerken ne olduğundan çok ne olmadığı üzerinde durulması gerekmektedir. Yazara göre, Avrupalılaşma şu üç unsurdan farklı süreçlerdir: a) Avrupalılaşma, bir AB genişleme teorisi değildir. b) Avrupalılaşmayı daha iyi anlayabilmek için, tür ve derece farklılıkları arasında ayırım yapılmasını gerekmektedir.

⁷ Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaelli, *Europeanization of Public Policy*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 30

⁸ Johan P. Olsen, "Europeanization", içinde Michelle Cini (der.), *European Union Politics*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 334.

⁹ Kerry E. Howell, *Developing Conceptualisations of Europeanization: Synthesising Methodological Approaches*, Queen's Papers on Europeanization, No 3. 2004, s. 8-9.

c) AB'nin halihazırda uyguladığı politikalar sonucunda kasıtlı ve kasıtsız etkileri arasında ayırım yapmak gerekmektedir.¹⁰

Benzer şekilde, Avrupalılaşmayı yorumlayan Patel ve Hirschhausen'e göre, Avrupalılaşma fikri üzerine temelde üç tez bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Avrupalılaşmayı tek yönlü ve teleolojik bir süreç olarak görmemek gerektiğini savunur. Çünkü bilindiği üzere, Avrupalılaşma sürekli olarak ilerlemeci biçimde yol almadı, kesintilere ve geri dönüşlere maruz kaldı. İkincisi, Avrupalılaşmanın esas olarak karışık coğrafi sınırları yoktur. Bu anlamıyla, mekânsal düzeyde belirgin sınırları olduğu söylenebilir. Üçüncü olarak ise, Avrupalılaşma sadece Avrupa ile ilgili de değildir.¹¹

Avrupalılaşma kavramını, kapsam açısından, dar ve geniş olmak üzere ikiye ayırmak da mümkündür. Buna göre dar anlamda Avrupalılaşma, Avrupa Birliği mevzuatının üye/aday ülke tarafından uygulanması, geniş anlamda ise Avrupa'nın değer, simge ve inançlarının benimsenmesi ile ulusal düzeyde gerçekleşen değişiklikler şeklinde kullanılabilir.¹²

Görüldüğü gibi, Avrupalılaşma konusunda tüm yazarlarca kabul edilen tek bir tanım bulunmamaktadır. Kavram farklı açılardan ele alınarak Avrupalılaşma yazınına farklı tanımlamalar kazandırılmıştır. Genel bir ifade ile belirtmek gerekirse Avrupalılaşma, Avrupa Birliği seviyesinde karar alma ve politika oluşturma, alınan bu karar ve politikaların tetiklediği süreçler, bu karar ve politikaların ulusal politika, karar alma süreçleri ve kurumsal yapılara olan etkileri olarak tanımlanabilir.¹³

Bugün artık Avrupalılaşma kavramı, gittikçe daha fazla Avrupa Birliği ile ilişki ve üye ülkelerle olan ilişkiler bağlamında ele alınmaktadır. Bu anlamıyla kavramın

¹⁰ Heather Grabbe, *The EU's Transformative Power: Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*, Palgrave Macmillan, 2006, s. 47-49.

¹¹ Kiran Klaus Patel ve Ulrike v. Hirschhausen, "Europeanization in History: An Introduction", içinde *Europeanization in the Twentieth Century: Historical Approaches*, (der.) Martin Conway ve Kiran Klaus Patel, Palgrave Macmillan, 2010, s. 3-5.

¹² Kevin Featherstone, "Introduction: In the Name of "Europe", içinde Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli, *The Politics of Europeanization*, Oxford: Oxford University Press, 2003.

¹³ Claudio M. Radaelli, "The Europeanisation of Public Policy", içinde K. Featherstone ve C. M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanisation*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 27-56.

soyut bir zeminden zaman içinde daha somut bir alana doğru seyir izlediğini söylemek mümkündür.

1.2. Avrupalılaştırma Kavramının Tarihsel Gelişimi

Özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren uluslararası siyaset ve uluslararası ilişkiler açısından gittikçe önem kazanan bir kavram haline gelen Avrupalılaştırma fikri, aslında epey eskilere, neredeyse Ortaçağ'a kadar dayanmaktadır. Ancak tarihsel anlamda incelediğimizde, kavramı iki farklı dönemde ele alabiliriz. Bunlardan ilki, Ortaçağ'dan başlayıp İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine (1945) kadar gelen süreci kapsar. İkinci dönem ise, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlayıp günümüze kadar gelen süreçtir. Dolayısıyla, kavramın tarihsel gelişimini incelerken, 1945 yılını bir sınır çizgisi olarak almak mümkündür.

Avrupa coğrafyasında ilk birlik kurma fikri esas olarak din motivasyonunu temel almıştır. Hıristiyanların biraraya gelip, birleşmiş ve bütünleşmiş bir Avrupa oluşturma fikri ilk olarak Pierre Dubois, Dante Alighieri ve Maximilian de Berthune'nin önerileriyle ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁴ Ancak bu öneriler gerçekleşme zemini bulamadan önce, Hıristiyanlığın iki büyük mezhebine mensup olanların (Protestanlar ve Katolikler) arasında çıkan ve 1618'den 1648 yılına dek devam eden Otuz Yıl Savaşları nedeniyle kesintiye uğramıştır. Bu savaşın sona ermesiyle birlikte birlik kurma fikri çeşitli zamanlarda yeniden ortaya çıkmıştır. Özellikle Jean Jacques Rousseau, Saint-Pierre ve Immanuel Kant gibi düşünür ve filozoflar, Avrupa'da birliği kuvvetlendirmek ve bütünleşmiş bir Avrupa ortaya koymak adına çeşitli öneriler ve fikirler ortaya koymuşlardır.¹⁵

1800'lü yıllara gelindiğinde ise, Avrupa'daki siyasi hareketlilik gittikçe hızlanmaya başlamış, buna paralel olarak da siyasi aktörler ve rol dağılımları yeniden tanımlanır hale gelmiştir. Özellikle teknolojik gelişmenin hız kazanmasıyla birlikte bu

¹⁴ Norman Davies, *Europe: A History*, Pimlico, Londra, 1997, s. 383-469.

¹⁵ Canan Balkır ve Diğdem Soyaltın, *Avrupalılaştırma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 8.

yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan Sanayi Devrimi, İngiltere başta olmak üzere önce bütün Avrupa coğrafyasını, ardından da yavaş yavaş bütün dünyayı etkisi altına almaya başlamıştır. Özellikle buhar makinesinin icadı ve bu yeni keşfin birçok alana uygulanması seri üretim ve fabrikalaşma gibi sonuçları ortaya çıkarmıştır.¹⁶ Kırsal bölgelerdeki tarım faaliyetleri makineleşme sayesinde artmış; diğer yandan, şehir merkezlerinde ise kentleşme ve nüfus yapısında hızlı değişimler gözlenmiştir.

On dokuzuncu yüzyılın tamamı ve yirminci yüzyılın ilk yarısı boyunca Avrupalılaştırma kavramı, ekonomik ve siyasi birtakım uzlaşma ihtiyaçları gereği hep gündemde olmuştur. Ancak Otuz Yıl Savaşları döneminden farklı olarak bu dönemden itibaren birlik kurma ihtiyacı dini veya kültürel motivasyonlardan değil, bu sefer çoğunlukla ekonomik gereksinimlerden kaynaklanmıştır.

Sanayi Devrimi'ni ilk gerçekleştiren ülke olan İngiltere'de, Adam Smith, David Ricardo ve John Stuart Mill gibi ekonomistler serbest ticaret kuramının temellerini atmışlardır. Aynı şekilde, ortak kültür değerlerine sahip olan Avrupa coğrafyasında hem serbest ticareti geliştirmek hem de siyasi bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak için çeşitli düşünceler üretilmiştir. Ancak özellikle iki somut adım, ileride kurulacak olan Avrupa Birliği düşüncesine büyük katkı yapmıştır: Bunlardan biri, 1819 yılında Maasen Tarifesi'nin kabulüyle birlikte Prusya'daki iç ticari engellerin kaldırılmasıdır.¹⁷ Diğeri de, "gümrük birliği" fikrinin sahibi olan ekonomist Friedrich List'in iç gümrüklerin kaldırılması ve dışarıya karşı tek bir tarife uygulanmasını öneren bir sistem geliştirmesidir. Alman Gümrük Birliği (*Zollverein*) adı verilen bu sistem örnek teşkil etmiş ve sonrasında diğer ülkeler tarafından da kullanılmıştır.¹⁸

Bütün bu somut çabalara rağmen Avrupa'da yaşanan siyasi çekişmeler, ekonomik rekabet, hammadde arayışı, ulus bilincinin gittikçe ön plana çıkması ve sömürgecilik faaliyetleri gibi çeşitli nedenlerle bir türlü sona ermemiş ve birlik sağlamaya dönük mücadeleler geri planda kalmıştır. Hatta tam aksine, yeni nüfuz

¹⁶ Anne Daltrö, *Politics and the European Community*, Longman, Londra, 1986.

¹⁷ William Otto Henderson, *The Rise of German Industrial Power, 1834-1914*, California, University of California Press, 1975, s. 93.

¹⁸ Canan Balkır ve Diğdem Soyaltın, *Avrupalılaştırma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 9.

alanları açmak isteyen Avrupalı devletler, dünyanın ilk büyük savaşına da bu paylaşım kavgaları nedeniyle sebep olmuşlardır.¹⁹ 1914 yılında başlayıp 1918 yılına kadar süren Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte hem barışı yeniden tesis etmek hem de güçlü bir birlik sayesinde böyle büyük bir savaşa yeniden sürüklenmemek için birlik kurma çabaları bir kez daha hız kazanmıştır. Avrupa'da kalıcı barışı sağlamak için atılan adımlardan ilki, 1919 yılında Cenevre'de Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıdır. Diğer önemli adım ise, 1924'te Avrupa'nın federatif bir yapıya kavuşmasını amaçlayan Pan-Avrupa Hareketi'nin kurulmasıdır. Ancak 1930'lu yıllardan itibaren yükselişe geçen faşizm nedeniyle bu iki önemli çaba da çok geçmeden sekteye uğramış, ortaya çıkan istikrarsızlık ve yayılcılık düşüncesi ise, Avrupa'yı yeniden büyük bir savaşa sürüklemiştir.

Dünya tarihinin en tahrip edici savaşı olan İkinci Dünya Savaşı, birçok açıdan bir ilki oluşturmuş ve bitiminden hemen sonra barışa olan güçlü isteği bir kez daha hatırlatmıştır. Aynı şekilde bu savaş hem cephenin gerisindeki sivillere de doğrudan yansımış hem de tarafların karşı tarafa daha fazla zayıat verme amaçlı teknolojik silahlar kullanmalarına neden olmuştur. Savaşın bitiminde Japonya'nın teslim olmaması üzerine Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları bu silahların en çok zarar verenlerinden olmuştur. Öyle ki, bu iki atom bombasının etkisi nedeniyle yaşanan radyoaktif kalıntılar, sonraki nesilleri de hasta etmeye ve sakat bırakmaya devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bu büyük tahribatı karşısında Avrupalı ülkelerin barış talebi her zamankinden çok daha güçlü olmuştur. Savaşın bitiminden sonra Winston Churchill, 1946 yılının Eylül ayında Zürih'te yaptığı ünlü konuşmasında, Avrupa ülkelerinin Amerika Birleşik Devletleri gibi birleşmiş ve bütünleşmiş bir yapı oluşturma ihtiyacında olduğunu vurgulamıştır.²⁰ Avrupa Birliği'ne giden yolda atılan ilk adımın, Winston Churchill'in bu önerisi olduğu söylenebilir. 1948 yılında yine Winston Churchill başkanlığında Lahey'de toplanan Avrupa Kongresi, prensip olarak güçlü bir birliğin

¹⁹ Erhan Akdemir, "Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi", içinde Belgin Akçay ve İlke Göçmen(der.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014, 2. 39-68.

²⁰ Wendell R. Mauter, "Churchill and the Unification of Europe", *The Historian*, Volume 61, Issue 1, September 1998, s. 67-68.

kurulması gerektiğine dair karar almıştır, ancak birliğin yapısı ve şekli ile ilgili farklı görüşler olduğu için bu konuda bir uzlaşmaya henüz varılamamıştır.²¹

Avrupalılaştırma fikrinin günümüzde somutlaşmış ve kurumsallaşmış hali olarak görülen Avrupa Birliği'nin somut adımlarına değinmeden önce, bir milat olarak kabul edilebilecek 1945 yılına kısaca değinmekte fayda vardır. Bilindiği gibi 1945 yılı, hem Avrupa tarihi ve hem de dünya tarihindeki en kanlı savaş olarak görülen İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği yıldır. Neredeyse yedi yıl boyunca devam eden ve bütün Avrupa'yı yakıp yıkan bu savaş, sadece cephede değil, cephenin ötesine taşınmış ve sivililerin de hayatına mal olmuştur. Böylesine büyük bir yıkımın ardından birleşik bir Avrupa oluşturma fikri, tarihi bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Aynı şekilde, bu tarihten itibaren Soğuk Savaş başlamış ve dünya siyaseti Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasında adeta ikiye bölünmüştür. Böylesi iki "birleşik" gücün temsil ettiği bir dünya siyasetinde, Avrupalı ülkeler de kendi seslerini duyurmak adına birleşme iradesini daha istikrarlı biçimde vurgulamaya özen göstermişlerdir.

Kurulması istenen birliğin barışı ve ekonomik ve siyasi istikrarı sağlayabilmesi için güçlü bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla, çıkarları çoğu zaman çatışabilecek olan ulus-devletler ve onların milliyetçi politik söylemlerini uzlaştırmak adına uluslar-üstü bir kurumun gerektiği ortadaydı.²² Çünkü bir yandan da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti deneyimi başarısız bir örnek olarak karşılarındaydı.

Savaştan sonra, her ne kadar birlik çabası görülse de, kazanan devletler arasındaki anlaşmazlıklar birliğin ortaya çıkmasını engellemekteydi. Gerçekleşen birlik kurma çabalarında Fransız bürokrat ve siyasetçi Jean Monnet'in büyük katkıları olmuştur. Monnet'e göre, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, savaşa neden olan hatalar tekrar edildiği için insanlık, İkinci Dünya Savaşı'nı yaşamak zorunda kalmıştır. Onun

²¹ Canan Balkır ve Diğdem Soyaltın, *Avrupalılaştırma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 42.

²² Cris Shore, *Building Europe: Cultural Politics of European Integration*, Routledge, New York, 2000, s. 16.

önerisi daha liberal bir anlayışla hareket etmektir ve birliği kurmak için özellikle şu hususlara dikkat edilmelidir;

- a. Tüm Avrupa'nın ekonomik, siyasi ve kültürel olarak ortaklaştırılması,
- b. Ekonomik liberalizasyonun artırılması,
- c. Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi,
- d. Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulması.²³

1949 yılında, savaşın galiplerinden biri olan Sovyetler Birliği'ne karşı blok bir savunma fikriyle ortaya çıkan ve aynı zamanda da Avrupa'nın ABD desteğiyle savunma gücü olması için düşünülen NATO (North Atlantic Treaty Organization – Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) kurulmuştur. NATO'nun temel amacı, Sovyetler Birliği'ne karşı ABD ile birlikte Avrupa'nın güvenliğini sağlamaktır ve kolektif bir savunma örgütü olarak düşünülmüştür. 1990 yılında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte örgütün varlığı üzerine çeşitli tartışmalar yapılmış, ancak örgüt, 11 Eylül 2001 tarihinden itibaren yeni hedef olarak “uluslararası terör” eylemlerine yoğunlaşmaya başlamıştır.²⁴

Savaş sonrasında ağır yıkım ve tahribat altında var olma savaşı veren Avrupa ülkeleri ekonomik olarak yeniden ayağa kalkabilmek için desteğe ihtiyaç duyuyorlardı. Bu noktada ABD'nin Marshall Planı devreye girmiş ve savaşın etkilerini gidermek amaçlı olarak 15 Avrupa ülkesine bu yardımlar yapılmıştır. Yapılan para yardımlarının küçük bir oranı hibe, kalan kısmı ise kredi olarak verilmiştir. Marshall Planı çerçevesinde ise, 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OECC) kurulmasıyla

²³ Cüneyt Akalın, “Monnet'in Gölgesindeki Avrupa'dan Türkiye'ye: Liberalizm – Milliyetçilik Kavgası”, içinde İrfan Kalaycı (der.), *Avrupa Birliği Dersleri: Ekonomi – Politika – Teknoloji*, Ankara: Nobel Yayınları, 2006, s. 9.

²⁴ Erhan Akdemir, “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi”, içinde Belgin Akçay ve İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014, s. 39-68.

birlikte Avrupa ülkelerine yaklaşık 13 milyar dolar tutarında bir yardımda bulunulmuştur.²⁵

Avrupa'nın savaş sonrası dönemde bir birliğe dönüşmesi çabaları artık hız kazanmaya başlamıştı. Ancak dönemin liderleri, birliğin olmazsa olmazının ekonomik entegrasyondan geçtiğini savunuyorlardı. Bu nedenle Schuman Deklarasyonu 9 Mayıs 1950'de ilan edilmiş ve bundan bir yıl sonra da Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. 18 Nisan 1951'de Paris'te imzalanan ve bir yıl sonra yürürlüğe giren bu antlaşmayla beraber, birliğin oluşmasındaki ilk temel adım atılmış oldu. Bu adım, Avrupa Birliği açısından sembolik değere de sahip bir girişim olmuştur.²⁶

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile birlikte, antlaşmaya taraf olan altı ülke (Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg), aynı zamanda silah ve cephane üretimi için hammadde durumundaki kömür ve çelik üretimine dair ulusal yetkilerini üst bir otoriteye devretmiş oldular. Burada amaç, öncelikle silahlanmanın ve barış tehdidinin önüne geçmektir. Bu toplulukla birlikte ilk kez Avrupa Birliği'nin içinde yer alan örgütlenme yapısına dair ilk örnek denilecek yapılar ortaya çıkmış oldu: Örneğin, o zamanki adıyla "Yüksek Otorite", bugünkü Avrupa Birliği'nin Komisyon kavramına karşılık geliyordu. "Konsey" (bugünkü Bakanlar Konseyi) ve "Ortak Meclis" (bugünkü Avrupa Parlamentosu) de yine bugüne yansıyan kavramlardır.²⁷

AKÇT'nin ekonomik olarak sağladığı bütünleştirme fikrini siyasi ve askeri anlamda sağlamak için hemen sonrasında Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasi Topluluğu adı verilen iki antlaşma daha imzalanmıştır. Ancak, dönemin Soğuk Savaş etkisi, gündemde olan Kore Savaşı gibi nedenler yüzünden AKÇT'de yapılan birlik düşüncesi siyasi ve savunma alanında başarılı olamamıştır.²⁸

²⁵ Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1996, Cilt: 51, Sayı: 1-4, s. 275-288.

²⁶ Erhan Akdemir, "Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi", içinde Belgin Akçay ve İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014, 2. 39-68.

²⁷ A.g.e., s. 48.

²⁸ Haydar Çakmak, *Avrupa Güvenliği*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 121.

Kömür ve çelikte yapılan işbirliği, diğer ekonomik alanlarda da Avrupa'nın başarı yakalayabileceğine dair inancı güçlendirmiştir. Bu amaçla, öncelikle enerji, lojistik ve nükleer alanlarda başlatılacak yeni işbirliklerinin sonraki uyumlaşma süreçlerini olumlu etkileyeceği fikri hâkim olmuştur. Ayrıca ortak bir pazarın kurulması, ülkeler arasındaki sosyal politikaların daha uyumlu hale getirilmesi ve ekonomik bütünleşmenin hızlandırılması gibi düşüncelerle 1956 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kurulmuştur. 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren AET Antlaşması, tarım politikası, işgücünün üye ülkeler arasında serbest dolaşımı gibi konuları da kapsamakla birlikte halen siyasi bir birlik fikrini ön plana koyamamıştır. Üstelik, topluluğa yeni üye katılımıyla ilgili meseleler 1959 yılından itibaren yoğun olarak tartışılmaya başlanmış; bu dönemde topluluğa üye olmak isteyen İngiltere, Türkiye ve Yunanistan ise bu tartışmaların başlamasına neden olmuştur. Böylece, 1961 yılında bir “devletler birliği” fikrini öngören ve siyasi işbirliğini savunan Fouchet Planı ile birlikte bir komisyon kurulmuş ve bu yönde çalışmalar başlamıştır.²⁹

1965'te imzalanan Füzyon Antlaşması'yla birlikte, daha önce kurulan üç topluluk (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) tek bir çatı altında toplanmış ve her üç topluluğu yönetmek için tek bir konsey ve tek bir komisyon kurulmuştur. Yeni adı “Avrupa Toplulukları” (AT) olan bu yapılanma, birliğe doğru giden yolu biraz daha açmıştır. Füzyon Antlaşması'ndan üç yıl sonra ise, ekonomi, ticaret ve tarım politikalarındaki ortaklaşmaların rayına oturduğu görülerek, 1 Temmuz 1968'de mamul mallarda gümrük vergileri kaldırılmıştır.³⁰

Bu gelişmeler yaşanırken bir yandan da siyasi birlik olma yolunda ilerleyen Avrupa Birliği, 1991 yılındaki Avrupa Birliği Antlaşması ve tam bir entegrasyona geçmeden önce üç kez genişleme yaşamıştır. Bu genişlemelerden ilki, her ne kadar daha önceki başvurularında veto edilmiş olsa bile, İngiltere, İrlanda ve Danimarka ülkeleriyle

²⁹ Beril Dedeoğlu, “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci II: Avrupa Birliği'nin Yakın Geçmişi”, içinde Beril Dedeoğlu (der.), *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Boyut Yayınları, İstanbul: 2003, s. 43.

³⁰ Haluk Günüşur, *Avrupa Birliği*, Ankara, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Bilim Serisi – 3, 2007, s. 23-24.

öncelikle 1973 yılında yaşanmıştır. 1981 yılında ise, Yunanistan Birliğe dahil olmasıyla ikinci genişleme olmuştur. Bundan beş yıl sonra, 1986'da üyelikleri epeyce tartışmalı olan İspanya ve Portekiz'in Birliğe katılımı ile Birlik üçüncü genişlemesini yaşamıştır.³¹

1980'li yılların başlarından itibaren tüm dünyada ortaya çıkan ekonomik ve siyasi değişim dalgası birçok ülkeyi derinden etkilediği gibi Birliğin gündeminde de hareketliliğe yol açmıştır. Ekonomik durgunluk, Birliğin finansal yükünün pay edilmesi gibi konular Birlik içinde karamsar bir havanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1985 yılına gelindiğinde, bu karamsar hava dağılmış ve Jacques Delors başkanlığındaki komisyonun hazırladığı metin, bir yıl sonra "Avrupa Tek Senedi" adını almıştır. Buna göre, Birlik önünde bir hedef belirlemiş ve 1 Ocak 1993'e kadar ortak bir "tek pazar" oluşturacağını beyan etmiştir. 1987'de Avrupa Tek Senedi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte, topluluğu kuran çeşitli antlaşmalar da kapsamlı bir değişikliğe uğramıştır.³²

1980'li yılların karmaşık yapısı 1990'lı yıllara gelindiğinde daha da artmıştır. Dünya siyasi tarihi açısından büyük değişimler yaşanmıştır. 3 Kasım 1990 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılması, iki Almanya arasındaki duvarı yok ederek Soğuk Savaş'ın sembolik bitişi haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov yönetiminde, 1985 yılından beri uygulanan *glasnost* (açıklık) ve *perestroyka* (devlet sisteminin yeniden yapılanması) adı verilen reform hareketleri 1991 yılının sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasına neden olmuştur. Bu dağılma ile birlikte siyasi yapı büyük oranda değişmiştir. Topluluk üyesi ülkeler, değişen konjonktüre uyum sağlamak amacıyla Maastricht'te yapılan Avrupa Birliği Zirvesi'nde, Birliğin geleceğine dair kritik kararlar almışlardır. Buna göre, 1 Kasım 1993 tarihinde Maastricht Antlaşması'yla birlikte bugünkü Avrupa Birliği inşa edilmiştir.³³

Avrupa Birliği Antlaşması'nın en önemli birkaç özelliği şunlardır:

³¹ https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html. Erişim: 30 Kasım 2018.

³² Erhan Akdemir, "Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi", içinde Belgin Akçay ve İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014, s. 52.

³³ Haluk Günuğur, *Avrupa Birliği*, Ankara, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Bilim Serisi – 3, 2007, s. 23-24.

a. 1960'lı yıllardan beri devam eden ekonomik ve parasal bütünleşme süreci kapsamında tek merkez bankası ve tek para birimine geçilmesi kararlaştırılmıştır.

b. Ortak dış politika ve güvenlik politikasının oluşturulması ve Birliğe dair konularda belirlenen politikalara göre hareket edilmesi hedeflenmiştir.

c. Adalet ve içişleri başta olmak üzere, sosyal politikalar, göç sorunları ile birlikte adli ve cezai meseleler, terörizm, uyuşturucu ve silah ticareti, dolandırıcılık gibi suçlara karşı ortak hareket edilmesine karar verilmiştir.³⁴

Avrupa Birliği Antlaşması'ndan iki yıl sonra üç yeni üyenin katılımıyla birlikte Birliğin üye sayısı 15'e yükselmiştir. 1995 yılında, Avusturya, Finlandiya ve İsveç de Birliğe dahil olmuşlardır. 1 Ocak 2002 tarihine gelindiğinde ise, Maastricht Antlaşması'ndan beri planlanan en büyük ekonomik değişimlerden biri yaşanmış ve Euro, on iki ülkede birden tedavüle girmiştir. Bundan sonra Birliğe üye ülkelerin ortak para birimi olarak günümüze kadar başarıyla kullanılmıştır.³⁵

Avrupa Birliği 2004 yılına gelindiğinde en büyük genişlemesini yaşamış ve bünyesine on yeni ülke birden kabul etmiştir. Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Malta ve Güney Kıbrıs, Birliğe bu tarihte üye olan ülkelerdir. 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya, 2013 yılındaki son genişlemede ise Hırvatistan'ın da Birliğe üyeliği kabul edildikten sonra, Avrupa Birliği'nin üye sayısı 28'e yükselmiştir.³⁶

Avrupa Birliği'nde bir yandan ekonomik ve siyasi bütünleşme çalışmaları her geçen yıl artarak devam ederken, diğer yandan da bir anayasa fikri de oluşmaya başlamıştır. İdealize edilen bir Avrupa için bütün Avrupa Birliği üyelerinin ortaklaştığı bir anayasa düşüncesi somutlaşmaya başladıkça bazı ülkelerin ulusal çıkarlarına aykırı olduğu gerekçesiyle geri plana itilmeye başlanmıştır. 2005 yılında Fransa ve

³⁴ Erhan Akdemir, "Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi", içinde Belgin Akçay ve İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014, s. 52.

³⁵ Haluk Günöğür, *Avrupa Birliği*, Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Bilim Serisi – 3, 2007, s. 23-24.

³⁶ https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html. Erişim: 30 Kasım 2018.

Hollanda’da yapılan referandumlarda reddedilen Avrupa Anayasası taslağı, biraz yumuşatılarak bir “Reform Antlaşması”na dönüştürülmüş ve Lizbon Antlaşması olarak anılan bu metin 13 Aralık 2007’de üye ülkeler tarafından kabul edilmiştir. Antlaşmaya onay verme sürecinde her ne kadar ülkelerden çeşitli itirazlar gelse de bu mesele zaman içinde aşılmıştır.³⁷

Sonuçta Lizbon Antlaşması’yla birlikte, Avrupa Birliği üye ülkeleri vatandaşları nezdinde üç temel ilkeyi karara bağlamışlardır. Bunlar:

a. Avrupa Birliği’nin tüm kurumlarının AB vatandaşlarına ayırım yapmaksızın demokratik eşitlik ilkesi,

b. Hem Avrupa Parlamentosu hem de üye ülkelerin kendi parlamentolarında daha fazla söz sahibi olduğu temsili demokrasi ilkesi,

c. Avrupa Birliği’nin kurumları ile AB vatandaşları arasında daha fazla iletişimin ve yeni iletişim yollarının geliştirilmesine yönelik katılımcı demokrasi ilkesidir.³⁸

1.3. Bir Süreç Olarak Avrupalılaşıma

Avrupalılaşıma tarihsel olarak çeşitli safhalardan geçerek bugüne gelmiştir. Yukarıda ana hatlarıyla incelenen bu tarihsel süreç, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’ndan bugüne, tartışmalı da olsa, ortak bir anayasa fikrine doğru evrilmiştir.

Bu süreçte Avrupalılaşıma kavramının birbirini tamamlayabilen farklı tanımları yapılmıştır. Kavramın üzerinde uzlaşılan tek bir tanımının olmaması, kapsamın teorik ve siyasi gelişmelerden etkilenecek yıllar içinde genişlemesi ve çok faktörlü olmasından kaynaklanmaktadır.

³⁷Presidency Conclusions, Brüksel, 21-22 Haziran 2007. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/93135.pdf. Erişim: 1 Aralık 2018.

³⁸Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s. 266.

Avrupalılaşma, öncelikle bir süreci ifade etmekte ve söz konusu süreç, bu alanda çalışma yapanların yaklaşımlarına göre, aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya veya bunların her ikisini de kapsayan bir yönde gerçekleşmektedir. Genel anlamda aşağıdan yukarıya doğru Avrupalılaşma, Avrupa ülkeleri arasında bir yakınlaşma, entegrasyon ve/veya bütünleşme hareketinin olması ve bu hareket sonucunda, Avrupa düzeyinde kendine özgü bir yönetsel yapının ortaya çıkması manasına gelmektedir. Yukarıdan aşağı doğru Avrupalılaşma ise, Avrupa Birliği normlarının ve politikalarının üye ülkelerin milli sistemlerine etki etmesini ifade etmektedir.

1.3.1. Aşağıdan Yukarıya Bir Süreç Olarak Avrupalılaşma

Özellikle 1950'ler ve 1960'larda, Avrupalılaşma daha çok aşağıdan yukarıya doğru olan yönüyle öne çıkan bir süreç olmuştur. Çünkü bu ilk dönemlerde, Birliğin doğası, biçimi, yapısı ve karakteri üzerine odaklanan bir tartışma söz konusuydu. Dolayısıyla, Avrupa ülkelerini bir araya getiren bir oluşumun, üst örgütlenme mekanizmasını nasıl ve ne düzeyde yöneteceği temel problem olmuştur. Bu bakımdan, aşağıdan yukarıya Avrupalılaşma, esas olarak devletlerin ulusal yetkilerinin nasıl ve ne şekilde bir Avrupa Birliği kurumuna devredeceği üzerine yoğunlaşmıştır.³⁹

1950'lerden 1970'li yılların ortalarına kadar Avrupalılaşma düşüncesini ifade etmek amacıyla, "işbirliği", "birlik", "yakınlaşma", "entegrasyon" gibi çeşitli kavramlar ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde, topluluğu durağan bir yapı olarak değil, sürekli devinen ve hareket halinde olan, ekonomik ve siyasi yeni durumlara karşı hızla yeni konum alabilecek biçimde düşünmek daha doğru olacaktır.⁴⁰

Kuruluşundan beri en temel hedefi ekonomik entegrasyon olan Birlik, özellikle 1979'daki ilk Parlamento seçimlerinin yapılması ve Avrupa Para Sistemi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte, aşağıdan yukarıya doğru olan yapılanma sürecini tersine çevirmeye

³⁹ Hakan Samur, "Değişen ve Popülerleşen Bir Kavram Olarak Avrupalılaşma", *.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, 2008, s. 379-386.

⁴⁰ S. Padgett, W. E. Paterson, G. Smith, *Developments in German Politics 3*, New York: Macmillan, 2003, s. 161-183.

başlamıştır. Aynı şekilde, Avrupa Birliği'nin kurumsallaşması hız kazandıkça ve Birliğe katılan üye ülkelerin zaman içinde sayısı arttıkça, Avrupalılaştırma süreci artık aşağıdan yukarı değil, yukarıdan aşağıya doğru bir ivme kazanmıştır.⁴¹

1.3.2. Yukarıdan Aşağıya Bir Süreç Olarak Avrupalılaştırma

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Avrupa Birliği'nin kendini kurumsal olarak inşa etme çalışmalarının yoğunlaşmasıyla birlikte, 1990'lı yılların başlarından itibaren yukarıdan aşağıya doğru bir Avrupalılaştırma sürecinin başladığını söylemek mümkündür. Bu dönemden itibaren, Avrupa Birliği hem belli bir oranda genişlemiş ve hem de bünyesine katacağı yeni üyelerine birtakım kurallar, kriterler ve uygulamalar getirmeye başlamıştır. Özellikle, 1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi ile 1993 yılında kabul edilen Maastricht Antlaşması, Avrupa Birliği kriterlerinin “yukarıdan aşağıya doğru” bir süreç haline dönüşmesinde belirgin öneme sahiptir.⁴²

Avrupa Birliği, Maastricht Antlaşması ile birlikte, kendi üyelerinin sorumluluk alanlarını net olarak çizmenin yanı sıra, aday ülkelerin yapması gerekenleri ve özellikle de gerçekleştirmesi gereken reformları belirten bir dizi yol haritası açıklamaya başlamıştır. Buradaki en temel motivasyonlardan biri, “Avrupa Birliği vatandaşı” oluşturmaya dönük çabalar olmuştur. Birliğin bir diğer hareket noktası, 1990'lı yıllardan itibaren çöken iki kutuplu sistemle birlikte yeni siyasi hareket alanlarının ortaya çıkması ve Sovyet Bloğu'ndan ayrılan ülkeler için Avrupa düşüncesinin yeniden “popüler” hale gelmesidir.⁴³ Ayrıca Bideleux'a göre, “Avrupalılaştırma” kavramının 1990'lı yıllardan itibaren bu kadar ilgi görmesinin bir nedeni de, “Avrupa'ya dönüş” düşüncesinin bu kavramla birebir örtüşmesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁴

⁴¹ Hakan Samur, “Değişen ve Popülerleşen Bir Kavram Olarak Avrupalılaştırma”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, 2008, s. 381.

⁴² Hakan Samur, A.g.m., s. 383.

⁴³ Hakan Samur, A.g.m., s. 383.

⁴⁴ Robert Bideleux, “‘Europeanisation’ and the Limits to Democratisation in East-Central Europe”, içinde G. Pridham ve A. Agh (der.), *Prospects for Democratic Consolidation in East-Central Europe*, Manchester: Manchester University Press, 2001, s. 25-54.

Doğal olarak, artık sadece ekonomik değil bir siyasi, kültürel ve sosyal entegrasyon ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu durum ise, hem bütünsel bir tanımlama ve kavramlaştırma (Avrupalılık) ihtiyacı getirmiş hem de Birliğe dahil olacak yeni üyelere bu kriterlere uymaları konusunda yeni ve daha fazla sorumluluklar getirmeye başlamıştır. Featherstone tarafından yapılan bir araştırma, “Avrupalılaşıma” kavramına dair algıya ilişkin ilgi çekici bir duruma dikkat çekmektedir. Araştırmada, 1980-2001 yılları arasında yayımlanmış 116 adet akademik dergi incelenmiş ve bu dergilerde yayımlanan makalelerde “Avrupalılaşıma” kavramının sıklığına bakılmıştır. Analiz sonucunda, 1980’ler boyunca yalnızca 5 makalede bu kavram geçiyorken, 1990-1995 yılları arasında kavramı içeren 27 makaleye rastlanmış, 1996-2001 döneminde ise bu makalelerin sayısı 84’e yükselmiştir.⁴⁵

Görüldüğü üzere, Avrupa Birliği’nin kurumsallaşmasını tamamlayıp genişleme çabası içine girmesi ve yalnızca ekonomik bir birlik olmaktan çıkarak siyasi ve kültürel olarak entegrasyon çabasında olması, Avrupalılaşıma kavramını da doğrudan etkilemiştir. 1990’lı yıllardan itibaren, üst otorite ve kriterler belirleme konularında epey ilerleme kaydeden Birlik, Avrupalılaşıma kavramının da içeriğini doldurmaya çalışmıştır.

Son olarak, Avrupalılaşıma kavramının ağırlıklı olarak yukarıdan aşağıya anlamıyla yaygınlık kazanmasında ve bu biçimiyle popülerleşmesinde, kavramın içeriğinin zenginleşmesi ve kullanım alanlarının çeşitlenmesinin büyük katkıları olmuştur. Birliğin derinleşme ve genişleme stratejilerine paralel olarak çok farklı alanlarda çok farklı konular bile Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde değişiminin izlenmesinde kullanılmıştır.

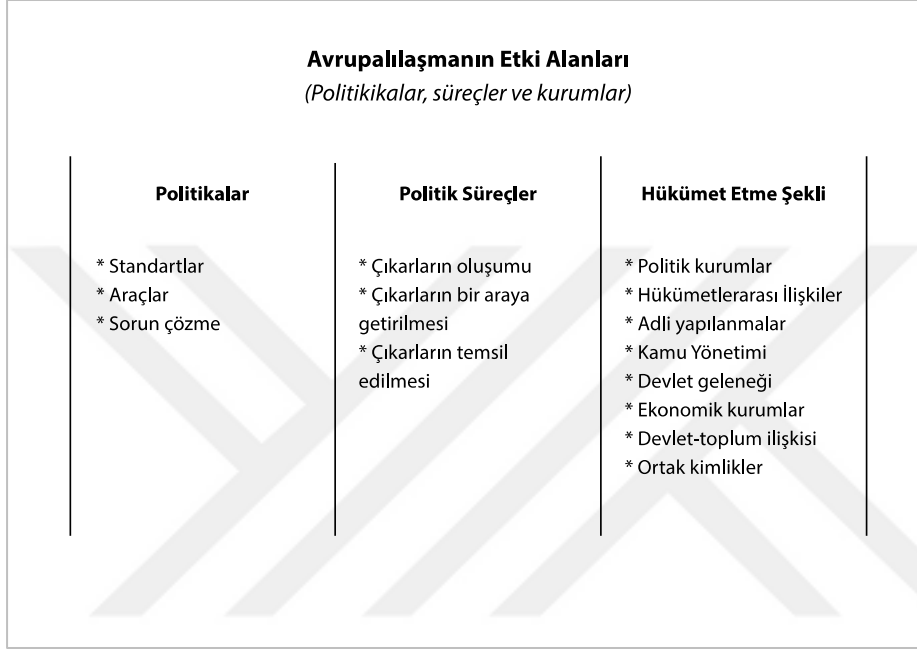
1.4. Avrupalılaşımanın Dönüştürücü Gücü ve Etkileri

Avrupalılaşıma konusunda önemli çalışmaları olan Börzel ve Risse, Avrupalılaşımanın üye ülke politikalarını, politik süreçlerini ve hükümet etme şekillerini

⁴⁵ Kevin Featherstone, “In the Name of Europe”, içinde K. Featherstone ve C. M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanization*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 3-26.

etkilediği üzerinde durarak Avrupalılaştırmanın yol açtığı değişimi üç farklı boyuttan analiz etmişlerdir. Aşağıdaki şekil, değişimin bu üç farklı boyutunu ve süreçlerini göstermektedir.

Şekil 1. Avrupalılaştırmanın Dönüştürücü Etkisi

Kaynak: Tanja Börzel ve Thomas Risse, “Conceptualizing The Domestic Impact of Europe”, içinde Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaell (der.), *The Politics of Europeanisation*, Oxford University Press, 2003, s. 60.

Yazarlara göre, Avrupalılaştırmanın etkisinin görüldüğü ilk alan, politikalar alanıdır. Bu alanda, belirlenen standartlar, politik araçlar ve sorun çözme biçimi üye ülkeler üzerinde belirgin bir nüfuz alanı oluşturmaktadır. İkinci alan ise, çıkarların uyumlaştırılması anlamında politik süreçlerin devreye girdiği alandır. Burada, ülkeler arasındaki karşılıklı çıkarların oluşması, ortaklaştırılması ve temsil edilmesine yönelik bir etki oluşmaktadır.⁴⁶

⁴⁶ Tanja Börzel ve Thomas Risse, “Conceptualizing the Domestic Impact of Europe”, içinde Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanisation*, Oxford University Press, 2003, s. 60.

Börzel ve Risse'nin Avrupalılaştırmanın üçüncü bölgesi olarak tanımladıkları alan hükümet etme biçimidir. Bu alanda daha çok kurum, kuruluş ve yapılanmalar devreye girer ve idari bir durum söz konusudur. Uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, devlet-toplum ilişkileri, devlet geleneği, ekonomik, siyasi ve adli yapılanmalar ve kurumlar devreye girer ve bir ortak kimlik oluşturma amacı güdülür.⁴⁷

Avrupalılaştırma üzerine çalışmalarıyla bilinen diğer bir isim olan Radaelli ise, "Avrupalılaştırma nedir?" sorusunu sorarak iki boyutlu bir model çerçevesinde yanıtlamaya çalışmıştır. Buna göre, Avrupalılaştırmanın ulusal düzeyde yol açtığı değişimin iki boyutu vardır: ulusal yapılanmalar ve kamu politikası. Aşağıdaki tabloda Radaelli'ye göre Avrupalılaştırmanın nüfuz alanları ayrıntılı biçimde gösterilmiştir.

Şekil 2. Avrupalılaştırma ve Nüfuz Alanları

Avrupalılaştırma ve Nüfuz Alanları	
Ulusal Yapılanmalar	Kamu Politikası
<p>1. <i>Siyasi Yapı</i></p> <ul style="list-style-type: none">* Kurumlar (hükümet-meclis ilişkileri)* Kamu yönetimi* Hükümetlerarası ilişkiler* Adli yapı	<p>a. Aktörler</p> <p>b. Politika yapma stili</p> <p>c. Politika araçları</p> <p>d. Kaynaklar</p> <p>e. Kamu politikasının kavramsal yapısı</p>
<p>2. <i>Temsili Yapılanma</i></p> <ul style="list-style-type: none">* Siyasi partiler* Baskı grupları	<p>1. Paradigma</p> <p>2. Çerçeve</p> <p>3. Söylem</p> <p>4. Meşruiyet</p>
<p>3. <i>Kavramsal ve normatif yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none">* Söylemler* Normlar ve değerler* Politik meşruiyet* Kimlikler* Devlet geleneği	

Kaynak: Claudio Radaelli, "Whither Europeanisation? Concept Stretching and Substantive Change", *Political Studies Association, Annual Conference*, Londra, 10-13 Nisan 2000, s. 24.

⁴⁷ A.g.e., s. 60.

Radaelli, Avrupalılaşmanın etki alanlarını ele alırken ikili bir ayırım yapmıştır. İlk grubu, ulusal yapılanmalar başlığıyla bir araya getirmiştir. Ulusal yapılanmalar, siyasi yapı, temsili yapılanma ve kavramsal ve normatif yapılar olmak üzere üç ayrı alt başlıkta toplanmıştır. Yazara göre, bu üç alt başlığın kimi alt kırımları da bulunmaktadır: Örneğin siyasi yapı; hükümet-meclis ilişkilerini içeren kurumlar, kamu yönetimi, hükümetler-arası ilişkiler ve adli yapıyı içerirken; temsili yapılanma, siyasi partileri ve sivil toplum örgütleri gibi baskı gruplarını içermektedir. nc alt başlık olan kavramsal ve normatif yapılar ise; söylemler, kimlikler, politik meşruiyet, normlar ve değerler ile devlet geleneğini içermektedir. Radaelli'nin ayırımındaki kamu politikası adı altındaki ikinci grupta, beş farklı unsur söz konusudur. Bunlar; aktörler, politika yapma yöntemi, politika araçları, kaynaklar ve son olarak da kamu politikasının kavramsal yapısıdır. Bu son unsur ise paradigma, ereve, söylem biçimi ve meşruiyetten oluşmaktadır.⁴⁸

Avrupalılaşma sürecinde yaşanan en belirgin sorunlardan biri de, Birliğe ye olan veya ye olma yolunda ilerleyen ülkelerin Avrupa Birliği politikaları ile ulusal politikalarının kimi noktalarda elişmesidir. Bu noktada politika yapma biçimleri, kimlikler, söylemler, devletin siyaset geleneği gibi çeşitli unsurlar ulusal politikayı belirlemek konusunda baskın role sahip olabilir. Bu noktada ulusal politikaların Avrupalılaşması durumu söz konusu olacaktır.

İleriki bölümlerde üzerinde duracağımız “yeni kurumsalcılık” kuramı Avrupalılaşma düşüncesinin özellikle bu yönünü ele almaktadır. Yeni kurumsalcılığa göre, iki ana odak noktası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Avrupalılaşmanın ulusal yönetimler ve idari yapılar üzerindeki etkileridir. Çünkü her bir ülkenin kendine has birtakım özellikleri bulunmaktadır. İkincisi ise, Avrupalılaşmanın aktörler, siyasi partiler, çıkar grupları ve ulus-altı yönetimler üzerindeki etkileridir.⁴⁹

⁴⁸ Claudio Radaelli, “Whither Europeanisation? Concept Stretching and Substantive Change”, *Political Studies Association, Annual Conference*, Londra, 10-13 Nisan 2000, s. 24.

⁴⁹ Canan Balkır ve Diğdem Soyaltn, *Avrupalılaşma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 50.

1.5. Avrupalılaşma ve Dönüşümün Koşulları

Avrupalılaşmanın değişim yönünde etki oluşturabilmesi için iki temel koşul bulunmaktadır.⁵⁰ Bu koşullardan ilki, halihazırda Avrupa Birliği ile ulusal politikalar ve kurumlar arasında bir uyumsuzluğun var olmasıdır. Avrupalılaşmanın üye ölkelere Avrupa Birliği'ne uyum yönünde uyguladığı baskının düzeyi, taraflar arasında varılan uyumsuzluğun düzeyine göre değişiklik gösterir. Uyumsuzluk ile baskı arasında doğru bir orantı vardır. Yani, uyumsuzluk düzeyi arttıka baskı derecesi de artacaktır.⁵¹ Bu şartlar altında, uyumsuzluğu azaltmak isteyen üye ölkeler, siyasi tercihlerini ve söylemlerini Avrupa Birliği çatısı altında söylemeyi tercih eder. Böylece, uyumsuzluk ulusal siyasi kurumlar üzerinde bir çeşit baskı oluşturur. Ortaya çıkan bir başka durum ise, Avrupalılaşmanın üye ölkelerde ulusal birtakım kuralların ve kurumların üzerinde değişim sağlamaya dönük bir baskıya dönüşmesidir.⁵²

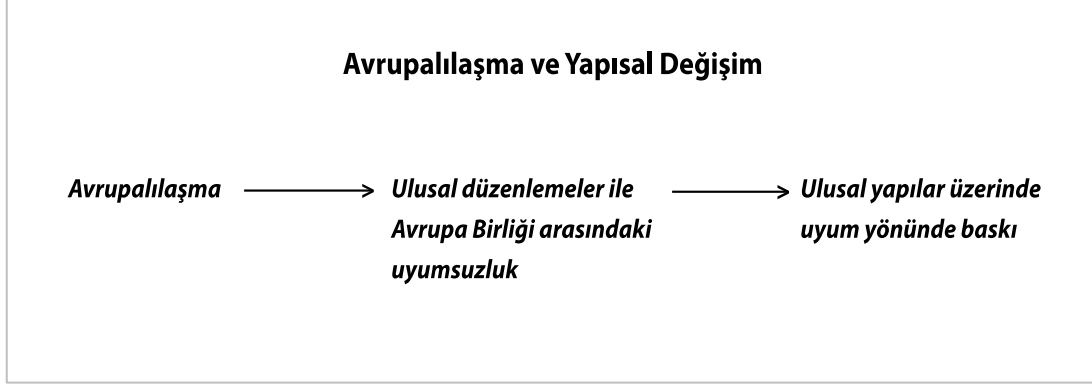
Cowles ve Risse, Avrupalılaşmanın üye ölkeler üzerindeki yapısal değişimini ortaya koyan bu düşünceyi aşağıdaki şekille açıklamaktadırlar:

⁵⁰ Tanja Börzel ve Thomas Risse, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe", içinde Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanisation*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 57.

⁵¹ Mario Cowles, Thomas Risse ve James Caporaso, *a.g.e.*, 2001 s. 6-7; Risse ve Börzel "When Europe His Home: Europeanization and Domestic Change" *European Integration Online Papers*, Vol: 4, No: 15, 2000, s. 2.

⁵² Tanja Börzel ve Thomas Risse, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe", (der.) Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaelli, *The Politics of Europeanisation* içinde, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 61-62; Mario Cowles, Thomas Risse ve James Caporaso (der.), *Europeanization and Domestic Change: Transforming Europe*, Londra: Cornell University Press, 2001, s. 7.

Şekil 3. Avrupalılaşma ve Yapısal Değişim

Kaynak: Maria G. Cowles ve Thomas Risse, “Transforming Europe: Conclusion”, *Europeanization and Domestic Change: Transforming Europe*, Londra ve New York: Cornell University Press, 2001, s. 233.

Avrupalılaşmanın ne düzeyde gerçekleştiğini analiz etmek anlamında bu tablo birçok çalışmada kullanılmıştır. Avrupa Birliği ile üye ülke arasındaki politik uyumsuzluk ilk olarak üye ülkenin yönetim yapısı ve kurumları üzerinde baskı kuracaktır. İkinci olarak ise kurumsal düzeyde uyumsuzluk ortaya çıkacak ve bu uyumsuzluğun yaratacağı baskı üye ülkeden değişim yönünde bir çabaya neden olacaktır.⁵³

Avrupalılaşma yönünde eğilim, tek başına bahsedilen bu baskı neticesinde gerçekleşmez. Ortaya çıkan bu uyumsuzluk durumunu değişim yönünde bir eyleme dönüştürecek olan birtakım araçlar vardır. Cowles, Risse ve Caporaso’ya göre, değişimi kolaylaştıracak arabulucu kimi aktörler ve kurumlar bulunmaktadır: Çok yönlü veto birimleri, arabulucu kurumlar, politik ve organizasyonel kültür, aktörlerin sahip olduğu

⁵³ Mario Cowles ve Thomas Risse, “Transforming Europe: Conclusion”, *Europeanization and Domestic Change: Transforming Europe*, Cornell University Press, Ithaca, Londra ve New York, 2001, s. 233.

çeşitlendirilmiş yetkiler, sosyalizasyon-öğrenme gibi unsurlar, yapısal değişimi hızlandıracak temel dinamiklerdir.⁵⁴

Avrupalılaştırmanın ortaya koyduğu baskı unsurları ile birlikte ulusal değişim sürecinde belirgin bir farklılık yarattığını savunan Knill ve Lehmkuhl'a göre, Avrupa politikaları üye ülkelerdeki kurumsal değişimi de hızlandırmaktadır. Bu değişime yol açan temel üç unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde somut ve belirgin kurallar ve prensipler sayesinde uyum süreci hızlanır. İkinci olarak, değişime neden olan kurallar silsilesi zaman içinde ülkenin ulusal yapısına da nüfuz etmeye ve mevcut yapıyı değiştirmeye başlar. Bu sayede, ulusal düzeyde belirgin bir hareket başlar. Nihayetinde ise, en başta ülkenin uyması gereken normlar olarak ortaya konulan kurallar, yine Birliğin kuralları doğrultusunda, fakat bu sefer ulusal düzeyde benimsenmiş ve bu yönde adımlar atılmaya başlanmıştır.⁵⁵ Bu noktadan itibaren uyulması gereken birtakım kuralları artık içselleştirmiş ve bu doğrultuda hareket eden bir hareket biçimi söz konusu olmaktadır.

1.5.1. Avrupalılaştırma Düşüncesi: Kuramsal Bir Değerlendirme

Bu bölüm boyunca ana hatlarıyla üzerinde durmaya çalıştığımız Avrupalılaştırma düşüncesi, özellikle 1980-1990 yılları arasında bir dönüşüm yaşamıştır.⁵⁶ Kuşkusuz bu dönüşümde hem küresel ekonomik şartlar, hem tüm dünyada değişmekte olan siyasi yapı ve hem de hızla gelişen teknolojinin büyük etkisi olmuştur. Bu değişimle beraber, uluslararası ilişkiler alanında ve diplomatik yöntemlerde de birtakım değişimler kaçınılmaz olarak gözlenmiştir. Bu değişimin en belirginini ise, siyaset sahnesinde baskın bir karakter ve rol üstlenen ulus-devletlerin yerine yeni birtakım aktörlerin etkili biçimde devreye girmeye başlamasıdır. Değişimi ve uyumu kolaylaştıran bu aktörler ve

⁵⁴ Mario Cowles, Thomas Risse ve James Caporaso, "Europeanization and Domestic Change: Introduction", *Europeanization and Domestic Change: Transforming Europe*, Cornell University Press, Londra, 2001, s. 6.

⁵⁵ Christoph Knill ve Dirk Lehmkuhl "The National Impact of EU Regulatory Policy: Three Europeanization Mechanisms", *European Journal of Political Research* 41, 2002, s. 256.

⁵⁶ Hatice Yazgan, "Bir Kavramsal Çerçeve Olarak 'Avrupalılaştırma': Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, Cilt: 12, Sayı: 4, s. 132.

kurumlar, politik ve organizasyonel kültür, sosyalizasyon, arabulucu kurumlar, veto birimleri ve aktörlerin çeşitlendirilmiş yetkileri gibi unsurlardır.⁵⁷

Avrupalılaşma fikrinin değişimi ile birlikte, doğal olarak bu fikre olan yaklaşım ve yaklaşım kuramlarında da değişimler gözlenmiştir. Örneğin, kurumsal yapıları ve örgütleri ele alan klasik kurumsalcılık yaklaşımı, yine bu dönemden sonra yoğun olarak değişime uğramıştır. Kurumsal yaklaşım, dar bir çerçeveye sahip olduğu için eskisi gibi rağbet görmemeye başlamış, böylece bireyin içine dahil olduğu kurumları bir bütün olarak ele almak yerine, kurumları oluşturan bireyleri incelemek ön plana çıkmıştır.⁵⁸ Çünkü siyasi, uluslararası, kültürel vb. kurumlar daha karmaşık ve daha etkili bir duruma gelmişlerdir. Hem ulusal hem de uluslararası alanda politika belirleyicilikleri artmış hem de ortak yaşama kültürünü daha etkin biçimde kullanmıştır. Yeni kurumsalcılık, Avrupalılaşmaya dair özellikle iki ana mesele üzerinde odaklanmaktadır. Öncelikle, her bir ülkenin kendine has bazı özellikleri bulunduğundan, Avrupalılaşmanın ulusal yönetimler ve idari yapılar üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Ardından, Avrupalılaşmanın aktörler, siyasi partiler, çıkar grupları ve ulus-altı yönetimler üzerindeki etkilerini incelemektedir.⁵⁹ Tarihsel kurumsalcılıkta ise bir örgütü oluşturan kurumların geçmişi, önceki süreçler, kayıtlar, sözleşme ve antlaşmalar, kurumun alacağı kararlarda belirleyici bir rol oynamaktadır.⁶⁰

Bu tezin kuramsal çerçevesini belirlerken yeni kurumsalcılık ve bunun alt dallarından biri olan tarihsel kurumsalcılığın seçilmesinin temel nedeni de, bu kuramsal bakış açısının olayları, kurumları, bireylerin davranışlarını ve bu davranışların neticesinde gelişen siyasi vakaları açıklamakta analiz yapan kişiye kolaylık sağlamasıdır. Aynı şekilde, yeni kurumsalcılığın tarihsel perspektifi, Birliğin adaylık ilişkisi kurduğu ve bu adaylık süreci boyunca ülkelerin karşılımlarını beklediği

⁵⁷ Mario Cowles, Thomas Risse ve James Caporaso, "Europeanization and Domestic Change: Introduction", *Europeanization and Domestic Change: Transforming Europe*, Cornell University Press, Londra, 2001, s. 6.

⁵⁸ Philip J. Ethington ve Eileen L. McDonagh, "The Common Space of Social Science Inquiry", *Polity*, 28(1), 1995, s. 85-90.

⁵⁹ Canan Balkır ve Diğdem Soyaltın, *Avrupalılaşma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 50.

⁶⁰ Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, "Political Science and the Three New Institutionalisms", *MPIFG Discussion Paper 96/6*, 1996, s. 7.

şartların ülkelere özgü birtakım sorunlardan doğduğunu ortaya koyabilmektedir. Avrupa Birliği, ana hatlarıyla insan hakları, demokrasi, temel hak ve özgürlükler üzerine şartlar öne sürüyor gibi görünse de, aslında her bir aday ülke için yine o ülkeye özgü kronikleşmiş sorunları şart olarak öne sürmektedir.

Sonuç olarak, Sırbistan'ın Avrupa Birliği sürecini ele alırken, özellikle Batı Balkan coğrafyasının yakın dönem siyasi tarihindeki vakalar ve sorunlar üzerinden bir yorumlama çabası söz konusudur. Çünkü hem Batı Balkan coğrafyası hem de özelinde Sırbistan, Birlik ile olan ilişkisinde tarihsel birtakım sorunlarıyla yüzleşmek ve bunları çözümlenmek koşulları ile karşı karşıya kalmıştır.

1.5.2. Yeni Kurumsalcılık ve Dönüşüm Kuramları

Avrupalılaşıma sürecinde bütünleşme en önemli unsurlardan biridir. Yeni Kurumsalcılık, bu bütünleşmeyi sağlamak adına ekonomik, siyasi ve sosyal gelişimde en belirleyici değişkenin kurumlar olduğu üzerine kurgulanmıştır. Avrupa bütünleşmesini daha iyi betimlemek adına March ve Olsen tarafından geliştirilen Yeni Kurumsalcılık düşüncesi, Avrupa Birliği üzerine düşünen yazarlara, kurumların önemi konusunu hatırlatmayı amaçlamıştır.⁶¹

Yeni Kurumsalcılık düşüncesi, her ne kadar klasik kurumsalcılık düşüncesi üzerine kurulmuş olsa da, ulus-devlet yapısı içinde, formel birtakım organizasyonların ve kuralların devletler arasındaki etkileşimi ve iletişimi arttırmak ve bu sayede ülkelerin bir üst kuruma egemenlik haklarını devretmeleri konusunda cesaret vermek anlamında önemli bir adım olmuştur.⁶² Özellikle Avrupa Birliği'nin kurumsallaşma faaliyetlerinin hızlanmaya başladığı 1980 ve 1990'lı yıllarda ön planda olan yeni kurumsalcılık ile birlikte kurumların gücü, devlet üzerindeki etkileri ve dönüştürücülüğü üzerine yeniden düşünme gereği ortaya çıkmıştır. Bu anlamıyla yeni kurumsalcılığın dinamik olarak

⁶¹ James G. March ve Johan P. Olsen, *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*, New York: Free Press, 1989.

⁶² Maria Green Cowles, "Non-state Actors and False Dichotomies: Reviewing IR/IPE Approaches to European Integration", *Journal of European Public Policy*, Vol: 10, No: 1, Şubat 2003, s. 106.

kendini koşullara göre sürekli yenileyen bir kuram olduğu söylemek mümkündür. Çünkü günümüzde kurumlar, siyasi aktörler ve figürlerden etkilenerak dönüştüğu gibi, aynı dönüşüm kurumlardan etkilenerak aktörlerde ve çıkar gruplarında da oluşmaktadır.⁶³

Hall ve Taylor ise, yeni kurumsalcılığı yorumlarken üç farklı alandan yola çıkmışlardır ve rasyonalist, sosyolojik ve tarihsel kurumsalcılık olmak üzere bir ayırım yapmışlardır. Aşağıda, yeni kurumsalcılığının bu üç ayırımını ana hatlarıyla inceleyeceğiz.⁶⁴

1.5.2.1. Rasyonalist Kurumsalcılık

Kişiler doğaları gereği bireysel ve faydacı davranma eğilimindedirler. Motivasyonlarını, elde edecekleri fayda üzerinden sağlamaktadırlar. Bu anlamıyla siyasi tercihlerini yaparken de bireysel faydayı ve çıkarı ön planda tutan tercihlere yönelmektedirler. Çıkarlarını ön plana taşımaya çalışan ulus-devletler veya politik çıkar grupları, rasyonalist kurumsalcılığın ana noktasını oluşturmaktadır.⁶⁵

Rasyonalist kurumsalcılıkta sürekli olarak yeniden tanımlanan fırsatlar ve olanaklar, siyasi aktörlere çeşitli imkânlar sunmaktadır. Öte yandan, sunulan fırsatlara paralel olarak da siyasi aktörlerin veya çıkar gruplarının yetki alanları kısıtlanabilir veya üzerlerindeki sorumluluk yükü artabilir. Resmi kurumlar, ulusal aktörlere sunduğu fırsatlar ve daha iyi entegre olmalarını sağlayan çeşitli kaynaklar sağlarlar. Bu iki unsur, Avrupalılaşma sürecinde ulus-devletler için son derece belirleyicidir.⁶⁶ Avrupa Birliği'nden gelen baskı arttıka, rasyonel kurumsalcılığa göre, ülkeler daha fazla emek

⁶³ Hatice Yazgan, "Bir Kavramsal Çerçeve Olarak 'Avrupalılaşma': Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, Cilt: 12, Sayı: 4, s. 132.

⁶⁴ Peter Hall ve Rosemary Taylor, "Political Science and the Three New Institutionalisms", *Political Studies*, Vol: 44, 1996.

⁶⁵ Ahmet Arabacı, "Avrupa Birliği'nde Çıkar Temsilinin Gelişimi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 5, Sayı: 17, Bahar 2008, s. 73-103.

⁶⁶ Mario Cowles, Thomas Risse ve James Caporaso, "Europeanization and Domestic Change: Introduction", *Europeanization and Domestic Change: Transforming Europe*, Cornell University Press, Ithaca, Londra, 2001, s. 9.

sarf edecek, diğer yandan siyasi aktörlerin Birliğe katılma tercihlerini de maliyet/fayda analizi belirleyecektir.⁶⁷

1.5.2.2. Sosyolojik Kurumsalcılık

Sosyolojik kurumsalcılıkta, Avrupalılaşıma düşüncesini geliştirmek anlamında en temel rolün siyasi aktörlerden alınıp, bu aktörlerin oluşturduğu kurumlara verildiği söylenebilir. Çünkü sosyolojik kurumsalcılık, kurumlara ve onların kavramsal düzeyine büyük bir önem vermektedir. Kurumların yapısı, ruhu, gerçekleştirdikleri kendisini oluşturan bireylerden çok daha fazlasıdır. Bireylerin bir veya birkaç noktada birden odaklanan çıkarlarını ortaklaştıran kurumlar, hem bağımsız ve güçlü bir yapıya sahiptirler, hem de ortaya koydukları kavramsal düşünce yapısıyla aktörlerin davranışlarını etkilerler.⁶⁸ Bu sayede, aktörlerin bireysel seçimleri elenmiş ve sınırlanmış olacaktır.⁶⁹

Avrupalılaşıma düşüncesi, üye ülkeleri yeni normlar ve kurullarla karşı karşıya bıraktıkça, bu kural ve normların kurumlardan başlayarak aktörleri ve ulus-devletleri etkileyip değiştireceği savunulmaktadır. Toplumunu oluşturan bireyler ve çıkar grupları, bir yandan diğer ülkelerin benimseme yollarını ve yöntemlerini izleyerek ve onlardan dersler alarak bu sosyalleşme sürecini tamamlamaktadır. Diğer yandan ise, aktörler uluslararası bir toplumun parçası olmak veya öyle kalmayı sürdürmek adına kendi çıkarlarını yeniden gözden geçirmek, kimi durumlarda tanımlamaz durumundadırlar. Böylelikle, yeni kurullar içselleştirilmeye başlanır.⁷⁰

⁶⁷ Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, “Theorizing EU Enlargement: Research Focus, Hypotheses, and the State of Research”, *Journal of European Public Policy*, Vol: 9, No:4 Ağustos 2002, s. 510.

⁶⁸ Jeffrey Stacey ve Berthold Rittberger, “Dynamics of Formal and Informal Institutional Change in the EU”, *Journal of European Public Policy*, Vol: 10, No: 6, Aralık 2003, s. 868.

⁶⁹ Diğdem Soyaltın, “Avrupalılaşıma ve Türkiye’nin Dönüşüm Süreci”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 29.

⁷⁰ Diğdem Soyaltın, “Avrupalılaşıma ve Türkiye’nin Dönüşüm Süreci”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 29; Tanja Börzel ve Thomas Risse, “Conceptualizing the

1.5.2.3. Tarihsel Kurumsalcılık

Tarihsel kurumsalcılığa göre, bir örgütü oluşturan çeşitli kurumların tarihsel geçmişi, daha önce yaşanan süreçler, kayıtlar, sözleşme ve anlaşmalar, söz konusu kurumun alacağı kararlarda belirleyici bir rol oynayacaktır. Bu sayede kurumlar, geleceğe dair öngörülü olma vasfı kazanırlar.

Hall ve Taylor'a göre, tarihsel kurumsalcılık üç temel sacayağı üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki, kurumlarla bireysel çıkarlar veya davranışların ilişkisinin kavramsallaştırma seviyesini artırmasıdır. İkincisi, Kurumların hareket alanı ve yapısı belirlenirken aralarındaki güç asimetrisinin belirleyici bir role sahip olmasıdır. Son olarak ise, alınan kararlarda birlikte siyasi aktörlerin birbirine bağımlı hale gelmesi ve mevcut durumu sürdürmenin çoğu zaman ortaya çıkan yeni durumdan daha maliyetli hale gelebilmesidir. Buna izlek bağımlılığı adı verilmektedir. Böylesi durumda tahmin edilemeyen sonuçlar yerine var olan durumu korumak tercih edilir.⁷¹

1.5.2.4. Diğer Mekanizmalar

Yeni kurumsalcılığın alt türleri olarak rasyonalist kurumsalcılık, sosyolojik kurumsalcılık ve tarihsel kurumsalcılığı ele aldık. Bu Avrupalılaştırma yöntemlerinden, üzerinde durduğumuz dışında literatürde yer alan ve Avrupalılaştırma yolunda yol gösterici kimi mekanizmalar da bulunmaktadır.

Knill ve Lehmkuhl, esas olarak rasyonalist ve sosyolojik kurumsalcılıktan yola çıkan, fakat üzerinde durulması gereken üç mekanizma olduğunu belirtirler. Bunlar; pozitif bütünleşme, negatif bütünleşme ve çerçeveleme mekanizmalarıdır.⁷² Pozitif bütünleşmede, Avrupa politikaları üye ülke üzerinde olumlu bir değişim sürecini

Domestic Impact of Europe”, (der.) Kevin Featherstone ve Claduo M. Radaelli, *The Politics of Europeanisation*, Oxford University Press, 2003, s. 67.

⁷¹ Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, “Political Science and the Three New Institutionalisms”, *MPIFG Discussion Paper* 96/6, 1996, s. 7.

⁷² Christoph Knill ve Dirk Lehmkuhl, “The National Impact of EU Regulatory Policy: Three Europeanization Mechanisms”, *European Journal of Political Research* 41, 2002, s. 256.

başlatır, üye ülkenin ulusal yapısında politikalara karşı direnç düşüktür. Negatif bütünleşmede, Avrupa politikaları üye ülkede dirençle karşılanır, dolayısıyla ulusal yapıda gücün ve kaynakların dağılımı yeniden yapılır. Üçüncü mekanizma olan çerçevelemede ise, Avrupa politikalarının etkisi daha dolaylıdır. Ülke üzerinde değişimi doğrudan sağlayan veya uyumsuzluğa ve gücün değişimine neden olacak baskıya yol açmaz, daha yavaş ve içselleştirmeye dönük bir değişim durumu ortaya çıkar.⁷³

Benzer şekilde, Radaelli ve Olsen de Avrupalılaştırmanın ulusal değişime yol açan mekanizmaları üzerine düşünmüş yazarlardır. Radaelli'ye göre değişim üç farklı mekanizma yoluyla gerçekleşmektedir ve bunlar; zorlama, öykünme ve normatif akılculuktur.⁷⁴ Olsen'e göre ise, değişimi sağlayan iki mekanizma bulunmaktadır: Bunlardan ilki, tecrübe yoluyla öğrenme, diğeri ise rekabetçi seçimlerin varlığıdır.⁷⁵

⁷³ A.g.e., s. 256.

⁷⁴ Claudio M. Radaelli, "Policy Transfer in the European Union: Institutional Isomorphism as a Source of Legitimacy, *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, Vol: 13, No: 1, 2000a, s. 12.

⁷⁵ Johan P. Olsen, "The Many Faces of Europeanization", *ARENA Working Paper* 01/2002, Oslo.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPALILAŞMA SÜRECİNDE SİYASİ KOŞULLULUK

Bu bölümde siyasi koşulluluk kavramı incelenmekte ve bu kavram etrafında gelişen bir anlatı benimsenmektedir. Bu bağlamda ilk olarak, kavramları daha anlaşılır hale getirmek adına “koşulluluk” ve “siyasi koşulluluk” kavramları ele alınmaktadır. Sonrasında, Avrupa Birliği’nin siyasi koşulluluk olgusunu nasıl açıkladığı, ele aldığı, aday ülkelere bunu açıklamak adına hangi argümanları ve kavramları kullandığı üzerinde durulmaktadır. Siyasi koşulluluğun esas olarak Avrupalılaşıma kavramı ile yakın ilişkisine bakılmakta ve söz konusu kavramın zaman ve siyasi ortama göre nasıl bir değişiklik geçirdiği, hangi anlamlar kazandığına dair çeşitli görüşler aktararak yorumlanmaktadır.

Siyasi koşulluluk ve Avrupalılaşıma kavramları ele alındıktan sonra, adaylık sürecinde siyasi koşulluluk ve temel faktörler konusu detaylı olarak incelenmektedir. Burada ise siyasi koşulluluğun kapsamı, sınırları, nüfuz alanı, etkileri, neden ve sonuçları hakkında farklı yazarların görüşlerine yer verilmektedir.

2.1. Koşulluluk Kavramı

“Koşul” kelimesi bilindiği gibi, sözlük anlamı itibariyle şart anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’ne göre ikinci genel anlamı, “bir antlaşmada belirlenen hükümlerden her biri”dir.⁷⁶ Toplumbilim Terimleri Sözlüğü’ne göre ise, “bir nesne ya da olayın içinde oluştuğu, bu oluşumu etkileyen

⁷⁶ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*; Erişim: 18 Aralık 2019. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c2746a5557213.0494298.

(örneğin kolaylaştıran, güçleştiren, özelliklerini değiştiren) çevresel durum ve öğeler” anlamında kullanılmaktadır.⁷⁷

“Koşulluluk” kavramı ise esas olarak siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler terimi olarak kullanılmaktadır. İlk anlamı, “özellikle Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası tarafından verilen kredilerin veya uluslararası yardım kuruluşları tarafından yapılan yardım veya bağışların serbest bırakılması için alıcı ülkenin yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükler”dir.⁷⁸ Terimin ikinci anlamı ise, bizim burada ele aldığımız ve üzerinde durduğumuz anlamdır. Buna göre, “Avrupa Birliği gibi iktisadi birlik veya kurumlara tam üye olmak üzere başvuran aday ülkelerin üyelik öncesinde yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülüklerle ilişkin ilke”ler bütünü koşulluluk kavramını ifade etmektedir.⁷⁹

Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier’e göre koşulluluk, “bir devletin veya uluslararası bir örgütün başka bir devletin kendisinden beklediği birtakım çıkarların gerçekleşmesini belli koşulların ve yükümlülüklerin yerine getirilmesine bağladığı” bir argümandır.⁸⁰ Bu argümanı kullanan uluslararası örgütler, koşullar öne sürdüğü devleti, gerçekleştirdiği şartlara bağlı olarak birtakım şeylerle ödüllendirme yoluna giderler. Bunlar mali yardımlar, krediler ve hibeler olabileceği gibi, uluslararası örgüte dahil olmak ve üyelik hakkı kazanmak da olabilir.

Koşulluluk kavramı doğası gereği bir hiyerarşi içermektedir. Çünkü taraflardan biri birtakım şartlar öne sürerken, diğer taraf bu şartları yerine getirmek karşılığında bir kazanım elde etmek adına çabaya girişir. Bu anlamıyla koşulluluk, taraflardan birinin davranışını değiştirme, yeni alışkanlık kazandırma, mevcut durumdan başka bir duruma doğru evrilme gibi birtakım yeni durumlar ortaya koyabilmektedir.

⁷⁷ Özer Ozankaya, *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980.

⁷⁸ Türk Dil Kurumu, *İktisat Terimleri Sözlüğü*, Anlara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.

⁷⁹Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*; erişim: 18.12.2018; http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c27473c0ab543.18857495

⁸⁰ Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, “Candidate Countries and Conditionality”, Paolo Graziano ve Maarten P. Vink (der.), *Europeanization New Research Agendas*, Palgrave Macmillan: Londra ve New York, 2007, s. 88-89.

Koşulluluk, uluslararası ilişkiler bağlamında bir çeşit sözleşme olarak da incelenebilir. Bir tarafın belli bir vaat veya vaatler seti karşılığında bir devleti motive edici ve güdüleyici harekete sevk etmesi durumudur. Öte yandan koşulluluk, hukuki anlamda net biçimde tanımlanmamış ve çerçevesi belirgin biçimde çizilmemiştir. Bu da onu daha kapsamlı ve geniş bakış açısına sahip bir kavram haline getirebilmektedir. Örneğin bir uluslararası örgütün, koşulluluk öne sürdüğü devletten talep ettiği şartlar son derece reformist ve değişime yönelik olabileceği gibi, bazı devletlerden talep edilen koşullar mevcut durumun ve statükonun korunmasına yönelik de olabilmektedir.⁸¹

Eva Svobodova'ya göre koşulluluk kavramı, koşulluluğu uygulayan devlet veya uluslararası örgütün kendi ilgi alanına göre değişiklik göstermektedir. Avrupa Birliği, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu veya NATO gibi örgütlerin her biri, koşulluluğu kendi faaliyet alanları ile sınırlı biçimde uygulamaktadırlar.⁸² Örneğin Avrupa Birliği, üyelik şartları çok çeşitli olduğu için kimi durumlarda ülkelerin iç politikasına müdahale gibi görünebilecek birtakım koşulları uygulamak konusunda devletleri zorlamaktadır. Çünkü onun hareket alanı itibariyle insan hakları ve demokrasinin gelişimi aday ülkeye zorunlu tuttuğu temel koşullardandır ve bunlar da doğal olarak iç politikaya müdahaleyi gerektirmektedir. Fakat diğer yandan, Uluslararası Para Fonu veya Dünya Bankası gibi ekonomik temelli örgütlerin öne sürdüğü koşulluluklar ekonomik ve mali politikalara yönelik olmaktadır. Çünkü bu tarz borç veren kurumlar, verdikleri borç ve kredinin belli bir takvimde ödenmesini sağlamak adına ülkenin mali durumunun daha istikrarlı olmasını özellikle talep etmektedirler.⁸³ Bu bakımdan, onların talep ettikleri koşulluluk iç politikaya dair değil, sadece ekonomi perspektifinden yapılması gereken değişiklikler ve reformlardır. Dolayısıyla, onların iç politikaya doğrudan müdahale etme amacı taşıdığı söylenemez.

⁸¹ Sedef Eylemer, "Avrupalaşma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 24.

⁸² Eva Svobodova, "Institutional Conditionality and State Compliance: the Czech and Slovak Accession to NATO and the EU", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Norfolk: Old Dominion University, 2008, s. 32-33.

⁸³ A.g.e., s. 33.

2.3. Siyasi Koşulluluk Kavramı ve Türleri

Uluslararası ilişkiler yazınında “siyasi koşulluluk” kavramı esas olarak, uluslararası veya ulus-üstü aktörlerin üçüncü ülkelere belli şartlar karşılığında örgüte katılım hakkı verilmesini ya da mali birtakım yardımlar yapılacağına taahhüt edilmesini ifade etmektedir.⁸⁴ Dolayısıyla, siyasi koşullulukta eşitsiz ve hiyerarşik bir ilişkinin olduğundan söz etmek mümkündür. Çünkü aktörlerden biri, belli şartları ve koşulları öne sürerek bunların gerçekleşmesi karşılığında diğer aktöre bir çeşit vaatte bulunmaktadır. Böylece, siyasi koşulluluk ile birlikte uluslararası örgüt, siyasi, ekonomik, sosyal veya kültürel birtakım normları ülkeye şart olarak öne sürer ve ondan belli bir süre içinde bu şartları gerçekleştirmesini talep eder.⁸⁵

“Siyasi koşulluluk” kavramı bu anlamıyla bir siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler terimidir. Çünkü burada, bir devlet veya uluslararası örgütün, bir başka devlet üzerinde birtakım yaptırımlar ortaya koyması söz konusudur. Kendi önüne konulan şartları yerine getiren devlet mali yönden veya bir üyelik elde ederek ödüllendirilecektir. Siyasi koşulluluğun yazında en fazla ön plana çıktığı konular ise genelde insan haklarının geliştirilmesi ve korunması ile demokrasinin güçlendirilmesi konularıdır.⁸⁶

Bazı durumlarda siyasi koşulluluk ülke veya ülkeler üzerinde bir zorlama oluşturmaktadır. Philippe C. Schmitter’e göre, ülkelerin önüne konulan şartlar, en başta onların üzerinde bir çeşit yaptırım gücü oluşturmaktadır. Böylelikle ülkenin yerine getireceği koşulların karşılığında ülkeye bazı yararlar sağlamak amaçlanmaktadır:

⁸⁴ Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, “Candidate Countries and Conditionality”, içinde Paolo Graziano ve Maarten P. Vink (der.), *Europeanization New Research Agendas*, Palgrave Macmillan, Londra ve New York, 2007, s. 88-89.

⁸⁵ Sedef Eylemer, “Avrupalılaşma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 23-24.

⁸⁶ Eva Svobodova, “Institutional Conditionality and State Compliance: the Czech and Slovak Accession to NATO and the EU”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Norfolk: Old Dominion University, 2008, s. 32-33.

Bunlar; mali yardımlar, borçtan kurtulmaya dair yapılan çalışmalar, krediye daha kolay erişim, bölgesel veya uluslararası bazı kuruluşlara üyelik hakkı gibi çeşitli çıkarlardır.⁸⁷

Birçok durumda, koşulluluğu uygulayan ve gerçekleşmesini sağlayan siyasi aktörlerin, koşulluluğa maruz kalan ülkenin içişlerine müdahale ettiğine değinilmektedir.⁸⁸ Koşulluluğu uygulayan uluslararası örgütlerin, çoğu açıdan ülkenin iç politikasına müdahale ettiği aslında doğrudur. Ancak bahsi geçen müdahaleler genellikle insan haklarının güçlendirilmesi, demokrasinin daha iyi biçimde uygulanmasına dair müdahalelerdir. Bunlar da evrensel özelliklere sahip olduğu için, itiraz noktası sürdürülebilir olamamaktadır.⁸⁹ Dahası, koşulluluğun uygulandığı ülkede muhalefetin bu şartları da kullanarak iktidara ve hükümete belli reformları gerçekleştirmesi yönünde baskı uyguladığı durumlar da ortaya çıkabilmektedir.

Avrupalılaştırmanın odağına baktığımızda, koşulluluğun üye veya aday ülkeye bir çeşit dayatma gibi görünmemesi gerekmektedir. Bu, koşulluluğun psikolojik unsurudur ve süreci yönetmek anlamında büyük öneme sahiptir. Siyasi koşulların ve reformların gerçekleşmesi yönünde çaba harcanabilmesi için, ülkenin bunları bir dayatma olarak değil, demokrasinin ve insan haklarının gelişmesi adına birer adım olarak algılaması gerekmektedir. Nitekim Schmitter'e göre siyasi koşulluluk, ülkelerin demokratikleşmesine uluslararası düzeyde etkide bulunabilen önemli argümanlardan biridir.⁹⁰

Avrupa Birliği'nin aday ülkeler için öne sürdüğü koşulluluk ise “üyelik koşulluluğu” olarak adlandırılabilir. Bu koşulluluk türünde tekil birtakım unsurlardan çok, daha reformist ve bütüncül şartlar ön plana çıkmaktadır. Aday ülke için bu şartları yerine getirmek çoğu durumda köklü ulusal politika değişiklikleri gerektirmektedir.

⁸⁷ Philippe C. Schmitter, “The Influence of the International Context upon the Choice of National Institutions and Policies in Neo-Democracies”, içinde Laurence Whitehead (der.), *The International Dimensions of Democratization Europe and the Americas*, Oxford University Press, 1996, s. 42.

⁸⁸ A.g.e., s. 43.

⁸⁹ A.g.e., s. 42.

⁹⁰ Philippe C. Schmitter, “The Influence of the International Context upon the Choice of National Institutions and Policies in Neo-Democracies”, içinde *The International Dimensions of Democratization Europe and the Americas*, (der.) Laurence Whitehead, Oxford University Press, Oxford, 1996, s. 30, 42.

Çünkü demokratikleşme ve insan haklarının gelişimi yönünde ileri sürülen koşullar, aday ülkenin ekonomik, siyasi ve adli sistemlerinde esaslı değişimlere yol açmaktadır.⁹¹

Koşulluluk iki türe ayrılır: “ön koşulluluk” (*ex ante conditionality*) ve “ardıl koşulluluk” (*ex post conditionality*). Ön koşullulukta, uluslararası örgüt ile aday ülke arasında bir sözleşme olmadan önce üye ülkenin gerçekleştirmesi gereken birtakım şartların olduğu söylenebilir. Örneğin, Kopenhag Kriterleri bu tür bir koşulluluktur.⁹² Ardıl koşulluluk ise, sözleşme gerçekleştikten sonra ortaya çıkan bir koşulluluk türüdür. Avrupa Birliği’nin üye ülkelerden talep ettiği koşullar bu türe dahildir. Örneğin, üye olmayan ülkelerle yapılan birtakım ticari faaliyetlerde antlaşmalara eklenen demokratik ve insan haklarına dair çeşitli normlar bu tür koşulluluğu ortaya çıkarır.⁹³

Koşulluluk aynı zamanda negatif ve pozitif olmak üzere iki türe de ayrılabilir. Pozitif koşulluluk (*positive conditionality*), şartların olumlu seyretmesi halinde verilen ödülleri, negatif koşulluluk (*negative conditionality*) ise talep edilen şartların gerçekleşmediği durumda ülkeye uygulanacak olan yaptırımları ifade etmektedir.⁹⁴

Soğuk Savaş’ın sona erip de küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, artık dünyada insan hakları ve demokrasi daha da önem kazanmaya başlamıştır. Avrupa Birliği’nin bu dönemden sonra uygulamaya koyduğu en önemli faaliyet de Birliğin şartları açısından, siyasi koşulluluğu daha belirgin hale getirerek 1995 yılından itibaren üçüncü ülkelerle yapılacak olan bütün antlaşmalara Avrupa Birliği’nin insan hakları ve demokrasi hükümlerini standart olarak dahil etmesi olmuştur.⁹⁵

⁹¹ Eva Svobodova, *Institutional Conditionality and State Compliance: the Czech and Slovak Accession to NATO and the EU*, PhD Dissertation, Old Dominion University, Norfolk, 2008, s. 38; Sedef Eylemer, “Avrupalılılaşma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 26.

⁹² Sedef Eylemer, *a.g.e.*, s. 27.

⁹³ Sedef Eylemer, *a.g.e.*, s. 27.

⁹⁴ Elena Fierro, *The EU’s Approach to Human Rights Conditionality in Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 2003, s. 99.

⁹⁵ Simay Güven, “Kalkınmada İşbirliğinde Siyasi Koşulluluk: Lome/Cotonou Ortaklığı-Eleştirel Bakış”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 141.

Dünyayı siyasi ve ekonomik anlamda birçok açıdan etkileyen Soğuk Savaş'ın bitişi ve iki bloklu dünyanın ortadan kalkmasıyla birlikte dünya siyasetindeki pek çok paradigma köklü biçimde değişmiş ve yeni tanımlar ve yeni kavramsal ihtiyaçlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Elbette ki bu ihtiyaçta, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte bağımsızlığını ilan eden çeşitli devletler olduğu kadar, aynı zamanda küresel siyaset açısından mikro grupların, azınlıkların, cemaatlerin ve küçük ulusal grupların siyasi ve ekonomik anlamda yeniden ortaya çıkması da etkili olmuştur.

1990'dan itibaren ortaya çıkan bu değişimle beraber, Avrupa Birliği'nin "siyasi koşulluluk" kavramında da birtakım değişimler ortaya çıkmıştır. Meseleyi ele alırken bu değişime kısaca değinmekte fayda vardır.

2.4. Avrupa Birliği'nin Siyasi Koşulluluğuna Kısa Bir Bakış

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve iki kutuplu dünya sisteminin sona ermesiyle birlikte, Avrupa Birliği'nin koşulluluklarında çeşitli değişimler gözlenmeye başlamıştır. Bunlardan başlıcası, 1990 öncesi dönemde Birliğin devletler için öne sürdüğü koşullulukların daha çok ekonomik gelişme ve mali boyutlar üzerinden devam etmesidir. Bunun bir diğer güçlü etkisi de elbette, halihazırda iki kutuplu sistemde zaten belirlenmiş bir ilişkiler ağının var olmasıdır. İki kutuplu sistemde sosyalist veya liberal ekonomik sistemler arasındaki çatışma politik düzeyde ise, kapitalizm ile sosyalizm arasında sürmekteydi. Böylesi bir ortamda zaten tarafını seçen ülkeler açısından aşağı yukarı belirlenmiş genel bir dış politika hâkimdi.⁹⁶ Dolayısıyla, bu dönemde Birliğin bütünsel ve kapsayıcı bir dış politika oluşturması oldukça güçlü.

Soğuk Savaş döneminde belirgin bir dış politika oluşturulmamasına rağmen, özellikle ekonomik ilişkiler üzerinden birtakım siyasi koşulluluklar ortaya çıkmıştır. Birliğin, özellikle eski sömürge Afrika ülkeleriyle olan ilişkisinde bu durum ana hatlarıyla gözlenmektedir. Burada, detaylarına girmeden, özellikle Yaoundé ve Lomé Anlaşmaları boyunca uygulanan siyasi koşulluluğa kısaca değinilebilir.

⁹⁶ Gorm Rye Olsen, "Europe and the Promotion of Democracy in Post Cold War Africa: How Serious is Europe and for What Reason?", *African Affairs*, C. 97, No. 388, Haziran 1998, s. 343.

1957 yılında Roma Antlaşması ile kurulan Birlik, 1960'lı yılların başlangıcından 1990'lı yıllara kadarki süreç boyunca daha çok ekonomik entegrasyonu ön plana alan bir hedef yürütmeyi amaçlamıştır. Özellikle 1960'lı yıllarda, birçoğu Avrupalı devletlerin eski sömürgesi durumundaki Afrika ülkelerinin bağımsızlığını kazanması, Birliğin bu bölgeyle olan ilişkilerine daha fazla yoğunlaşmasına neden olmuştur. İlki 1963 yılında imzalanan ve 1964-1969 yılları arasındaki dönemi kapsayan Yaoundé Anlaşması; Birliğin, bağımsızlığını kazanmış olan Afrika ülkeleriyle olan ilişkisini hem ekonomik anlamda geliştirmeyi, hem de bölgenin ekonomik bağımsızlığını ve istikrarını sağlamayı hedeflemiştir. Bu anlaşma ile, daha önce sömürge durumundaki ülkelere sanayileşme yolunda destek verilmesi, bununla birlikte ticari işbirliklerinin geliştirilmesi öngörülmüştür.⁹⁷

İlk beş yıllık sürecin ardından, İkinci Yaoundé Anlaşması Temmuz 1969'da imzalanmıştır ve bu anlaşma 1969-1974 yıllarını kapsamıştır. Ancak, ilk anlaşmada amaçlanan hedeflerin başarılı bir biçimde gerçekleşmemesi ve Avrupa üyelerinin eski sömürge ülkeleriyle ilişkilerini farklı bir düzlemde tanımlamaya devam etmeleri, Yaoundé Anlaşması'nın birçok eleştiriye uğramasına neden olmuştur. Örneğin Almanya ve Hollanda, Birliğin imkânlarını kısıtlı bularak daha kapsamlı bir düzenleme yapılmasını öneriyorlardı. Diğer yandan Belçika ile Fransa, eski sömürgeleriyle olan ekonomik ilişkilerinden dolayı daha yerel veya bölgesel bir yöntem izlenmesini savunmuşlardır.⁹⁸ Ayrıca, bir başka eleştiri konusu da Afrika ülkeleri ile Avrupa ülkeleri arasındaki karşılıklılık ilkesinin daha çok Birlik üyeleri lehine olmasıydı. Yine özellikle Almanya ve Fransa, hem Yaoundé Anlaşması süreci boyunca hem de 1980'li yılların sonuna kadar, Birliği geri plana iterek, öncelikli olarak kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmişler, dolayısıyla Birliğin ortak bir uluslararası politika oluşturmasını tali bir mesele olarak ele almışlardır.⁹⁹

⁹⁷ "Convention of Association Between the EEC and the Africa and Malagasy States with That Community and Annexed Documents", erişim; <http://aei.pitt.edu/4221/1/4221.pdf>.

⁹⁸ Çağrı Köse, "Roma Antlaşması'ndan Cotonou'ya Afrika-Avrupa İlişkileri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 40-45.

⁹⁹ Christopher J. Bickerton, "Functionality in EU Foreign Policy: Towards a New Research Agenda?", *Journal of European Integration*, Cilt: 32 No: 2, 2010, s. 216-217.

Bu dönemin ardından, 1975 yılında imzalanıp, bundan bir yıl sonra yürürlüğe giren Lomé Anlaşması da, Yaoundé Anlaşmalarına benzer bir süreci takip etmiştir ve dönemsel planlar halinde imzalanmıştır. Bu anlaşmalar hem coğrafi anlamda daha geniş bir bölgeyi içine almış (Afrika, Karayip-Pasifik), hem de etkileri 1990'lı yıllara kadar devam etmiştir.¹⁰⁰ Lomé Anlaşması'nın ilkinde ticari düzenlemeler daha çok ön plana çıkarken, 1979 tarihinde imzalanan Lomé II Anlaşması bilhassa bölgede yaşanan insan hakları ihlallerine odaklanmıştır. Bunun ardından gelen Lomé III Anlaşması, yine bölge ülkelerinin aralarında kuracağı siyasi iletişim ve sektörel yardım konuları üzerinde durmuştur. Lomé IV Anlaşması ise bölgesel işbirliğinin ve demokrasinin gelişimi gibi konulara özellikle odaklanmıştır.¹⁰¹

1970 ve 1980'ler boyunca Avrupa Birliği'nin temel amacı, üyesi bütün ülkelerin ortaklaştığı bir dış politika üretebilmek olmuştur. Ancak dönemin iki kutuplu yapısında bu başarılı bir biçimde sağlanamamıştır. Fakat Birlik, diğer ülkelerle kurduğu ilişkilerde, bu dönem boyunca iç politikaya görece müdahalede bulunmayan bir yöntem izlese de, yukarıda değinildiği üzere, Yaoundé ve Lomé Anlaşmaları sürecinde demokrasi ve insan hakları gibi bugün halen en temel şart olarak ortaya koyduğu ilkelerini birer koşulluluk olarak bu anlaşmalarda göstermiştir.

Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, uluslararası sistemdeki politik argümanlar köklü biçimde değişmiştir. Bu değişim, kaçınılmaz olarak Avrupa Birliği'nin siyasi koşulluluk uygulamalarına da yansımıştır. Bu tarihten itibaren, insan hakları ve demokrasi tüm dünyada yoğun olarak gündeme gelmeye başlamıştır. Bu da kaçınılmaz olarak Birliğin uygulamalarında insan hakları ve demokrasiye daha çok vurguyu gerekli hale getirmiştir. 1991 yılının Mart ayındaki Komisyon Tebliği, insan hakları ve demokratikleşmenin, kalkınma politikasında şimdiye kadar olduğundan daha

¹⁰⁰ Çağrı Köse, "Roma Antlaşması'ndan Cotonou'ya Afrika-Avrupa İlişkileri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 68-70.

¹⁰¹ E. Sare Yılmaz, Yücel Uğurlu, "Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği Ve Dış Politika", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2013, s. 95.

fazla öne çıkması gerektiği üzerinde durmaktadır. Daha önceleri yardım programlarını siyasi içeriklerden uzak tutan Birlik için bu karar son derece radikaldir.¹⁰²

1991’de yapılan Lüksemburg Zirvesi, sosyal ve ekonomik kalkınmanın ön şartı olarak çeşitli öğeleri ön plana çıkarmıştır: Bunlar; insan hakları, demokrasi, çoğulculuk, anayasal kurumlar, düzenli ve adil seçimler sonrasında atanan sorumlu hükümetler ve bireyin toplumdaki yasal öneminin tanınmasıdır. Konsey’in ve üye ülkelerin Kasım 1991 tarihine ait ilke kararında dengeli ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmayı sağlamak için ön plana çıkarılan genel ilkeler şunlardır: Nitelikli ekonomik ve sosyal politikalar, demokratik karar alma mekanizmaları, yönetimde şeffaflık ve mali güvenilirlik, kalkınma için piyasa odaklı bir çevre yaratılması, yolsuzlukla mücadele için önlemler alma, hukukun üstünlüğüne saygı, basın ve ifade özgürlüğü. Ayrıca, askeri harcamaların azaltılmasıyla birlikte, gelişmekte olan ülkelere yardımlar yolu ile destek verilmesi ve burada kullanılacak yardımların eğitim ya da sağlık alanlarındaki kalkınma projelerine aktarılması, yine ilke kararlarındaki diğer hedeflerdendir.¹⁰³

Bu ilke kararı, ülkelerin kalkınma politikasında demokrasi kavramını ön plana çıkarmış, demokrasinin mevcudiyeti için asgari gereklilik olarak sivil ve siyasi hakların korunması ve gözetilmesini gerekli bir unsur haline getirerek, aday ülkelerle kalkınmada işbirliğinin temel ögesi haline gelmiştir. Kalkınmada işbirliğini sağlamak için, demokrasi ve insan hakları olmazsa olmaz argümanlar haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren genel düşünce, ekonomik kalkınmanın insan haklarına saygı olmadan var olamayacağı yönündedir. Dolayısıyla, siyasi koşulluluk sadece ekonomik düzeyle sınırlı kalmaz, aynı şekilde ülkelerin demokrasi ve insan haklarına yaklaşımını da düzenlemek zorundadır.¹⁰⁴

¹⁰² Gordon Crawford, “Human Rights and Democracy in EU Development Co-operation: Towards Fair and Equal Treatment”, içinde Marjorie Lister (der.), *European Union Development Policy*, New York: St. Martin’s Press, 1998, s. 133.

¹⁰³ “Resolution of the Council and of the Member States Meeting in the Council on Human Rights, Democracy and Development of 28 November 1991”, Erişim: 22.12.2018: http://archive.idea.int/lome/bgr_docs/resolution.html.

¹⁰⁴ Bruno Simma, Jo Beatrix Aschenbrenner ve Constanze Schulte, “Human Rights Considerations in the Development Co-operation Activities of the EC”, içinde Phillip Alston (der.), *The EU and Human Rights*, United States: Oxford University Press, 1999, s. 576.

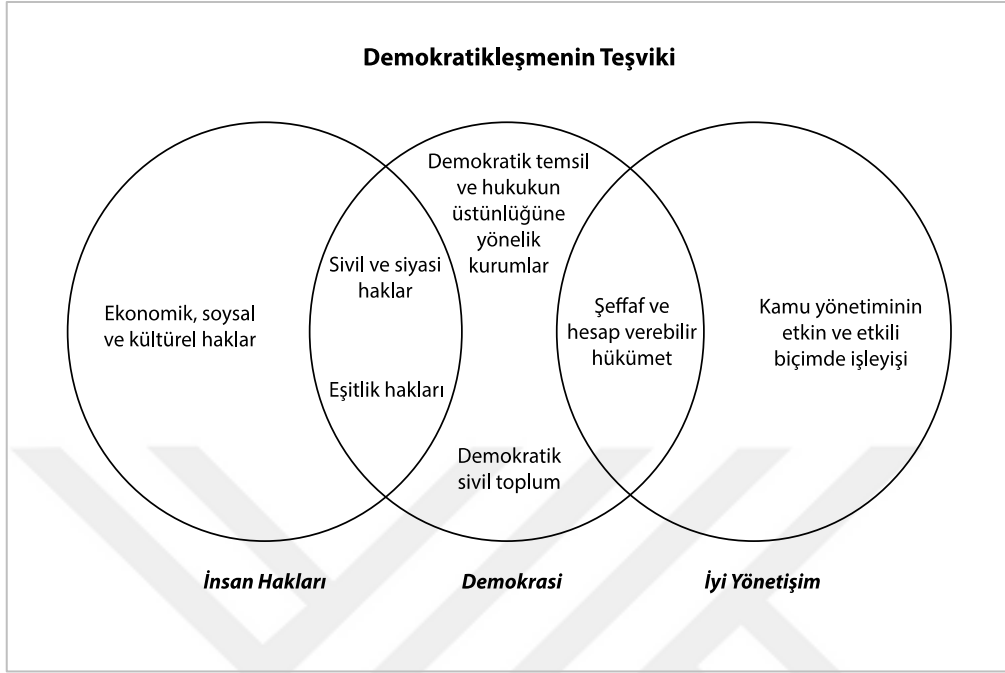
Gordon Crawford'a göre, 1990 sonrasında gerçekleşen demokratikleşmenin hızlanması ve insan haklarına yapılan vurgunun artmasıyla birlikte, dünya siyaseti ile birlikte Avrupa Birliği'nin uyguladığı siyasi koşullulukta da köklü değişimler yaşanmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz 28 Kasım 1991 ilke kararları ile birlikte 1993 yılındaki Kopenhag Kriterleri ve 1995 yılında yapılan ve üçüncü ülkelerle gerçekleştirilecek sözleşmelerde insan hakları ve demokrasi hükümlerinin standart haline getirilmesi gibi kararlarla yeni bir siyaset biçimi ortaya çıktığı söylenebilir.¹⁰⁵

Şekil 4'teki şemada görüldüğü gibi, Crawford üç temel demokratikleşme kavramı üzerinde durmaktadır. Bunlar; insan hakları, demokrasi ve iyi yönetişimdir. Birbirleriyle kısmen iç içe geçmiş ve ardışık olarak ilerleyen bu kavramlar, özellikle kesişim alanlarına yerleşen çeşitli ortak kavramlarla demokratikleşmenin nasıl olması gerektiğini göstermektedir. Yan yana gelen üç büyük şemadan ortak olan demokrasi şemasıdır.¹⁰⁶ Demokrasi, hem insan hakları hem de iyi yönetişim ile kesişim alanı fazla olan en önemli kavramdır. Demokrasinin insan hakları ile olan kesişimi, sivil ve siyasi haklar ile eşitlik haklarından oluşmaktadır. İyi yönetişimin demokrasiyle kesiştiği nokta ise, şeffaf ve hesap verebilir bir hükümet yapısıdır.

¹⁰⁵ Gordon Crawford, "Promoting Democratic Governance in the South", *The European Journal of Development Research*, C. 12, No. 1, Haziran 2000, s. 24-25.

¹⁰⁶ A.g.e., s. 24-25.

Şekil 4. Demokratikleşmenin Teşviki

Kaynak: Gordon Crawford, “Promoting Democratic Governance in the South”, *The European Journal of Development Research*, C. 12, No. 1, Haziran 2000, s. 24.

Avrupa Birliği'nin demokratikleşme ve buna paralel olarak siyasi koşulluluk kararının ön plana çıkmasında odak noktaları, 1993 yılındaki Kopenhag Kriterleri ile 22 Kasım 1995 tarihli Komisyon Tebliği'dir. Bu tebliğde yer alan kararlar, öncelikle 1991 yılındaki karara bir atıf içermektedir.

Avrupa Birliği Konseyi, 22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag'da yapılan tarihi zirvede, Birliğin genişlemesinin Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacağı yönünde karar almıştır. Ayrıca, adaylık için başvuran ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmesi için yerine getirmesi gereken üç temel kriteri de ortaya koymuştur. Bunlar; siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve topluluk müktesebatının benimsenmesidir. Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan bu kriterlerden ilki olan siyasi kriter, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ile azınlık haklarını güvence altına alan kurumların var olmasını ve sürdürülmesini talep etmektedir. Ekonomik kriter, halihazırda işleyen, rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa şartlarına dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisini gerekli görmektedir. Üçüncü ilke ise topluluk müktesebatının benimsenmesidir ve bu

kriter, Birliğin siyasi, ekonomik ve parasal anlamda tüm hedeflerine bağlı kalmak üzere üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olmayı talep eder.¹⁰⁷

1995 yılına gelindiğinde ise, Avrupa Birliği'nin gelecekte yapacağı anlaşmaların tümünde ilke kararı olarak insan hakları ve demokrasiye vurgu yapılması kararı alınmış; bununla birlikte, bu tarihten itibaren yapılacak olan anlaşma metinlerinde aynı insan hakları vurgusunun yer alması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁸ Daha önceleri, önem sırası anlamında ilk başta yer alan “kalkınma politikası” kavramına ek olarak, gelişmekte olan ülkelerde insan hakları ve temel özgürlüklerin ekonomik kalkınmadan bile öncelikli geldiği fikri özellikle bu tarihten itibaren önem kazanmıştır.

İnsan hakları, özgürlükler ve demokrasi anlamında yeni bir aşama olarak nitelendirilen 22 Kasım 1995 tarihli Komisyon Tebliği'nde Avrupa Birliği, insan hakları ve demokrasiye ek olarak yargı bağımsızlığı ve hukukun üstünlüğü, kamu yönetiminin şeffaflığı ve hesap verebilirliği, rüşvete karşı mücadele, çoğulcu sivil topluma destek, yasaların ve düzenin korunması ve sürdürülmesini bazı yeni politika araçları kullanarak ön plana çıkarmak istemiştir.¹⁰⁹

Görüldüğü gibi, siyasi koşulluluk hem kapsam olarak hem de içerik anlamında çeşitli değişikliğe uğrayabilmektedir. Burada tarihsel anlamda siyasi argümanların değişimi ile görece kısa bir sürede siyasi koşulluluğun içeriğinin neredeyse tümüyle değiştiğini, buna paralel olarak kapsamının da değiştiğini gördük. Ancak, hareket noktası itibariyle şunu akılda tutmakta fayda vardır: Siyasi koşulluluk, tek başına bir amaç değildir. Esas itibariyle, üçüncü ülkelere uygulanan dış politikada bir araç görevi görmektedir.

¹⁰⁷ Kopenhag Kriterleri, Erişim: 26 Aralık 2018: <http://www.tihv.org.tr/wp-content/uploads/2013/11/Kopenhag-Kriterleri.pdf>.

¹⁰⁸ Gordon Crawford, “Human Rights and Democracy in EU Development Co-operation: Towards Fair and Equal Treatment”, içinde Marjorie Lister (der.), *European Union Development Policy*, New York: St. Martin's Press, 1998, s. 134-135.

¹⁰⁹ “The External Dimension of the EU's Human Rights Policy: From Rome to Maastricht and Beyond”, COM(95) 567 of 22 November 1995, Erişim: 25 Aralık 2018; <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1046/j.1468-0386.2003.00198.x>.

2.5. Avrupalılaşma Kavramının Dönüşümü

Avrupa Birliği'nin en büyük genişlemesi olarak adlandırılan Beşinci Genişleme (2004), çoğunluğu eski Doğu Bloku ülkelerini kapsamaktadır. Bu genişlemeyle birlikte, Avrupa Birliği kurumsal anlamda kendi yapısını yeniden gözden geçirmeye başlamıştır. Benzer şekilde, bu büyük genişlemeyle birlikte Avrupalılaşma kavramı üzerinde daha fazla durulmaya başlanmıştır.

Daha önce hiç bu derece yoğun bir genişleme yaşamamış olan Avrupa Birliği bu büyük genişleme ile birlikte üye sayısını 27'ye çıkarmıştır. Bu dönemde, eski Doğu Bloku ülkelerini bünyesine katmakta hevesli olan Birliğin, iki kutuplu sistemin yıkılmasıyla geriye kalan güç boşluğunu doldurma çabası gösterdiği söylenebilir. Ancak, Beşinci Genişleme süreci aday ülkeler açasından da Birlik açasından da oldukça zorlu geçmiştir.

Bu büyük genişleme hareketini bünyesinde daha iyi eritebilmek için Avrupa Birliği'nin karar alma mekanizmaları yeniden düzenlenmiştir. Aday ülkeler Kopenhag Kriterleri'ni temel alarak müzakerelerde adım adım ilerlemeye başlamışlardır. İlk olarak 1998 yılında, aday ülkelerden Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'yle müzakerelerin başlaması kararı alınmıştır.

2000 yılına gelindiğinde Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya, Malta ve Slovakya ile müzakereler başlamıştır. 2004 yılında, Bulgaristan ve Romanya dışında, müzakerelerin yürütüldüğü ülkelerin hepsi Birliğe üye olmuşlardır. Bulgaristan ve Romanya, yolsuzlukla mücadele konusundaki eksiklerini ancak 2007 yılına kadar giderebildiği için, bu iki ülkenin üyeliği 2007'de gerçekleşmiştir.

Avrupalılaşma kavramı, özellikle bu genişleme döneminde daha dikkat çekici hale gelmiş ve üzerinde daha fazla konuşulmaya başlanmıştır. Ayrıca ulusal hükümetler üzerindeki ulus-üstü otoritelerin doğası, Avrupa Birliği'nin geleceği, ortak değerleri ne düzeyde koruyabileceği gibi tartışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca, Avrupa'nın hukuku, normları, standartları, kültür yapısı üzerine de çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır.

Kıyası, Avrupalılaşıma kavramının uluslararası ilişkiler disiplini içindeki tartışma alanı da değişim göstermiştir.¹¹⁰

Görüldüğü üzere, Avrupalılaşıma kavramı özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri açısından önemli hale gelmiştir. Devletler, Avrupa Birliği'ne katılmak için siyasi koşulluluğa uygun politikalar üretmek ve bunları hâkim kılmak anlamında yoğun çaba sarf etmişlerdir. Birliğin koşulluluğunda herhangi bir zorlama olmadığı için ve yapılan reformlar gönüllülük esasına göre yapıldığından kimi ülkeler, liberal Avrupalı değerlerin kendi siyaset biçimlerini değiştirdiğini, geliştirdiğini ve böylelikle ülkenin demokrasi anlayışını beslediğini savunmuşlardır. Ancak diğer yandan, Avrupa Birliği'ne muhalefet eden bir diğer grup da, Birliğin dolaylı biçimde de olsa ulus devletlerin iç işlerine karıştığını belirtmektedirler.¹¹¹

2.6. Avrupa Birliği Adaylık Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Temel Faktörler

Avrupa Birliği'ne adaylık süreci ülkeler açısından çeşitli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Hatta, her bir aday ülke için Avrupa Birliği farklı bir deneyim ve farklı şartların yerine getirildiği yeni deneyim alanları olarak da görülebilir. Aday ülkeler, katılım sürecinde üzerine düşenleri yerine getirmek konusunda zorlayıcı bir süreç içine girerler.¹¹²

Aday ülkeler, üye olan ülkelere farklı olarak temelde iki önemli araçla test edilir ve adaylık süreçleri bu araçlarla sınırlanır. Bunlardan ilki katılım müzakereleri, ikincisi ise koşulluluktur. Bu iki araç, Avrupa Birliği adaylığı sürecinde, üçüncü ülkelerdeki değişimi ve dönüşümü sağlamak adına kurgulanmıştır. Burada aday ülkeden

¹¹⁰ Tolga Bölükbaşı, Ebru H. Ertugal ve Saime Özçürümez, "Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye'yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaşıma Araştırma Programını Türkiye Özelinde Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 8, Sayı: 30, 2011, s. 78.

¹¹¹ Önder A. Afşar, "Rasyonel Kurumsalcılık ve Sosyolojik Kurumsalcılık Açısından Avrupalılaşıma Yaklaşımı", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17 / 30. Yıl Özel Sayısı, 2017, s. 79.

¹¹² Sedef Eylemer, "Avrupalılaşıma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği", *Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2010, s. 29.

esas istenen, uyumluluk göstermek ve bu uyumu sürekli hale getirmektir. Diğer yandan koşulluluk, aday ülkenin Birliğe katılımından önceki süreç boyunca yardımlardan yeterince faydalanmasını ve nihai olarak da üyeliği elde etmesini sağlayacak en temel mekanizmadır.¹¹³

Esas olarak koşulluluk, aday ülkenin uyum sağlama sürecinin baskısını üzerinde hissetmesiyle, bu baskıdan elde edeceği ödülü birbiriyle ilişkili hale getirmeyi amaçlamaktadır. Aynı şekilde Avrupa Birliği uyum süreci, aslında Birliğe dahil olan ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda istenen koşulları karşılama ve bunları aynı şekilde sürdürülebilir kılma sürecidir.¹¹⁴

Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Avrupa Birliği'nin koşulluluk şartları Soğuk Savaş döneminde yoğunluklu olarak ekonomik ve mali birtakım politikalar odağa alınarak ortaya konulmuştu. Ancak Sovyetler Birliği'nin 1991'de yıkılması ve iki kutuplu dünya sisteminin ortadan kalkmasıyla birlikte, Sovyetler Birliği'nin güdümünde birtakım kaideleri tanımlanmış sosyalist blok ve Amerika Birleşik Devletleri'nin güdümünde çeşitli kararlar alan kapitalist blok ortadan kalkmıştı. Daha doğrusu, karşısında bir düşman taraf olmayan, galip bir Amerika Birleşik Devletleri tek başına kapitalizmin zaferini ilan etmiş oldu.

1991 yılına gelene dek, Avrupa Birliği hem genişleme anlamında çok temkinli hareket eden bir yapıya sahip olmuş hem de koşulluluğu daha çok ekonomik düzeyde kalmıştır. İki kutuplu sistem yapısında iç politikaya müdahale anlamına gelebilecek birtakım siyasi koşullar Birlik açısından talep edilmesi güç olmuştur. Halihazırda, Birlik de kendi organizasyon yapısı ile meşgul olduğundan, böyle bir talep de zaten gerçekçi olmazdı.

Ancak iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla birlikte, daha başka sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorunların başlıcaları da özellikle eski Doğu Bloku

¹¹³ Heather Grabbe, "Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process", içinde Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanization*, Oxford University Press, 2003, s. 309.

¹¹⁴ Judith Green Kelly, "Norms and Membership Conditionality: The Role of European Institutions in Ethnic Politics in Latvia, Estonia, Slovakia and Romania", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Massachusetts: Harvard University, 2001, s. 71.

ülkelerinde ve yeni yeni bağımsızlığını ilan eden ülkelerde demokrasiyi kalıcı hale getirme ve insan haklarına verilen önemin artmasıdır. Evrensel insan haklarına yapılan vurgu arttıkça, aslında koşulluluğun şartları da bu yöne doğru doğal bir seyir izlemiştir.¹¹⁵

Avrupa Birliği'nin 1991-1995 yılları arasında aldığı üç kritik kararla, Birliğin siyasi koşulluluğunun temelini kökten değiştirdiğini söyleyebiliriz: Bunlar; Kasım 1991'de yapılan Lüksemburg Zirvesi, 22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag'da ilan edilen ve bugün aday ülkeler için halen geçerliliğini koruyan Kopenhag Kriterleri ve 22 Kasım 1995 tarihli Komisyon Tebliği'dir.

Sonuçta Avrupa Birliği, siyasi koşulluluk kararlarının gerçekleşmesini aday ülkeden talep ederken, esas itibariyle aday ülke ile üye ülkeler arasındaki farkı azaltmayı, aday ülkenin başta insan hakları ve demokrasi anlamında, bunun ardından da ekonomik anlamda üye ülkelerle yakın seviyede bir seyir izlemesini amaçlamaktadır. Bununla birlikte, Birliğin çıkarları, prensipleri, değerleri, kültürü de yeni katılımcılarla zarara uğramamalı, yeni katılımcı, Birliğin kültürel ve siyasi yapısına uyum sağlamalıdır.¹¹⁶

Koşulluluk modeli, Birliğin genişleme politikasını yürütürken uyguladığı en temel araçlardan biridir. Bu bakımdan koşulluluğun adaylık sürecindeki ülkeler açısından önemi büyüktür. Kimi ülkeler uyum sürecindeki şartları bir dayatma olarak görme eğilimde olabilirler ve onlar açısından bu mekanizmalar kendi iç işlerine ve ülke politikalarına bir müdahale anlamına gelebilmektedir.¹¹⁷ Öte yandan, kimi ülkeler de siyasi koşulluluğun ülkenin iç politika sorunlarının çözülmesi için en iyi araç olarak görmektedirler. Bu bakımdan, Avrupalılaşıma süreci ülke açısından bir çeşit

¹¹⁵ Ian Barnes ve Claire Randerson, "Can Conditionality Counter Enlargement Fatigue?", Uluslararası Avrupa Birliği ve Demokraside Ekonomik İlişkiler Konferansı'nda Sunulan Bildiri, 11.05.2006, s. 7-8. Erişim: 25.12.2018; <http://www.imediterranei.eu/wroclaw/BarnesIan.doc>.

¹¹⁶ A.g.m., s. 7-8.

¹¹⁷ Heather Grabbe, *The EU's Transformative Power Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*, Hampshire ve New York: Palgra ve Macmillan, 2006a; ayrıca bkz. Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe", *Journal of European Public Policy*, Vol. 11, No. 4, 2004, s. 661-679.

sosyalleşme, demokratik kazanımların sağlanması ve insan haklarına olan duyarlılığın artması anlamına gelmektedir.

Avrupa Birliği'nin aday ülkeye uyguladığı koşulluluğa *ön koşulluluk* adı verilmektedir. Bu yöntemde Birlik, aday ülkeye vereceği ödülü şartların yerine getirilmesi halinde taahhüt etmektedir. Bunun dışında ülkeye ek bir maliyet çıkarmamakta yahut aday ülkeye bu minvalde müdahalede bulunmamaktadır. Bir başka ifadeyle, tek taraflı olarak öne sürdüğü şartların bir kazanımı ve ödülü olmakta, diğer yandan uyum sürecinin istenen düzeyde olmaması ve adaylık şartlarının yerine getirilmemesi durumunda Birlik cezalandırma gibi bir yöntemle başvurmamaktadır.¹¹⁸

Siyasi koşulluluğun en belirgin özelliklerinden biri de aday ülkeye Birlik tarafından birtakım şartların dikte ediliyor olmasıdır. Birlik, kendi belirlediği birtakım kuralları aday ülkenin önüne sermekte ve bunları gerçekleştirmekte ne kadar başarılı olduğuna dair çeşitli sınavlar yapmaktadır. Bu anlamıyla, daha en baştan Avrupa Birliği ile aday ülke arasında bir usta-çırak ilişkisi veya bir öğretmen-öğrenci ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu ilişki doğası gereği hiyerarşik bir yapıya sahiptir.¹¹⁹

Avrupa Birliği'nin aday ülkenin önüne serdiği koşulluluk, kimi durumlarda eleştiriye de uğramaktadır. Bazı yazarlara göre, Birliğin uyguladığı adaylık süreci kriterleri çifte standarda yol açmaktadır. Siyasi koşulluluk, kimi ülkeler için biraz esnetilirken, kimi ülkeler için ise son derece sert biçimde uygulanmaktadır.¹²⁰

Avrupa Birliği'ne adaylık ve katılım sürecinde iki koşulluluk türü olduğundan daha önce söz etmiştik. Bunlardan ilki, siyasi koşulluluktur. Siyasi koşulluluğun gün

¹¹⁸ Frank Schimmelfennig, Stefan Engert ve Heiko Knobel, "The Conditions of Conditionality: The Impact of EU on Democracy and Human Rights in European Non-Member States", workshop için hazırlanan sunum, Enlargement and European Governance, ECPR Joint Session of Workshops, Turin, 22-27 Mart 2002, s. 2-3; Erişim: 26 Aralık 2018; <https://pdfs.semanticscholar.org/e11a/95e52ed9b464fe2a757a343088033a1b5784.pdf>.

¹¹⁹ Sandra Lavenex, "A Governance Perspective on the European Neighbourhood Policy: Integration Beyond Conditionality", *Journal of European Public Policy*, Vol. 15, No. 6, 2008, s. 941.

¹²⁰ Piotr Zaleski, "Sticks, Carrots and Great Expectations: Human Rights Conditionality and Turkey's Path Towards Membership of the European Union", Center for International Relations Report, 2004, s. 4; Erişim: 26 Aralık 2018; <http://csm.org.pl/pl/analizy/category/43-2004?download=379:sticks-carrots-and-great-expectations-human-rights-conditionality-and-turkey-s-path-towards-membership-of-the-european-union-the>.

geçtikçe bir politika aracına dönüştüğü görülmektedir. Çünkü demokrasi, insan hakları, yargı bağımsızlığı ve hukukun üstünlüğü gibi normları ülkelerin iç politikalarında hâkim kılma ve sürdürülebilir hale getirme amacı taşımaktadır. Aday ülkelerin benimsemesi ve uygulaması gereken standartlar ve yükümlülüklerden oluşmaktadır.¹²¹ Kısaca Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan bu taleplerin uygulanıp uygulanmadığı Avrupa Birliği tarafından sıkı bir şekilde takip edilmektedir.

Siyasi koşulluluk mekanizmasının, Birliğe aday olan veya potansiyel aday konumundaki ülkelerde birçok açıdan motivasyon sağlayıcı bir özelliği bulunmaktadır. Avrupa Birliği, kendisine adaylık başvurusu yapan ülkede, başta en temel insan hakları sorunlarıyla birlikte ülkedeki yapısal birtakım sorunların çözümüne dair koşulları öne sürmektedir. Bunlar; söz konusu ülkedeki kronik sorunlar, yolsuzluk, adalet ve hukuk sorunları vb. olabilir. Sorunlar her ne ise, Birlik bunları tespit ederek normalleşmenin sağlanması yönünde bir talepte bulunur. Bu sayede gerçekleşen köklü reformlar, ülkelerin hem refah seviyesini artıracak hem de vatandaşlarının yaşam koşullarını iyileştirecektir.

İkinci koşulluluk türü olan müktesebat, siyasi koşulluluğun yerine getirilmesiyle birlikte başlamaktadır. Avrupa Birliği, aday ülkenin katılım müzakerelerine başlayabilmesi için siyasi koşulluluğun yeterli düzeyde yerine getirildiğine ikna olması gerekmektedir. Ancak böylelikle ikinci aşamaya, yani müzakerelerin başlama aşamasına geçilebilmektedir. Fakat müktesebat aşamasına geçilmesi siyasi koşullulukların sona ermiş olduğu anlamına gelmez. Bunlar temel değerler olduğu için, Avrupa Birliği, müzakere aşamasına geçilse bile siyasi koşulluluğun yeterince uygulanıp uygulanmadığını denetlemeye devam eder. Dahası, siyasi kriterlerdeki uygulamalarda bir aksaklık olduğunda, müzakereleri durdurabilir.¹²²

Esas olarak bir ülke siyasi koşulluluğa tam olarak uyum göstermiş ve iradesi de bunu etkili biçimde sürdürme şeklindeyse, müktesebat koşulluluğun teknik birtakım

¹²¹ Othon Anastasakis, “The EU’s Political Conditionality in the Western Balkans: Towards a More Pragmatic Approach”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 8, No. 4, 2008, s. 367.

¹²² Sedef Eylemer, “Avrupalılışma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2010, s. 33.

ayrıntılardan ibaret olacağını söyleyebiliriz. Çünkü daha önce de vurgulandığı gibi, Avrupa Birliği adaylığında asıl önemli olan siyasi koşulluluk şartlarının sağlanmasıdır.

Siyasi koşulluluğun özellikle aday ülkeler açısından önemine ayrıntısıyla değindik. Son olarak siyasi koşulluluğun üye ve aday ülkeler açısından ortaya çıkardığı yükümlülüklerin en belirgin eleştiri noktasını da ele almakta fayda vardır. Linda Lindkvist'e göre, Birliğe halihazırda üye olan ülkelerin karşılaması beklenen koşullar ile aday ülkelerin karşılaması beklenen koşullar arasında kimi durumlarda epey farklılık olduğu durumlar ortaya çıkabilmektedir. Özellikle koşulları karşılaması beklenen ülkelerin uyum düzeyleriyle karşılaştırıldığında, aday ülkelere çoğunlukla daha katı davranıldığı bilinmektedir. Bu durum eleştirilere neden olmaktadır.¹²³

¹²³ Linde Lindkvist, "Punching Belowits Weight? The European Union's Use of Human Rights Conditionality in the Enlargement and the European Neighbourhood Policy", Lund University, 2007, s. 9. Erişim: 26 Aralık 2018; <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/1321657>.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI BALKAN ÜLKELERİNİN YAKIN DÖNEM SİYASİ TARİHİ VE AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİ

Doğu Balkan coğrafyasında yer alan ülkelerden ikisi konumundaki Bulgaristan ve Romanya 2007 yılındaki “Beşinci Genişleme” olarak da adlandırılabilir genişlemenin ikinci evresinde Avrupa Birliği’ne üye olmuşlardı. Batı Balkan coğrafyasında ise hem tarihsel sürecin sıkıntılı bir evreden geçmesi, hem de yaşanan etnik çatışmalar ve bunların neden olduğu ekonomik ve sosyal sorunların tırmanması nedeniyle Avrupa Birliği adaylık süreci uzun bir zaman boyunca askıda kalmak durumunda olmuştur. Ancak, 2000’li yılların başlarından itibaren bölgede daha aktif olan Avrupa Birliği, Batı Balkan ülkelerinin üyelik süreçlerini daima desteklemeye çaba göstermiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle son otuz yıllık dönemde bölgedeki gelişmelere odaklanmak suretiyle Batı Balkanlar’ın yakın dönem siyasi olayları ele alınmaktadır. Sonrasında ise, bölge ülkelerinin yine son otuz yıllık süreç içinde Avrupa Birliği ile olan ilişkilerine ana hatlarıyla değinilmektedir. Bu tarihsel arka plan, bir sonraki bölümde detaylarıyla ele alınan Sırbistan’ın Avrupa Birliği ile ilişkilerinin daha iyi anlaşılması açısından zemin teşkil etmektedir.

3.1. İkinci Dünya Savaşı’ndan Bugüne Batı Balkanlar

Yugoslavya adıyla ilk devlet 1918 yılında, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından kurulmuştur. Bu devletin adı, 1943 yılına kadar “Yugoslavya Krallığı”dır. 1943’te “Demokratik Federal Yugoslavya” adını almıştır. Ülkenin adı 1946’da “Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti” olarak değiştirilirken, 1963 yılına gelindiğinde de bu sefer “Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti” adını almıştır. Bu devletin kurucusu olan

altı cumhuriyet ise şunlardır: Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Karadağ ve Bosna-Hersek. Ayrıca, Sırbistan Cumhuriyeti içinde Voyvodina ve Kosova özerk eyaletler olarak yer almışlardır.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, 1992 yılında parçalandığında yalnızca iki cumhuriyet Yugoslavya devletini devam ettirme iradesini göstermişlerdir. Sırbistan ve Karadağ cumhuriyetlerinden oluşan bu yeni Yugoslavya'nın adı ise Yugoslavya Federal Cumhuriyeti olmuştur. Burada ana hatlarıyla ele alacağımız tarihsel arka plan, Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile ilişkilerini ve Birliğin siyasi koşulluluk mekanizmasını daha iyi anlamak açısından zemin oluşturmaktadır.

3.1.1. Sosyalist Yugoslavya'dan Parçalanmış Balkanlara

Balkan coğrafyası tarihsel anlamda, Türkiye'nin konumuna çok benzer şekilde, köprü işlevi görmüştür. Bu bölge hem etnik, hem kültürel hem de geçişkenlik anlamında son derece hareketli bir coğrafya olmuştur. Tarihsel anlamda uzun bir zaman dilimi boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresinde bulunmuş olan bölge, imparatorlukların dağılmaya başladığı on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki ulusçuluğa rağmen bir arada kalmayı başarabilmiştir. Bu bir arada kalma durumu elbette dönemin siyasi koşullarıyla doğrudan ilişkilidir.¹²⁴

Soğuk Savaş'ın ardından Balkanlar'da ortaya çıkan ve sonrasında bir krize dönüşen güç ve iktidar boşluğunu, doğal olarak önceleri Avrupa Birliği doldurmak istemiştir. Fakat bölgede tırmanan şiddetin ve çatışmaların yanı sıra sosyal ve ekonomik istikrarsızlık, Birliğin kendi başına altından kalkabileceği düzeyde bir sorun değildi. Nitekim, ilk müdahaleleri tek başına yapmayı deneyen Avrupa Birliği bunda başarısız olunca, bu görevi bölgedeki istikrarsızlığı ve çatışmayı çözülmesi açısından görece

¹²⁴ Batı Balkanlar'ın dönemin siyasi koşullarıyla ilişkili bir okumasını ve detaylı incelemesini yapmak için bkz. Kenar, N., *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2005, s. 40; İ. K. Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı: Balkan Dramının Perde Arkası*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.

daha deneyimli olan Birleşmiş Milletler ve NATO gibi örgütlere de bıraktı. Ancak, yaşanan çatışmaların şiddeti, düzeyi ve yoğunluğu anlamında bu iki uluslararası örgütün de başarısız olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, bölgede bulunan Barış Güçleri'ne rağmen, şiddet aralıksız bir şekilde devam etmiş ve birçok sivil yaşanan çatışmalar nedeniyle hayatını kaybetmiştir.

Batı Balkanlar'da 1990'lı yılların başında yükselişe geçen milliyetçilik ve tırmanan etnik şiddetin kökenlerini İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında itibaren ele almak yerinde olacaktır. Çünkü, bu dönemde başlayan iki kutuplu sistem ilk başlarda, bugün Batı Balkanlar dediğimiz bölgenin neredeyse tamamını tek başına temsil eden Yugoslavya'da Sovyetler Birliği'ndekine benzer bir yönetim biçiminin oluşmasına neden olmuştur. Fakat çok geçmeden Sovyetler Birliği ile yaşanan sorunlar yüzünden Yugoslavya Avrupa'ya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yakınlaşmış, yönetim biçimi olarak ise daha kendine has bir sosyalizm anlayışı geliştirmiştir.¹²⁵

Bu dönemde, bölgenin etnik ve kültürel yapısının çeşitliliği nedeniyle bürokratik ve ekonomik anlamda merkeziyetçi yönetim yapısının ülkenin etnik yapısını etkileyeceği ve milliyetçiliği ön plana çıkarabileceği öngörülmüştür. Bu nedenle, yapıya uygun olarak, ekonomik ve siyasi anlamda özerk, bağımsız ve adem-i merkeziyetçi bir yönetim anlayışı benimsenmiştir.¹²⁶ Yugoslavya, bu yönetim biçimi sayesinde, özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda ekonomik bir başarı yakalasa bile bir Yugoslav üst kimliği oluşturmak anlamında aynı düzeyde başarılı olamamıştır. Siyasi anlamda benimsenen özerk yönetim sayesinde her bir Yugoslav Cumhuriyeti (Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Karadağ ve Bosna-Hersek) kendi kültürel siyasetini uygulamıştır. Dolayısıyla, kültürel anlamda benimsenen adem-i merkeziyetçi yapı bir noktadan itibaren ekonomik gelişmeyi de etkilemeye başlamış, her biri diğerlerinden giderek bağımsızlaşan cumhuriyetler arasında gün geçtikçe farklılıklar artmaya

¹²⁵ Timuçin Kodaman ve Numan Baş, "Batı Balkanlar'da Avrupalılaşıma ve Avrupalılaşmayı Sağlayan Siyasal Mekanizmalar", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, 4(1), s. 47.

¹²⁶ İlhan Uzgel (1992), "Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması", *SBF Dergisi*, 1992, 2 (47), s. 235.

başlamıştır. Birbirleri arasındaki ekonomik entegrasyon zayıflamış, bu nedenle de özerk cumhuriyetler arasındaki eşitsizlikler ortaya çıkmıştır.¹²⁷

3.1.2. Yugoslavya’da Ulus Kavramı

Yugoslavya’nın tarihsel anlamda etrafındaki siyasi yapıdan ayrı bir görünüm arz etmesini daha iyi anlayabilmek için ülkenin ulus kavramına nasıl baktığına kısaca değinmek faydalı olabilir. Yugoslavya’da ulus kavramı üç farklı biçimde ve grupla tanımlanmıştır: Kurucu ulusları tanımlamak için “narodni” sözcüğü kullanılmaktaydı. Ülkenin kuruluşunda beş olan kurucu ulus sayısı (Sloven, Hırvat, Makedon, Sırp, Karadağlı), 1974 Anayasası ile altıya yükselmiştir. Bu anayasa ile Bosnalı Müslümanlar da ülkenin kurucu öğelerinden biri sayılmıştır.¹²⁸

İkinci grup, kurucu ulus sayılmayan fakat azınlığa göre daha fazla haklara sahip olan bir grubu temsil etmektedir. Bu grubun adı “narodnosti”dir. Bu sözcük Batılı dillerde ulusal azınlık (*nationality*) anlamında olarak karşılansa da, esasında içerik olarak daha farklı bir anlama sahiptir. Ülkedeki Macarlar, Arnavutlar ve İtalyanlar bu grubun içinde sayılabilirler.¹²⁹

Üçüncü grup olarak anılan ve “etničkezajednice” diye adlandırılan grup ise etnik azınlıklardan oluşmaktadır. Ülke içinde sayıları epey az olan, etnik anlamda azınlığı oluşturacak gruplardır: Çekler, Slovaklar, Avusturyalılar ve diğer irili ufaklı etnik unsurlar bu grubun içinde yer almaktadır.¹³⁰

Sosyalist Yugoslavya’nın önemli teorisyenlerinden Edvard Kardelj, ülkenin ulusal unsurlarının ve etnik gruplarının siyasi katılımını sağlamak ve güçlendirmek

¹²⁷ Caner Sancaktar, “Yugoslavya’da Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 22-30.

¹²⁸ Murat Necip Arman, “Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 134.

¹²⁹ A.g.m., s. 134-135.

¹³⁰ Kavin Adamson ve Dejan Jovič, “The Macedonian-Albanian Political Frontier: The Re-articulation of Post-Yugoslav Political Identities”, *Nations and Nationalism*, Vol. 10, No. 3, 2004, s. 296.

adına bir sistem tasarlamıştır: “Özyönetim çoğulculuğu” (*self-government pluralism*) adı verilen bu sistemde, kamu kurumlarında görev alanlar için etnik gruplara göre birtakım kotalar belirlenmiş, tüm ülke çapında ulusların nüfus yapısına göre bu kota bütün siyasi konumlar için de aynı şekilde korunmuştur. Kardelj’in bu modeli, esas olarak ulus meselesini çözmeye odaklanmıştır.¹³¹

3.1.3. Dağılmaya Doğru Yugoslavya

1970’lere gelene değin, ülkede sert bir Tito karşıtı muhalefetten söz etmek pek mümkün değildir. Fakat 1970’lerden itibaren, politik anlamda ön plana çıkmaya başlayan yeni bir kuşak ülkenin iç siyasetinde daha belirleyici bir konum almaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren etnik milliyetçilik gün geçtikçe güçlenmiş ve alanını genişletmeye başlamıştır.¹³²

1981 yılında Tito’nun ölümünden sonra, epeydir görmezden gelinen veya maskelenen ekonomik sorunlar da kendini iyiden iyiye göstermeye başlamıştı. Bir yandan işsizlerin sayısı büyük bir hızla artıyor, insanlar yeni iş bulmak için Batı Avrupa’ya göç etmek durumunda kalıyorlardı. 1981 yılına gelindiğinde, ülkede o dönem için 700.000 kadar işsiz olduğu bilinmekteydi. Enflasyon yüzde 30-40 oranlarında seyrediyor, ülkenin dış ticaret açığını kapatmak için yabancı menşeli bankalardan alınan borçlar kullanılmaya çalışılıyordu.¹³³

Tito’nun inşa etmeye çalıştığı “Yugoslav kimliği”nin dönüşümünü görmek açısından 1981 yılı, yapılan nüfus sayımının verileri açısından da ilginç bilgiler içermektedir. Nüfus sayımında, insanlara kendi etnik kökenini nasıl tanımladığına dair

¹³¹ Murat Necip Arman, “Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 135; ayrıca bkz. Ghita Ionescu, “Djilas, Tito and Yugoslav Socialism”, *The Political Quarterly*, Vol. 41, Issue 3, 1979, s. 303.

¹³² Murat Necip Arman, “Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 136-137.

¹³³ Aleksa Djilas, “Yugoslavia Since the Death of Tito”, *The Political Quarterly*, Vol. 52, Issue 2, Nisan 1981, s. 214.

sorulan soruya verilen cevaplar bu başarısızlığı göstermektedir. Buna göre, ülkede kendini Yugoslav olarak tanımlayanların oranı yalnızca % 5'tir.¹³⁴

Tablo 1.1981 Nüfus Sayımına göre Yugoslavya'da etnik kökenler (%)

Sırp	% 36
Hırvat	% 20
Müslüman	% 9
Sloven	% 8
Arnavut	% 8
Makedon	% 6
Yugoslav	% 5
Karadağlı	% 3
Macar	% 2
Toplam Nüfus	22.424.711

Kaynak: Paul Lendvai ve LisParcell, "Yugoslavia without Yugoslavs: The Roots of the Crisis", *International Affairs*, Vol. 67, No. 2, Nisan 1991, s. 253.

Bütün bunlara rağmen Yugoslavya, kendine has yönetim yapısıyla Soğuk Savaş boyunca konumunu korumayı başarmıştır. Esas olarak, iki bloğa da belli bir mesafede durmayı tercih eden ve tümüyle kendi siyasi iradesiyle hareket eden Yugoslavya yönetimi, Sovyetler Birliği'nin doğrudan tahakkümüne girmemesiyle de Batı Bloğu için önemli bir konuma sahip olmuştur. Dolayısıyla, Batı Bloğunda

¹³⁴ Paul Lendvai ve Lis Parcell, "Yugoslavia without Yugoslavs: The Roots of the Crisis", *International Affairs*, Vol. 67, No. 2, Nisan 1991, s. 253.

konumlanan devletler politik ve ekonomik anlamda Yugoslavya'yı desteklemişlerdir.¹³⁵ Soğuk Savaş dönemi boyunca Yugoslavya'nın iki blok arasındaki siyaseti bir bakıma yumuşattığı da söylenebilir.

Soğuk Savaş'ın ve iki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte Yugoslavya'daki etnik ayrışma hız kazanmış ve ülke süratle kanlı bir iç savaşın içine doğru sürüklenmiştir. İlk ayrışma Slovenya ile başlamıştır. Ardından süratli bir biçimde Hırvatistan, Bosna, Sırbistan ve Makedonya'ya yayılmıştır.¹³⁶

Avrupa Birliği'nin kendi kriterlerini tanımlamak anlamında büyük bir aşama olarak görülebilecek Maastricht Antlaşması'nın kuruluş dönemine gelen bu iç savaş, Birliğin müdahil olabileceği sorunları ele alması açısından adeta bir sınav niteliğindedir. Nitekim, Birliğin güvenlik politikasını yeterli düzeyde kurgulayamaması ve kendine ait bir askeri gücünün olmaması gibi nedenler, Avrupa Birliği'nin çatışmayı önlemesi konusunda elini zayıflatan başlıca unsurlar olmuştur.¹³⁷ Ayrıca Gürkaynak'a göre, bu dönemin Avrupa Birliği üyeleri arasında krize müdahale etme açısından tam bir mutabakat sağlanamamış; Birlik, ortak bir dış politika stratejisi benimsemeye çalışmış, fakat üyelerin çatışmanın taraflarıyla kurdukları tarihsel ve kültürel birtakım bağlar nedeniyle kendi bağımsız dış politika anlayışları çatışmayı barışçıl bir biçimde çözmek konusunda yetersiz kalmıştır.¹³⁸

Bölgede yaşanan ve hızla tırmanan kanlı çatışmalar, kendi yakın coğrafyasında böylesi bir uyuşmazlığı çözüme kavuşturmakta başarısız olan Avrupa Birliği'nin güvenilirliğini de tüm dünya nezdinde zayıflatmıştır. Dahası, iç savaş nedeniyle yaşanan

¹³⁵ Nesrin Kenar, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2005, s. 126.

¹³⁶ Murat Necip Arman, "Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 140.

¹³⁷ İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme*, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2002, s. 167.

¹³⁸ Muharrem Gürkaynak, *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Ankara: Asil Yayınları, 2004, s. 200.

mülteci ve göç sorunu, silah kaçakçılığı gibi ardıl meseleler, bölgedeki barışı tesis edemeyen Avrupa Birliği'ni doğrudan etkilemiştir.¹³⁹

Harita 1. Balkanlar Siyasi Haritası

Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü

¹³⁹ Timuçin Kodaman ve Numan Baş, “Batı Balkanlar’da Avrupalılaşma ve Avrupalılaşmayı Sağlayan Siyasal Mekanizmalar”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, 4(1), s. 48.

3.2. Yugoslavya'dan Sırbistan'a

On dokuzuncu yüzyılda dünya coğrafyasını değiştirmeye başlayan milliyetçilik akımı, özellikle yirminci yüzyılın başlarından itibaren uluslararası siyasette ülkeler ve liderlerin yanı sıra, artık kitleler için de son derece belirleyici bir düşünce sistemi haline gelmişti.

Özellikle Sırbistan açısından meseleye bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı'nın bittiği 1918 yılında Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'ndan oluşan Güney Slavları Devleti içinde yer alan Sırbistan, 1929 tarihinde ismi değiştirerek Yugoslavya Krallığı adını almıştır. Krallık yıkıldıktan sonra, ülke adını 1943 yılında Demokratik Federal Yugoslavya, 1946'da ise Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti olarak değiştirmiştir. 1963 yılına gelindiğinde ise, bu sefer aynı ülkenin adı Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olmuştur. Bu tarihten 1980 yılına gelinceye değin, görece daha istikrarlı bir duruma sahip olan ülke, Josip Broz Tito'nun 1980'deki ölümüyle birlikte politik ve ekonomik olarak birtakım sorunlarla yüz yüze kalmış; Arnavutluk dışında, Batı Balkanları içine alan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ve Sırbistan açısından yeni bir dönem başlamıştır.¹⁴⁰ Sırbistan açısından, ülke içindeki en temel problem, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren devletin bürokratik yapısı içinde konumlanmış politik ve bürokratik elit bir Sırp grubun kendi konumunu kaybetme endişesiydi.¹⁴¹

1980 sonrasında, dünyada zayıflamaya başlayan komünist bloğun ülkede ve Sırp lar içinde desteği kalmamıştı. Üstelik birçok bölgede olduğu gibi Yugoslavya'da da ekonomik sıkıntılar iyiden iyiye kendini hissettirmeye başlamıştı. Diğer yandan, Kosova Arnavutları'nın bağımsızlık talepleri nedeniyle sosyal sorunlar da artıyordu. Böylesi bir politik ortamda Miloseviç ve Sırp lar'ın sahip oldukları bürokratik elit grubun ellerinde

¹⁴⁰ Murat Necip Arman, "Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 189.

¹⁴¹ Klaus von Beyme, "Regime Transition and Recruitment of Elites in Eastern Europe", *Governance*, Vol. 6, No. 3, Temmuz 1993, s. 420.

bir tek milliyetçilik kalmıştı. Onlar da, doğal olarak, Sırp milliyetçiliğinin bunun üzerine inşa edilmesine yoğunlaşmaya başladılar.¹⁴²

Birçok milliyetçilikte olduğu gibi, Sırp milliyetçiliğinde de tarihsel hafızayı yeniden canlandırma, yeni bir Sırp tarihi inşa etme gibi yöntemlere sıklıkla başvurulmuş, ideolojiyi güçlendirmek anlamında dönemin politik ve kültürel entelektüellerinden faydalanılmıştır. 1980 yılından itibaren, edebiyatçı ve Sırp politikacı Dobrica Cosic, bu dönemde Sırp milliyetçiliğinin ideolojisini inşa etmeye çalışmıştır. Cosic, benzer milliyetçilik türlerinde olduğu gibi, Sırp ırkını yücelten bir anlayışla, bölge coğrafyasında Sırplarla birlikte yaşayan Boşnak, Hırvat ve Karadağlılar'ın (bunlara “küçük Sırp ulusları” diyordu), aslında köken olarak Sırp olduklarını fakat dejenere oldukları için Sırpçılıklar'ını unuttuklarını ve ihmal ettiklerini savunmuştur.¹⁴³Dobrica Cosic, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin 1992 - 93 döneminde Cumhurbaşkanlığı görevini de yürütmüştür.

Sırp milliyetçiliğinin inşa edilmesi sırasında tarihsel birtakım hareket noktaları ortaya konulmaya çalışılıyordu. Bunlardan en belirginini ise, 1389 yılındaki Kosova Muharebesi'dir. Sırpçılar, 1989 yılında bu yenilginin 600. yılı vesilesiyle birçok propaganda faaliyetinde bulunmuşlar ve Müslüman ve Türk kimliğine karşı duydukları öfkeyi tekrar tekrar canlandırma gayreti içine girmişlerdir. On dördüncü yüzyılda Hıristiyanlığın kalesini korumakta yetersiz kalan Sırpçılar, şimdi o günlerin intikamını alacak ve Türk olarak gördükleri Müslüman Boşnaklar'ı katledecek ve kadınlara ise tecavüz edeceklerdir.¹⁴⁴

Burada vurgulanan bir diğer mesele de zamanında Türkleştirilen veya Müslümanlaştırılan bu bölgenin koruyuculuğunu yapamayan Sırpçılar'ın şimdi bunun intikamını alma zamanlarının geldiğidir. Televizyon ve medya yoluyla kitlelere yapılan

¹⁴² Murat Necip Arman, “Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 190-191.

¹⁴³ Dejan Guzina, “Socialist Serbia's Narratives: From Yugoslavia to a Greater Serbia”, *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol. 17, Sonbahar 2003, No. 1, s. 92.

¹⁴⁴ Lynda E. Boose (Sonbahar 2002), “Crossing the River Drana: Bosnian Rape Camps, Turkish Implant, and Serb Cultural Memory”, *Signs*, Vol. 28, No. 1, Gender and Cultural Memory, s. 90.

propaganda ile birlikte inşa edilen bir tarihsellik anlayışı ortaya çıkmaya başlar. Örneğin, televizyonlara çıkan tarihçiler ve siyasetçileri, bu dönemde zorlaşan ekonomik koşullar, artan şiddet olayları ve çatışmaları konuşmak yerine geçmişten bahsetmişlerdir.¹⁴⁵ Böylece hem güncel sorunların üstü örtülmeye hem de geçmiş ile olan kurgusal ilişki sürekli hale getirilerek Sırp kimliği inşası tamamlanmaya çalışılmıştır.

Bu dönemin ideolojik yapısında Miloseviç'in liderliğinin ve yaptıklarının elbette büyük etkileri olmuştur. Miloseviç, 1986 yılında Sırbistan Komünist Partisi'nin başkanı olarak seçilmişti. 1987 yılında ekonomik sorunlar nedeniyle ülkenin birçok yerinde grevler yapılmaktaydı. O sıralarda, liderliğini ispatlamak amacıyla Karadağ'da ve Voyvodina'da yapılan bağımsızlık gösterilerini sert biçimde bastırdı. Bunun ardından Sırp'ların gözünde adeta bir kahramana dönüştü.¹⁴⁶

Miloseviç, 1989'da önce Voyvodina, ardından Kosova'nın özerkliğini kaldırdığını ilan etti. Kosova'da protesto gösterileri başlayınca 1990 yılında federal orduyla Kosova'ya müdahale etti ve aynı yılın sonunda Sırbistan Devlet Başkanı oldu. İlerleyen tarihte, önce Slovenya¹⁴⁷ ile Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan edince ve onların ardından 1992 yılında Bosna'da bağımsızlık ilanı için referanduma gidip bağımsızlığını ilan edince Hırvatistan'daki çatışmalar Bosna'ya sıçramış oldu. Devlet Başkanı Miloseviç bu sefer de orduyla Bosna'ya girdi.¹⁴⁸

Bunun ardından Sırp olmayan etnik unsurlara karşı, Bosna'daki Sırp'lar sistemli bir terör uygulanmaya başladılar. Üstelik, düzenli ordudan bağımsız olarak kimi

¹⁴⁵ Marc L. Greenberg, "The Role of Language in the Creation of Identity: Myths in Linguistics among the Peoples of the Former Yugoslavia", Faculty International Studies Seminar, University of Kansas, convened by Dr. Terry Widener, Reinvention of Tradition, Nisan 1996, Kansas. Erişim: 19 Şubat 2019; https://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/969/1/yugoslav_myths96.pdf.

¹⁴⁶ Murat Necip Arman, "Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 191-192.

¹⁴⁷ Slovenya'daki çatışma, Hırvatistan ve Bosna Hersek'tekilere nazaran çok kısa sürmüştür. On Gün Savaşı veya Sloven Bağımsızlık Savaşı olarak da adlandırılan bu savaş, Slovenya'nın 25 Haziran 1991'de bağımsızlığını ilan etmesiyle başlamıştır. Nitekim, 27 Haziran 1991 tarihinde başlayan çatışmalar, 7 Temmuz 1991'de taraflar arasında Brioni Anlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir.

¹⁴⁸ A.g.e., s. 191-192.

paramiliter¹⁴⁹ gruplar eliyle şiddet ve acımasız saldırılar gittikçe arttı. Büyük insani sorunlara neden olan Bosna Savaşı'nın ardından, 18 Mart 1994 tarihinde Hırvat-Boşnak Federasyonu kuruldu. 1995 yılının Aralık ayında Paris'te imzalanan Dayton Anlaşması, 1991'den bu yana süren ve Sırp'ların hem Hırvatlar hem de Boşnaklarla yürüttükleri savaşı sonlandırdı. Anlaşmadan bir yıl sonra Yugoslavya'da yapılan yerel seçimlerde muhalefetin kazanması üzerine bu sefer Miloseviç seçim sonuçlarını iptal ettiğini açıkladı ve kendisine karşı yürütülen muhalefet karşısında baskıyı gittikçe artırdı.¹⁵⁰

1997 yılına gelindiğinde, Miloseviç tarafından uygulanan her türlü baskıya ve susturma politikasına rağmen, muhalefeti sindirmek konusunda başarısız olmaya başladı. Aynı yılın Temmuz ayında Sırbistan ve Karadağ'dan meydana gelen Yugoslavya'nın devlet başkanı seçildi, ancak Karadağ Devlet Başkanı olarak, Milo Djukanoviç'in seçilmesi, Miloseviç'in gücü ve iktidarının artık eskisi gibi olmadığı anlamına geliyordu.

Aynı yıl, bağımsızlığını ilan etmek amacıyla Sırp'lar'a karşı savaşan Kosova Kurtuluş Ordusu'na (UÇK) hem Sırp ordusu hem de paramiliter kuvvetleriyle orantısız bir biçimde cevap veren Miloseviç, bu sefer de Kosova Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur. Çatışmada, Sırp kuvvetleri özellikle sivilleri hedef alan bir çatışma yöntemi uygulamıştır.¹⁵¹ Batılı ülkeler tarafından ilk başlarda terörist bir örgütlenme olarak görülen Kosova Kurtuluş Ordusu'nun eylemlerine karşı sivil halkı hedef alan ve katliam düzeyine ulaşan bu operasyonlar, Kosova Kurtuluş Ordusu'nun siyasi anlamda meşruiyet kazanmasına yol açmıştır.¹⁵²

¹⁴⁹ “Yarı askeri” anlamına gelen bu ifade; güç, işlev ve örgütlenme bakımından askeri, ancak düzensiz birtakım gönüllülerden oluşan ve devletçe desteklenen bir tür yapıyı anlatmaktadır. Terim, Yunanca “harici” anlamına gelen *para* ve “asker” anlamına gelen *militer* sözcüklerinden türemiştir.

¹⁵⁰ Murat Necip Arman, “Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 193.

¹⁵¹ M. Cem Oğultürk, “Kosova'nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 10, S. 19, s. 111.

¹⁵² Samantha Power, *A Problem From Hell: America and the Age of Genocide*, New York: Basic Books, 2002, s. 445.

1998 yılının sonunda ve 1999 yılının başında Kosova’da gerçekleşen katliamlar nedeniyle, Avrupa Birliği, bu çatışmalarda müdahil olmak istediye de girişimleri etkili olamamıştır. Örneğin, 6-7 Şubat tarihlerinde Fransa’da yapılan Rambouillet Görüşmeleri katliamları engelleyememiştir. Bu noktadan itibaren, özellikle de Drenica Katliamı’nın ardından Amerika Birleşik Devletleri, diplomatları yoluyla bu olaya müdahil olma gereğini görmüş ve Kosova Kurtuluş Ordusu ile müzakereler yapmıştır. Christoph Shwegman’a göre, Amerika Birleşik Devletleri artık bölgede Miloseviç’in başlıca sorun olduğu düşüncesiyle Birleşmiş Milletler çatısı altında soruna bir an önce müdahale edilmesi gerektiğini, aksi durumda, NATO tarafından bir yetkilendirilme yapılmasa dahi müdahale hazırlığı içinde olduğunu belirtmektedir.¹⁵³ Miloseviç ile yapılan bir dizi müzakere neticesinde, NATO ve AGİT’in müdahale edeceğine dair bilgi verilmesi ve çeşitli süreler tanınmasına rağmen sorunun çözümüne dair somut adımlar atılamamıştır. Sonuçta, NATO’nun 24 Mart 1999 tarihinde başlayan hava harekâtı, Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde 78 gün boyunca sürmüş,¹⁵⁴ Belgrad’ın ve Miloseviç’in başkanlık sarayının bombalanmasıyla birlikte, Sırp ordusu Kosova’dan tümüyle çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁵

Daha önce bölgede yıllar boyunca devam eden çatışma, katliam ve saldırılara nazaran, Kosova Savaşı’na yapılan görece hızlı müdahale bu dönemde Uluslararası İlişkiler disiplininde, özellikle diplomasi alanında yapılan çalışmalarda odaklanılan meselelerden biri olmuştur. M. Cem Oğultürk’e göre, meseleyi hem Amerika Birleşik Devletleri hem de Avrupa Birliği açısından okumak mümkündür. Esas olarak, kendi nüfuz alanı içindeki bölgeye müdahale etme konusunda başarısız olan Avrupa Birliği, zaten epeydir sorunlu bir coğrafyada etkisiz kaldığı için eleştirilmiştir. Diğer yandan, coğrafi anlamda bölgeye çok uzakta da olsa, Amerika Birleşik Devletleri’nin soruna hızlıca müdahale etmesi ve bu konuda yaptırım kararı alması birkaç açıdan dünyaya

¹⁵³ Christoph Schwegmann, *The Contact Group and Its Impact on the European Institutional Structure*, The Institute for Security Studies Western European Union, Occasional Papers: 16, Paris, 2000, s. 12. Erişim: 19 Şubat 2019; <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/occ016.pdf>.

¹⁵⁴ M. Cem Oğultürk, “Kosova’nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 10, S. 19, s. 113.

¹⁵⁵ Murat Necip Arman, “Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 194.

verilmiş mesajlar içermektedir: Öncelikle, bölgede askeri anlamda bir güç olan Rusya'ya karşı bir gövde gösterisidir. Bununla birlikte, ABD'nin "haydut devlet" olarak tanımladığı kimi sorunlu devletlere bir gözdağı verme operasyonu olarak da okunabilir.¹⁵⁶ Amerika Birleşik Devletleri açısından, Kosova'ya yapılan operasyon ile sağlanacak kazanımlardan biri de, ileride yapılabilecek insani müdahalelere örnek teşkil etmesidir. Bu sayede, İslam ülkelerindeki zedelenmiş imajını onarması da mümkün hale gelebilecektir.¹⁵⁷

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, operasyonun ardından aldığı bir kararla Kosova'ya özerkliğini vermiştir. Daha sonra, bölgede yaşanan çatışmaları ve katliamları ele almak üzere toplanan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından, 27 Mayıs tarihli kararla Miloseviç "savaş suçlusu" ilan edilmiştir.

24 Eylül 2000'de yapılan genel seçimleri, Batılılar tarafından ılımlı/demokratik milliyetçi olarak görülen Vojislav Koštunica kazanınca Miloseviç'in politik anlamda da sonu gelmiştir. Vojislav Koštunica, bir anayasa hukukçusudur ve Avrupa Birliği ve Batı tarafından desteklenmiştir. Ancak Miloseviç bu seçimin sonuçlarını tanımadığını açıklayınca, Koštunica'yı destekleyen büyük bir halk kitlesi ile karşı karşıya kalmıştır. Aynı yılın Ekim ayında gösteriler yapılmış, büyük bir kitle başkent Belgrad'a giderek parlamento önünde protesto gösterisi gerçekleştirmiştir. Miloseviç ve onun bürokrat ekibi bu eylemler karşısında sessiz kalmışlardır.¹⁵⁸ Eylemlerin ardından, seçimi kazanan Koštunica 7 Ekim'de Cumhurbaşkanı olmuştur.

İlhan Uzgel, seçimlerin ardından Miloseviç'e karşı ayaklanan halkın kendiliğinden tepki vermediğini, bu tepkinin aslında kurgulanmış ve planlanmış bir proje olduğunu iddia etmektedir. Uzgel'e göre, bölgede bir "haydut devlet" istemeyen Amerika Birleşik Devletleri, 77 milyon dolarlık bir bütçeyle bu halk hareketini ve

¹⁵⁶ M. Cem Oğultürk, "Kosova'nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 10, S. 19, s. 113-114.

¹⁵⁷ Kemal Çiftçi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: 'Rıza'ya Dayalı 'Hegemonya'dan 'İmparatorluk' Düzenine", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10, 2009, s. 209.

¹⁵⁸ Murat Necip Arman, "Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 195.

eylemleri organize etmiş, William Montgomery ise planlanan bu eylemlerin organizasyonunu yönetmiştir.¹⁵⁹

Yeni devlet başkanı Koštunica göreve geldikten sonra, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından “savaş suçlusu” ilan edilen Miloseviç’in yakalanması ve uluslararası mahkemece yargılanması konusunda Sırp’ın üzerindeki baskılar artmaya başlamıştır. Bir noktadan sonra çaresiz kalan Sırp hükümeti sonunda Miloseviç için yakalama kararı çıkarmıştır. 1 Nisan 2001 tarihinde Sırp hükümeti Miloseviç’in yakalanıp cezaevine gönderildiğini duyurmuş, ardından Miloseviç, Yugoslavya için kurulan Lahey’deki Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde yargılanmak üzere Hollanda’ya gönderilmiştir.

Miloseviç, tam 66 ayrı davadan yargılanmıştır. 12 Şubat 2002 tarihinde başlayan yargılanma süreci beşinci yılına girdiğinde, henüz hakkında verilen karar ve alacağı ceza kesinleşmeden, 11 Mart 2006 tarihinde hücresinde ölü bulunmuştur.

Miloseviç’in yakalanması ile birlikte Sırbistan’da yeni bir siyasi iklimin ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir. Yaşanan onca savaşın ardından, görece daha ılımlı bir milliyetçilik hâkim olmaya başlamıştır. 2003 yılının Mart ayında, Başbakan Zoran Cinciç’e düzenlenen suikastla hayatını kaybetmesinin ardından yerine Svetozar Maroviç yeni kurulan Sırbistan-Karadağ devletinin devlet başkanı oldu.¹⁶⁰ Fakat aynı dönemde yaşanan Karadağ’ın bağımsızlık talepleri ve Kosova sorunu yüzünden Sırbistan’ın zorlandığı görülmektedir.

21 Mayıs 2006 tarihinde Sırbistan, zorlu bir dönemece daha girmiştir ve Karadağ’da yapılan bağımsızlık referandumunda Karadağ halkı % 55,4 oranında evet oyu ile bağımsızlığını ilan etme kararı almıştır. Avrupa Birliği’nin arabuluculuğunda varılan anlaşma gereği, Karadağ’ın bağımsızlığını ilan edebilmesi için % 55 oy oranı

¹⁵⁹ İlhan Uzgel, “Finishing the Unfinished Revolution: The Return of Yugoslavia to Europe”, *Perceptions Journal of International Affairs*, Vol. 4, No. 1, Mart-Mayıs 2001, s. 4-5.

¹⁶⁰ Murat Necip Arman, “Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 196-197.

gerekmekteydi.¹⁶¹ Sırp politikacılar, Karadağ'ın Sırbistan ile olan tarihi, kültürel ve ekonomik bağlarına atıf yaparak iki ülke arasındaki ilişkilerin korunması ve geliştirilmesi görüşünü benimsemektedirler. Dolayısıyla, Karadağ'ın AB üyeliğini desteklemekte, ancak NATO üyeliğine karşı çıkmaktadırlar. Bununla birlikte, çok geçmeden Sırbistan, Karadağ'ın bağımsızlığını tanımıştır.¹⁶²

17 Şubat 2008 tarihinde ise, Arnavut nüfusun çoğunlukta olduğu Kosova bağımsızlığını ilan etmiş ve Sırbistan'dan ayrıldığını açıklamıştır. Bu son bağımsızlık ilanını tanımayan Sırbistan, Kosova ile bugüne kadar gelen gerilimli bir diplomatik ilişkiye girmiştir. Bugün dahi devam eden bu sorun, Kosova'nın bağımsızlığının birçok ülke ve uluslararası kuruluş tarafından tanınmasıyla nispeten aşılsa bile, Sırbistan açısından halen tanıma gerçekleşmemiştir.

Avrupa Birliği, Kosova ile Sırbistan'ın ilişkilerini normalleştirmek anlamında hem arabulucu olarak görev almış hem de bu ilişkiyi Sırbistan için siyasi bir koşul olarak öne sürmüştür. Nitekim, Sırbistan'ın Birliğe üyeliğini etkileyecek düzeydeki en olumlu adım 2013 yılında atılmıştır. 19 Nisan 2013'te, iki taraf arasında ilişkilerin geliştirilmesine dair bir anlaşma imzalanmıştır. Ancak, ilerleyen süreçte, çeşitli nedenlerle tırmanan gerilim, 2013 yılındaki iyimser düzeye henüz ulaşamamıştır.

¹⁶¹ “Karadağ bağımsızlığı seçti”, BBC, 22 Mayıs 2006, Erişim: 6 Nisan 2019; http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/05/060522_montenegro_confirmed.shtml.

¹⁶² “Sırbistan, Karadağ'ı tanıdı”, Deutsche Welle, 15 Haziran 2006, Erişim: & Nisan 2019; <https://www.dw.com/tr/s%C4%B1rbistan-karada%C4%9F%C4%B1-tan%C4%B1d%C4%B1/a-2521309>.

Harita 2.Güncel Sırbistan Haritası

Kaynak: <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-sirbistan>.

3.3. Batı Balkan Ülkeleri'nin Avrupa Birliği İle İlişkileri

1990-2000 yılları arasında yoğun bir çatışma ve savaş ikliminin hüküm sürdüğü Sırbistan'da, Avrupa Birliği'nin öncelikli yaklaşımı, elbette üyelik perspektifi oluşturmak ve Avrupalılaşmaya dair birtakım normları öne sürmek olmamıştır. Savaş ve katliamların yaşandığı bölgede öncelik, elbette çatışmanın çözüme kavuşturulması, barışın yeniden tesis edilmesi ve istikrarın sağlanması olmuştur.

Altuğ Günal'a göre, Avrupa Birliği'nin Balkanlar'daki politikası, esas olarak, istikrarı, bütünleşme yoluyla sağlamak biçiminde özetlenebilir. 2000'li yıllara gelene dek, Avrupa Birliği'nin bölge için güttüğü temel siyaset, Tito dönemi Yugoslavyası'na benzer bir bütünleşmedir. Nitekim, Balkan ülkeleri de Birliği kendileri açısından Avrupa'ya yeniden yönelme olarak algılamaktadırlar.¹⁶³

¹⁶³ Altuğ Günal, "Avrupa Birliği'nin Balkanlar'a Yönelik Politikası", içinde Uğur Burç Yıldız (der.), *Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri* Ankara: Nobel Yayınları, 2015, s. 265-274.

Avrupa Birliği'nin 1990'lı yıllar boyunca bölgedeki çatışmalara müdahil olma hususunda zayıf ve yetersiz kalması, Birliğin dünyadaki imajı açısından olumsuz birtakım görüşlere neden olmuştur. Birliğin bu başarısızlığının bir diğer nedeni ise, esas olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş sonrası "galibiyetini" ilan etmesiyle birlikte bu bölgede bir nüfuz alanı oluşturmak istemesidir.

Daha önce de ele alındığı üzere, 1992 yılında Hırvatistan ve Slovenya'nın ardından Bosna'da da bağımsızlık için referandum düzenlenmiştir. Referandumun ardından Sırp'ların baskısına karşın Bosnalılar bağımsızlıklarını ilan etmişler ve savaş bunun ardından başlamıştır. Üç yıldan fazla süren savaş boyunca Avrupa Birliği'nin birçok müdahalesi sonuçsuz kalmış, hiçbir girişim bu savaşın durmasında etkili olmamıştır. Bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin girişimiyle 1995'te yapılan Dayton Barış Anlaşması krize son vermeyi amaçlamış, fakat bu girişim istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Etnik gruplar arasındaki sıcak çatışmalar bitse dahi, gerilim ve soğuk savaş havası sona ermemiştir.

Bu anlaşmanın uygulanabilir hale getirilmesine 1996 yılında başlatılan Royauumont Süreci'nin önemli katkıları olmuştur. Avrupa Birliği Fransa Dönem Başkanlığı'nda başlatılan bu süreç Batı Balkanlar'da istikrar sağlama adına atılan önemli adımlardan bir tanesidir. Başlıca yola çıkış amacı, bir yıldan daha kısa süre önce imzalanan Dayton Barış Anlaşması'nın uygulanmasıdır.¹⁶⁴ Ancak süreç, özellikle 1998 ve 1999 yıllarında Batı Balkanlardaki demokrasi ve sivil toplum anlayışının gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Avrupa Komisyonu, 15-16 Şubat 1996 tarihlerinde düzenlenen Roma Konferansı'ndan önce, Batı Balkan ülkelerine dair kapsamlı bir rapor hazırlayarak adına "Bölgesel Yaklaşım" dediği yeni bir politika önermiştir. Bölgesel yaklaşımın asıl amacı, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü ön planda tutarak, bölgedeki siyasi ve ekonomik gelişimin temel amaç olarak hedeflenmesini sağlamaktır.¹⁶⁵ Bu yaklaşımın aynı zamanda, Kopenhag Kriterleri'ni yerine getiren ülkelere finansal destek, ticari imtiyaz

¹⁶⁴ A.g.m., s. 269.

¹⁶⁵ Murat Kavalalı, *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri*, DPT Müsteşarlığı, Ankara, 2005, s. 38.

vermek ve Avrupa Birliği ile ekonomik işbirliği yapmak gibi çeşitli cazip vaatleri vardı. Ancak bütün bunlara karşın, Birlik, üyelik hususunda hiçbir zaman kesin bir vaatte bulunmamıştır. Böyle bir taahhüdün verilmemesi ise Batı Balkan ülkelerinde politikaların uygulanması konusunda yeterli heyecanın oluşmamasına yol açmıştır. Çünkü söz konusu sürecin asıl amacı, Balkan ülkelerinin Birlik ile entegrasyonunu sağlamaktan ziyade, bölgede kalıcı barışı tesis etmek, bunun için de istikrarı ve demokrasiyi incelemek olmuştur.¹⁶⁶

1999 yılına gelindiğinde, bölgedeki sorunları yeniden su yüzüne çıkaran Kosova Krizi patlak vermiş ve bu durum çatışma ikliminin tekrar başlamasına neden olmuştur. Bu sebeple, AB “Bölgesel Yaklaşım” olarak adlandırdığı stratejisini yeniden gözden geçirmek durumunda kalmıştır.¹⁶⁷ Dahası, artık bölgede hem barışı sağlamak hem de istikrarı korumak adına eskisinden daha fazla sorumluluk alma ve siyasi meselelere daha fazla müdahil olma ihtiyacını hissetmiştir. Bu bağlamda, 26 Mayıs 1999 tarihinde İstikrar ve Ortaklık Süreci (*Stabilization and Accession Process-SAP*) başlatılmıştır. Süreçle birlikte daha somut düzeyde adım atma ihtiyacına istinaden 21 ve 22 Haziran 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen Genel İşler Konseyi toplantısında, İstikrar ve Ortaklık Süreci bağlamında, belirlenen kriterlere uyum sağlayan bölge ülkeleriyle İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (*Stabilisation and Association Agreement-SAA*) imzalanması planlanmıştır.¹⁶⁸

Bu sürecin şartları, temel olarak Kopenhag Kriterleri'nin bölge ülkeleri tarafından gerçekleştirilmesini, diğer bir deyişle ana hatlarıyla demokratikleşme, insan hak ve özgürlükleri, azınlık hakları ile birlikte adalet, ticaret, ekonomi ve içişleri gibi alanlarda Avrupa Birliği ile yoğunlaşan bir işbirliği sürecini öngörmektedir. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'ndan bir yıl sonra, 19-20 Haziran 2000'de yapılan Feira Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde ise, Arnavutluk, Sırbistan-Karadağ, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek'e “potansiyel aday” statüsü verilmiştir. Kosova çatışmasının sona

¹⁶⁶ A.g.m., s. 38-39.

¹⁶⁷ Emirhan Kaya, “Avrupa Birliği'nin Son Genişlemesi ve Balkan Üyeleri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2016 Cilt: 18, Sayı: 2, s. 217.

¹⁶⁸ Murat Kavalalı, *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri*, DPT Müsteşarlığı, Ankara, 2005, s. 41-42.

ermesinden sonra verilen bu statü, Batı Balkan ülkelerini Avrupalılaştırma sürecine yeniden dahil etmek anlamında bir ödül olarak da değerlendirilmektedir.¹⁶⁹

Feira Zirvesi'nin ardından 23-24 Kasım 2000 tarihinde Avrupa Birliği ile Batı Balkan ülkeleri arasında ilk zirve gerçekleştirilmiştir. Birinci Balkan Zirvesi olarak da adlandırılan “AB-Batı Balkan Zirvesi” (*European Union – Balkans Summit*), Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'de yapılmıştır. Bu nedenle Zagreb Zirvesi olarak da adlandırılmaktadır. Zirve sonunda açıklanan deklarasyona göre, hem Avrupa Birliği hem de Batı Balkan ülkeleri üzerlerine düşen sorumlulukları gerçekleştirmek adına karşılıklı taahhütlerde bulunmuşlardır.¹⁷⁰

Batı Balkan ülkeleri, öncelikle bölgesel iş birliğinin güçlendirilmesi ve bu bağlamda bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını öngördüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca organize suç, yolsuzluk ve yasadışı göç sorunuyla etkili mücadele etmek için adalet ve içişlerinde Birlik ve Birlik ülkeleriyle işbirliği yapmak konusunda çaba harcayacaklarını deklare etmişlerdir. Batı Balkan coğrafyasında, İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın gereklerini yerine getirmek adına istekli olduklarını da ifade etmişlerdir.¹⁷¹

Avrupa Birliği ise öncelikle Feira Zirvesi'nde bahsi geçen “potansiyel adaylık” noktasına vurgu yapmış ve Birliğe üyeliğin, bilhassa Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirme neticesinde ve bölgeye dair saptanan politikaların yer aldığı İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın yeterince uygulanmasıyla gerçekleşeceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, İstikrar ve Ortaklık Süreci'ne katılan Batı Balkan ülkelere yönelik bir fon programı olarak oluşturulan CARDS Programı'nın (Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı – *Community Assistance for Reconstruction, Democratization and Stabilization*), kısa sürede uygulamaya koyulacağını altını çizmiştir. Bu yardım fonunun toplam bütçesinin ise 4,65 milyar Euro tutarında olacağını

¹⁶⁹ A.g.e., s. 42.

¹⁷⁰ Mirzet Mujezinoviç, “Avrupa Birliği'nin Batı Balkan Politikası Çerçevesinde Bosna Hersek ile İlişkileri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 3, Sayı: 12, 2007, s. 71.

¹⁷¹ Murat Kavalalı, *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri*, DPT Müsteşarlığı, Ankara, 2005, s. 42.

açıklamıştır.¹⁷² 2007 yılına gelindiğinde bu fonun adı Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA – *Instrument for Pre-accession Assistance*) şeklini almış ve 2007-2013 yıllarını kapsamıştır. IPA, Batı Balkan ülkelerinin yanı sıra İzlanda ve Türkiye gibi aday ülkeleri de dahil etmiştir. İlk dönemi 2013 yılında biten IPA'nın ardından 2014 yılından itibaren yine altı yıllık bir dönemi kapsayacak ve 2020'de sona erecek olan IPA II planı devreye girmiştir.¹⁷³

Kosova Krizi sona erdikten sonra ve özellikle de Miloseviç'in iktidarını kaybetmesiyle birlikte, Avrupa Birliği ile olan ilişkilerin 2000-2001 yıllarından itibaren yeniden iyileşmeye başladığını söyleyebiliriz. Böylece, Batı Balkan ülkeleri yeni bir kurumsal çerçeveye oturtulmuştur. Bu çerçeveden kastedilen, aslında bölgede kalıcı barışı yeniden sağlamak anlamında, Avrupa Birliği'nin bölgeye bakış açısını değiştiren, ana hatlarıyla “İstikrar ve Ortaklık Süreci” oluşturması durumudur.¹⁷⁴

Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırıları ile birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu bölgeyle olan ilişkisi daha da azalmaya başlamıştır. Bu saldırıdan itibaren, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasının belirgin bir değişim gösterdiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlardaki etkinliği artmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle, bölgedeki ABD nüfuzu yerini Avrupa Birliği'nin nüfuzuna bırakmıştır.

Bu dönemde, Miloseviç'in yargılanmak üzere Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne gönderilmesinin ardından Sırbistan'da ilişkileri geliştirme konusunda daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Fakat Sırbistan'ın iç siyasetinde (daha ılımlı ve demokratik düzlemde de olsa) halen devam eden milliyetçi söylem, Avrupa Birliği'yle uyumlaşma konusunda birtakım sıkıntılara neden olmuştur. Nitekim, bu beş yıllık dönem boyunca, Avrupa Birliği ile angaje olan Sırbistan'ın özellikle iç siyasette “Avrupa fobisi” veya “Avrupa Birliği karşıtlığı” olarak da adlandırılabilir.

¹⁷² A.g.e., s. 43.

¹⁷³ IPA II (2014-2020) Teknik Destek Projesi, IPA II Dönemi (2014-2020) temel belgelerinin Türkçe çevirileri, Erişim: 20 Şubat 2019; <https://www.ipa2teknikdestek.com/ipa-ii-temel-belgeler>.

¹⁷⁴ S. Renner ve F. Trauner, “Creeping EU Membership in South-East Europe: The Dynamics of EU Rule Transfer to the Western Balkans”, *Journal of European Integration*, 31(4), 2009, s. 449-465.

olan Avrupa-şüpheciliği (*Euroscepticism*)¹⁷⁵ 2006 yılının Mayıs ayında görüşmelerin kesintiye uğramasına yol açmıştır. Bu kesintinin başlıca nedeni ise, savaş suçularının iadesi ile alakalı Sırbistan'ın uyum göstermeye istekli olmamasıdır.

Avrupa Birliği'nin 2003 yılında dönem başkanı olan Yunanistan'ın girişimiyle yine bölgeye yönelik bir zirve gerçekleştirilmiştir. Selanik Zirvesi olarak adlandırılan bu toplantıda bölgeye dikkat çekmek amacıyla, Dış İlişkilerden Sorumlu Avrupa Komisyonu üyesi Chris Patten tarafından “Batı Balkanlar Avrupa Birliği'ne katılmadıkça Avrupa haritasının tamamlanamayacağı” vurgusu yapılmıştır.¹⁷⁶ Birliğin entegrasyona ve Batı Balkan ülkelerine dair bu vurgusuna rağmen, bölge coğrafyasındaki kimi ülkeler kendilerini Balkan ülkesi olarak görmediklerini açıklamışlardır. Bilhassa Hırvatistan ve Slovenya, Balkan ülkesi olarak algılanmak istemediklerini söylemekte, kendilerini “Orta Avrupa ülkesi” olarak gördüklerini belirtmektedirler.¹⁷⁷

Selanik Zirvesi, Batı Balkan ülkeleri açısından bazı yeni öneriler getirmiştir. Bunlardan en önemlileri şunlardır:¹⁷⁸

- Katılım Ortaklığı Belgeleri ile eşgüdümlü olacak şekilde, kısa ve orta vadeli reform ve uyum çalışmalarını içeren ilk Avrupa Ortaklığı belgelerinin, Batı Balkan ülkeleri için ayrı ayrı olmak üzere hazırlanması ve 2004 yılı İstikrar ve Ortaklık Süreci Raporu ile birlikte Konsey'in onayına sunulması,
- Batı Balkan ülkelerinin her birinin eylem planları hazırlamaları ve uygulamaları; ayrıca bu planların Komisyon tarafından yıllık raporlarla takip edilmesi,

¹⁷⁵ Avrupa-şüpheciliği ve Batı Balkanlardaki algı konusunda daha detaylı bilgi için bkz. Akın Sağıroğlu, “Bosna-Hersek ve Sırbistan'da Euroseptisizm: Batı Balkanlarda Avrupa Birliği'ne Bakış”, *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi* 2 (1), 2017, s. 20-35.

¹⁷⁶ Salim Gökçen, “Balkanlarda Bölgesel Yaklaşım: Avrupa Birliği'nin Balkanlar Politikası”, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Dergisi*, Sayı: 5, 2007, s. 121.

¹⁷⁷ A.g.m., s. 121-122.

¹⁷⁸ Murat Kavalalı, *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri*, DPT Müsteşarlığı, Ankara, 2005, s. 44-45.

- Avrupa Ortaklığı Belgeleri'nin ilk olarak Avrupa Birliği mali yardımlarına yön vermesi, bu bağlamda 2004-2006 yılları arasında planlanan CARDS bütçesinin artırılması ve Ekim 2002'den beri CARDS Programı bütçesiyle yürütülen Arnavutluk ve Hırvatistan'daki Eşleştirme Projeleri'nin bütün bölgeye yayılması,
- Aday ülkelerle oluşturulan yapıya paralel bir şekilde, tek çerçeve kararları yoluyla Batı Balkan ülkelerinin Topluluk programlarına ve ajanslarına katılımlarının sağlanması, bu bağlamda Komisyonun, CARDS Programı kaynaklarının kullanımını da dikkate alacak şekilde öneri hazırlaması
- Batı Balkan ülkelerinin de TAIEX'in¹⁷⁹ teknik yardımlarından faydalanmaya ehil oldukları kararlaştırılmıştır.

Avrupa Birliği, 2004 yılında en büyük genişlemesini yaşamıştır. Bu bağlamda 15 olan üye sayısı, 10 yeni ülkenin katılımıyla birlikte 25'e yükselmiştir. Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Birliği bu yıl katılan yeni ülkeler olmuşlardır.

Beşinci Genişleme olarak adlandırılan bu geniş katılım, aynı zamanda Avrupa Birliği'nin doğuya doğru yaptığı ilk genişleme olmuştur. “Büyük Patlama” diye adlandırılan bu genişleme Soğuk Savaş'ın ardından geçen sürede Doğu ve Batı bloklarının kaynaşması, birbirleriyle iç içe geçtiğinin somut bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.¹⁸⁰ Ancak diğer yandan bu büyük genişleme Birlik içindeki kimi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Çünkü 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın da Birliğe üye olmasıyla birlikte üye sayısı kısa süre içinde neredeyse iki katına varan bir birliğin hareket etme ve karar alma konusunda nasıl bir süreçle karşı karşıya

¹⁷⁹ TAIEX veya diğer adıyla “Teknik Destek ve Bilgi Değişim Mekanizması” AB Komisyonu Genişleme Genel Müdürlüğü Kurumsal Yapılanma Birimi'nin uygulamakta olduğu bir kurumsal yapılanma aracıdır. TAIEX, AB mevzuatının iç hukuka aktarılması, uygulanması ve yürütülmesi aşamalarında faydalanıcı ülkelere uzmanlık desteği sağlar. Büyük oranda talep güdümlü olan bu mekanizma yardım taleplerini yönlendirir ve sorunların kısa vadeli çözümü için en uygun uzmanlığın tedarikine katkıda bulunur. Detaylı bilgi için bkz. https://www.ab.gov.tr/taieux-hakkinda-genel-bilgi_42118.html.

¹⁸⁰ Salim Gökçen, “Balkanlarda Bölgesel Yaklaşım: Avrupa Birliği'nin Balkanlar Politikası”, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Dergisi*, Sayı: 5, 2007, s. 122.

kalacağına dair bir belirsizlik ortaya çıkmıştır. Bu son dönemde üyeler arasında, yeni katılan ülkelerin Birliğin içinde hazmedilebilmesi sorunu üzerinde durulmuştur.

Bu bağlamda, 2004 yılındaki büyük genişlemenin ardından, kuruluştan itibaren belli bir sayıya göre tasarlanan bir birliğin artık başka bir biçime ve yönetim mekanizmasına sahip olması gerektiğine dair tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu görüş ayrılıklarının somut bir göstergesi olarak da, 2005 yılında üye ülkelerde halk oylamasına götürülen Avrupa Birliği anayasa taslağı, Fransa ve Hollanda tarafından reddedilmiştir.¹⁸¹

2017 yılının Mart ayına gelindiğinde, Avrupa Birliği Konseyi, Batı Balkanlar'ın Avrupa bütünleşme perspektifine yönelik desteğini teyit ederek bölgeye yönelik yeni bir genişleme sürecini başlatmıştır. 12 Temmuz 2017'de Arnavutluk, Kosova, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ hükümetleriyle Avrupa Birliği temsilcilerinin katıldığı zirvede, Batı Balkanlar'ın Avrupa Birliği bütünleşme sürecinde karşılaması gereken kriterlerin önemini altı çizilmiştir. Avrupa Komisyonu Başkanı Jean Claude Juncker Eylül 2017'de yaptığı konuşmada, Batı Balkan coğrafyasındaki istikrara vurgu yaparak, bölge ülkelerinin Birlik ile bütünleşme sürecinin güvenlik, refah ve barış hedefleriyle uyumlu olacağını vurgulamıştır.¹⁸²

Şubat 2018 tarihine gelindiğinde Avrupa Komisyonu, Batı Balkanlar ile Avrupa Birliği ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlayan yeni bir plan ortaya koymuştur. Buna göre, Batı Balkanlar'ı genişlemeye dahil etmeyle ilgili olarak bölgedeki ülkelerin, hukukun üstünlüğü, demokratik kurumların geliştirilmesi, temel hak ve özgürlükler, bağımsız yargı sistemi, işleyen bir piyasa ekonomisi, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele, komşuluk ilişkileri çerçevesinde ikili anlaşmazlıkların çözülmesi, bölgesel işbirliği ve etnik gruplar arası uzlaşmanın sağlanması gibi alanlardaki reformları hızlandırdıkları takdirde muhtemel üyelik tarihi olarak 2025 yılını vermiştir.¹⁸³ Bu tarih her ne kadar altı ülke için (Sırbistan, Karadağ, Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Kosova)

¹⁸¹ A.g.m., s. 123.

¹⁸² Bülent Sarper Ağır, "Batı Balkanlar'da Avrupa Birliği'nin Yeni Dinamizmi", Ankasam, Erişim: 8 Nisan 2019; <https://ankasam.org/bati-balkanlarda-avrupa-birliginin-yeni-dinamizmi/>.

¹⁸³ A.g.m.

üyeliği kesin şekilde taahhüt eden bir tarih olmasa bile, motivasyon olması açısından önemlidir.

Aynı şekilde, 17 Mayıs 2018 tarihinde Sofya’da düzenlenen Avrupa Birliği Batı Balkanlar Zirvesi ile Birliğin, bölge lkelerinin Avrupa’yla bütünleşmesini desteklediği bir kez daha vurgulanmıştır. Ancak yaşanacak süreçte, söz konusu reformların gerçekleştirilmesi gerektiğinin altı yeniden çizilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIRBİSTAN'IN AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİ VE SİYASİ KOŞULLULUK

Üçüncü Bölüm'de tarihsel arka planını vermeye çalıştığımız Batı Balkan coğrafyası ve bölge ülkelerinin Avrupa Birliği ile ilişkileri, son bölümde Sırbistan özelinde tartışılacaktır. Dolayısıyla bu bölümde, Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile ilişkilerinin ana hatları ve kırılma noktaları ele alınmaktadır. Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile yürüttüğü ilişkilerde tarihsel siyasi koşulların etkili olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, ilk olarak 2000 yılı öncesindeki ilişkilere kısaca değinilmekte, ardından ilişkilerin ivme kazandığı 2000 yılından bugüne geçen on dokuz yıllık dönem incelenmektedir.

Avrupa Birliği'nin aday ülkelerle yürüttüğü müzakerelerde “siyasi koşulluluk”un önemli ve vazgeçilmez bir başlık olduğu bilinmektedir. Esas olarak bu koşullar hem adaylığa kadarki süreçte hem de müzakerelerin başlama sürecinde başat bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle, Sırbistan ile yürütülen ilişkiler ve müzakerelerde siyasi koşulluluğa dönemin siyasi olaylarına da atıf yaparak değinilmektedir. Son olarak, Sırbistan'ın Avrupa Birliği üyelik süreci ve yol haritası yine ana hatlarıyla ele alınmaktadır.

4.1. Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile İlişkileri

Sırbistan açısından Avrupa Birliği ile olan ilişkilerin 19-20 Haziran 2000'de düzenlenen Feira Zirvesi'yle hareket kazandığını söylenebilir. Bu zirveyle birlikte Sırbistan, “potansiyel aday” ilan edilmiştir. Bu bağlamda, Sırbistan ile Avrupa Birliği ilişkilerine kısaca değinirken, bu zirveyi bir çıkış noktası olarak ele almak mümkündür.

4.1.1. 2000 Öncesi Dönemde Avrupa Birliği ile İlişkiler

Avrupa Birliği ile Sırbistan arasındaki ilişkilerin geçmişini 1967 yılına kadar götürmek mümkündür. O zamanki adıyla Avrupa Topluluğu üyeleri olan ülkelerle, yine o dönemdeki adıyla Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkiler kurulmaya başlanmış ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi adına 1976 yılında Belgrad Protokolü imzalanmıştır.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ile birlikte Soğuk Savaş sona ermiş ve bütün dünyada olduğu gibi Batı Balkan ülkelerinde de çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Yine bu dönemden itibaren, Avrupa Birliği demokrasinin gelişmesi adına, üçüncü ülkelerle yaptığı çeşitli antlaşmalara insan haklarına dair hükümler eklemiştir. Buna göre, Birlik ile anlaşma imzalayan ülkelerin temel insan haklarına uymaları ve bu normları içselleştirmeleri talep edilmiştir.¹⁸⁴

Daha sonraki dönemlerde, her ne kadar çeşitli ticari anlaşmalar imzalanırsa da, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, Batı Balkanlar coğrafyasında milliyetçi damar gittikçe güçlenmeye başlamış; hatta 1990 yılında Avrupa Topluluğu Konseyi'ne ortak adaylık için başvuru yapılmasına rağmen, Miloseviç'in iktidarda olduğu bu dönemde Avrupa Topluluğu tarafından olumlu bir cevap verilmemiştir. Halihazırda, Yugoslavya'nın içinde bulunduğu karışıklıklar ve çatışma iklimi, ülkenin üyelikle alakalı girişimlerini güçlendirme yönünde elini zayıflatmıştır. Dahası, bölgede yükselen milliyetçilik, bir yandan da Avrupa karşıtlığını beraberinde getirmiştir.

Avrupa Birliği açısından bakıldığında ise, Soğuk Savaş sonrasında bölgede ortaya çıkan çatışma iklimi nedeniyle, konum olarak Avrupa'nın hemen yanı başında bulunan Batı Balkan coğrafyasından gelecek göçler, Birliği tedirginliğe sürüklemiştir. Dahası, bölgeye bakışında Birliğin yürüteceği siyasetin belirsizliği de bir başka çelişkili

¹⁸⁴ Birgül Demirtaş, "AB'nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar'da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarılmalayanlar", içinde Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay, Çağrı Erhan (der.), *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri – Ataum 30. Yıl Armağanı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 180.

durumu oluşturmuştur. Demirtaş'a göre Avrupa Birliği, uluslararası hukukun temel ilkelerinden olan "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" ile bölgedeki etnik ayrışmayı desteklemekle, yine bir başka ilke olan "ülkelerin toprak bütünlüğünün korunması" ilkesine göre bölgedeki toprak bütünlüğünü koruma siyaseti arasında kalmıştır.¹⁸⁵ Avrupa Birliği, her ne kadar bölgedeki çatışmayı sonlandırma yönünde çeşitli çabalar gösterse de bunlarda yeterli olamamıştır.

1993 yılına gelindiğinde, Birlik açısından kendi çerçevesini belirlemesi anlamında önemli gelişmelerden biri yaşanmıştır. Bugün Kopenhag Kriterleri olarak bilinen ve Birlik ile üyelik süreci yürüten veya üyelik için potansiyel aday konumundaki ülkeler için demokrasi, insan hakları, piyasa ekonomisinin işlerliği başta olmak üzere Birliğin Kopenhag Kriterleri'ni net olarak belirleyen kurallar oluşturulmuştur. 1995 yılında ise, Birlik üçüncü ülkelerle imzaladığı tüm anlaşmalara standart olarak "insan haklarına uyma" hükmünü getirmiştir.¹⁸⁶ Bu tarihten itibaren imzalanan ekonomik ve ticari anlaşmalarda bu hüküm standart hale gelmiştir.

1990'lı yılların ortalarına kadar, bölgeye yeterince nüfuz edemeyen Avrupa Birliği'nin yerini özellikle 1994 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri doldürmüştür. ABD, Sırp askeri hedeflerine yaptığı hava saldırılarıyla etkinlik göstermeye başlamıştır. Avrupa Birliği, 1997 yılında "Bölgesel Yaklaşım" adıyla başlattığı yeni bir süreçle yeniden bölgeye odaklandığında çok geçmeden Kosova Krizi başlayacak ve bu girişim de sonuçsuz kalacaktır. Bu dönem yürütülen diplomatik temaslar kısmen başarıya ulaşsa bile, çatışmayı sonlandırmakta yetersiz kalmıştır.¹⁸⁷

Özetle, Miloseviç dönemi boyunca Avrupa Birliği ile olan ilişkiler aslında üyelik bağlamından çok, bölgedeki çatışmaların sonlandırılmasına dair çeşitli çabaları içermektedir. Özellikle 1990-2000 döneminde, bölgede Avrupa Birliği'nden çok Amerika Birleşik Devletleri ve NATO çok hâkim güç konumundadırlar. Avrupa

¹⁸⁵ A.g.m., s. 190.

¹⁸⁶ Karen Smith, *European Union Foreign Policy in a Changing World*, Cambridge: PolityPress, 2008.

¹⁸⁷ Birgül Demirtaş, "AB'nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar'da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarısızlar", içinde Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay, Çağrı Erhan (der.), *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri – Ataum 30. Yıl Armağanı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 192.

Birliği'nin bölgedeki görece hâkimiyeti ise, Miloseviç'in yönetimden gitmesiyle birlikte yoğunlaşmıştır.¹⁸⁸

4.1.2. 2000 Sonrası Dönemde Avrupa Birliği ile İlişkiler

Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile olan ilişkisi, aslında Batı Balkan coğrafyasından ve bu bölgedeki ülkelerden çok farklı bir seyir izlememiştir. Çünkü dağılma aşamasında olan Yugoslavya ile birlikte Arnavutluk'un, Batı Balkanlar diye adlandırıldığı bilinmektedir. Bu dağılmanın ardından ortaya çıkan ülkeler, aynı coğrafyayı ve benzer sorunları paylaştıkları için, bağımsızlığını yeni kazanmaya başlayan bölge ülkeleri için Birliğin spesifik düzeyde belirginleşen politikası, birkaç istisna dışında 2000'li yılların ortalarına kadar olmamıştır.¹⁸⁹

Yine de, özellikle 2000'li yıllardan itibaren, bölgedeki sıcak çatışmalar sonlanmaya başlayınca ve eski Yugoslavya'nın içinde yer alan milletler kendi bağımsızlıklarını ilan ettikçe Birliğin de ülkelere özgü birtakım meseleleri ön plana çıkardığı ve öncelikli kimi sorunları işaret ettiği bilinmektedir. 19-20 Haziran 2000'de düzenlenen Feira Zirvesi'nde Sırbistan'la birlikte "potansiyel aday" olarak ilan edilen adaylardan, Avrupa Birliği müktesebatının tamamının değil, yalnızca Birliğin belirlediği alanlarda yapılacak reformları gerçekleştirmelerini talep etmiştir.¹⁹⁰ Burada öncelikli amaç, elbette Balkan ülkelerindeki yapısal sorunları çözmek ve bölgedeki demokrasiyi geliştirmek olmuştur.

Burada yeri gelmişken Avrupa Birliği'nin bu dönemde bölgeye bakışına da kısaca değinmek gerekir. Birlik, 2000'li yılların hemen başından itibaren, bölgede nüfuzunu artırmaya başladıktan sonra, bölgedeki yapısal dönüşümün önemine özellikle

¹⁸⁸ Selma Şekercioğlu, "Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Sırbistan", içinde Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar (der.), *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi*, Ankara: Sentez Yayınları, 2015, s. 541-578.

¹⁸⁹ A.g.m., s. 8.

¹⁹⁰ S. Rıdvan Karluk, "Avrupa Birliği'nin Balkanlara Genişlemesi: Balkan Ülkelerine Üyelik Perspektifi", *International Conference on Eurasian Economies 2014*, s. 3. Erişim: 20.02.2019; <http://avekon.org/papers/1163.pdf>.

dikkat çekmiş ve bu yönde bir politika izlemeye çaba göstermiştir. Dahası, Heather Field'e göre, Avrupa Birliği açısından eski komünist ülkelere yardım etmek bir çeşit ahlaki zorunluluktur.¹⁹¹

Sırbistan'da, Aralık 2000'de gerçekleşen seçimler ve değişen parlamento ile birlikte Birlik ile olan ilişkiler daha da yoğunlaşmıştır. Aynı şekilde, bu dönemin temel siyasi koşulu olan savaş suçlularının iadesi meselesi kimi zaman kesintiye uğrasa da belirli konularda ilerleme kaydetmiştir.

2008 yılına gelindiğinde ilişkilerin yeniden olumlu bir düzeyde ilerlemeye başladığı görülmüştür. Bu tarihte Avrupa Birliği, Sırbistan'la İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Ayrıca, Birliğin talep ettiği reformları gerçekleştirdiği için 2009 yılının Aralık ayından itibaren Schengen ülkelerine vizesiz seyahat etme hakkını elde etmiştir.¹⁹²

Avrupa Birliği, bilindiği gibi, Batı Balkanlar'da daha çok iç siyasetin yapısal sorunlarının çözülmesi adına, adalet, yolsuzluk ve demokrasi başlıklarına özel bir önem vermiştir. Bölgenin barış sürecini hızlandırmak amacıyla hem bünyesine katacağı ülkelerin sorunlarını hızla çözmeyi hem de bölge insanının refahını artırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği'nin siyasi koşulluluğu, Sırbistan açısından da birkaç noktada odaklanmıştır. Bunlar, yukarıda bahsedilenlerin yanı sıra savaş suçlularının zaman geçirilmeden tutuklanıp Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne gönderilmesi ve Sırbistan'ın tanımadığı Kosova ile ilişkilerini normalleştirmesidir.¹⁹³

Nitekim, bu iki temel koşul nedeniyle Avrupa Birliği, Sırbistan'la olan ilişkileri hızlandırma yönünde bir irade gerçekleştirememiştir. Ancak 2011'de, Srebrenitsa Katliamı'nın başlıca sorumlularından olan Ratko Mladić'in ve

¹⁹¹ Heather Field, "Awkwardstates: EU Enlargement and Slovakia, Croatia and Serbia", *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 1, Issue 1, s. 138.

¹⁹² Ekrem Yaşar Akçay, "Sırbistan'ın AB Serüveni", *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı: 1, Haziran 2016, s. 75.

¹⁹³European Commission, 2016; Erişim: 20.02.2019; http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122530.pdf; ayrıca bkz. EU Observer, 2016.

Hırvatistan'ın Krajina bölgesindeki katliamlardan sorumlu tutulan Goran Hodzic'in yakalanmaları ve yargılanmak üzere Lahey'e gönderilmeleri, Birlik ile ilişkileri önemli ölçüde iyileştirmiş;¹⁹⁴ Avrupa Komisyonu, bu meselenin aşılması ile Sırbistan'a adaylık statüsü verilmesini tavsiye etmiştir. Böylece, Sırbistan'a 1 Mart 2012 tarihinde adaylık statüsü verilmiştir.¹⁹⁵

Yaşanan bu gelişmenin ardından, 2012'nin Ekim ayında, Avrupa Komisyonu bu sefer, Kosova ile ilişkilerin normalleşmesiyle birlikte Sırbistan'la müzakerelerin başlatılmasını önermiştir.¹⁹⁶ Böylelikle, 2011'de başlamış olan iki taraf arasındaki diyalog, Ekim 2012 tarihinde Başbakanlar düzeyine yükselmiştir.¹⁹⁷ 19 Nisan 2013 tarihine gelindiğinde, iki taraf arasında ilişkilerin geliştirilmesi ve normalleştirilmesine dair bir anlaşma imzalanmıştır. Bu gelişmeler ışığında Avrupa Birliği Konseyi, 27-28 Haziran 2013 tarihinde yapılan AB Liderler Zirvesi'nde, Sırbistan ile katılım müzakerelerinin başlamasına karar vermiştir.¹⁹⁸

Sırbistan, bugün halihazırda Avrupa Birliği ile yürüttüğü müzakerelere devam etmektedir. Ancak, eskisine nazaran Sırbistan halkının Avrupa Birliği'ne ilişkin düşünceleri değişmekte ve daha olumsuz bir havaya doğru gitmektedir. Bunun başlıca nedeni ise, Birliğin siyasi koşul olarak ısrarla üzerinde durduğu Kosova ile ilişkilerin iyileştirilmesi meselesinin Sırbistan halkının bir kısmı tarafından siyasi bir ödün gibi görülmesidir. Üstelik, Birliğin Sırbistan'ın dış politikasına müdahale ettiği düşüncesi hâkimdir.¹⁹⁹ Yine de, 2014 yılında katılım müzakerelerine başlayan Sırbistan, üyelik için Batı Balkan ülkeleri arasında görece daha iyi durumdadır. Hem hızlı bir ekonomik

¹⁹⁴ L. McGowan ve D. Phinnemore, *A Dictionary of the European Union*, New York: Routledge, 2015, s. 429; ayrıca bkz. European Forum, 2016.

¹⁹⁵ Serbia 2016 Human Rights Report, 2016; Erişim: 20 Şubat 2019; <https://rs.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/235/2017/07/Serbia-2016-human-rights-report.pdf>.

¹⁹⁶ Ekrem Yaşar Akçay, "Sırbistan'ın AB Serüveni", *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı: 1, Haziran 2016, s. 75.

¹⁹⁷ Henri Bohnet ve Johannes Gold, "Serbia and Kosovo: Status, Disputes and EU Membership", 2016, erişim: 20.02.2019; https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=918f185f-308e-6157-123d-5de2c89ae0b8&groupId=252038.

¹⁹⁸ İKV, 2015, s. 1-8; Council of European Union, 2016.

¹⁹⁹ Ekrem Yaşar Akçay, "Sırbistan'ın AB Serüveni", *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı: 1, Haziran 2016, s. 76.

büyüme performansı sergilemesi hem de demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi konularda pozitif yönde gelişme göstermesi Sırbistan'ın üyelik sürecini hızlandırmaktadır.²⁰⁰

Bugün gelinen noktada, 2018'in Haziran ayında Lüksemburg'da yapılan Hükümetler Arası Katılım Konferansı'nda, "Mali ve Bütçesel Hükümler" ile "Balıkçılık" başlıklı fasılların açılmış olduğu görülmektedir. Balkan ülkeleri arasında AB üyeliğine yakın ülkelerden biri olarak değerlendirilen Sırbistan'ın, böylece üyelik yolundaki 14'üncü fasıl da açılmış oldu. Sırbistan Avrupa Entegrasyonu Bakanı Jadranka Joksimovic, "ülkesinin Avrupa Birliği üyelik sürecinde küçük ama değerli adımlar attığını, ilerledikleri yoldan memnuniyet duyduğunu" söylemiştir.²⁰¹ Katılım müzakerelerine 2014 yılında başlayan Sırbistan, Balkan ülkeleri arasında Karadağ'dan sonra en güçlü ikinci aday ülke konumundadır.

4.2. Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile İlişkilerinde Siyasi Koşulluluk

Avrupa Birliği, siyasi koşulluluk prensibinden ilk kez 1962 yılında hazırlanan Birkelbach Raporu'nda söz etmiştir.²⁰² Dönemin Avrupa Parlamentosu'nun hazırladığı bu raporda, "topraklarında demokratik uygulamaları ve temel hak ve hürriyetlere saygıyı temin eden devletler topluluğumuza üye olabilirler" şeklinde bir ifade bulunmaktadır.²⁰³ Birlik, özellikle bu tarihten itibaren siyasi koşulluluğu daha çok demokrasi, insan hakları ve temel hak ve özgürlükler üzerine inşa etmiştir.

²⁰⁰ A.g.m., s. 76; ayrıca bkz. European Parliament Adopts Resolution on Serbia, 2016, erişim: 20.02.2019; https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2016&mm=02&dd=04&nav_id=96935.

²⁰¹ NTV, "Karadağ ile Sırbistan AB yolunda yeni fasıllar açtı", 25.06.2018. Erişim: 2 Nisan 2019; <https://www.ntv.com.tr/dunya/karadag-ile-sirbistan-ab-yolunda-yeni-fasillar-acti,asKoT20Bfk6c8KRGH1ixtA>.

²⁰² Gülşah Konuk, "AB'nin Demokratik Koşulluluk Prensibi ve Türkiye", Academia, s. 1; Erişim: https://www.academia.edu/34661722/ABN%C4%B0N_DEMOKRAT%C4%B0K_KO%C5%9EULLULUK_PRENS%C4%B0B%C4%B0_ve_T%C3%9CRK%C4%B0YE.

²⁰³ Ali Resul Usul, "Avrupa Birliği'nin Demokrasi/Siyasi Şartlılığında Çekme-İtme Dengesi ve Bu Dengenin Bozulması", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 17 (Bahar 2008), s. 107.

Özellikle 1991’de yapılan Lüksemburg Zirvesi, sosyal ve ekonomik kalkınmanın ön şartı olarak birtakım maddeleri ön plana çıkarmıştır: Bunlar; insan hakları, demokrasi, çoğulculuk, anayasal kurumlar, düzenli ve adil seçimler sonrasında atanan sorumlu hükümetler ve bireyin toplumdaki yasal öneminin tanınmasıdır. Konsey’in ve üye ülkelerin Kasım 1991 tarihine ait ilke kararında dengeli ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmayı sağlamak için ön plana çıkarılan genel ilkeler ise şu şekilde sıralanmıştır: Nitelikli ekonomik ve sosyal politikalar, demokratik karar alma mekanizmaları, yönetimde şeffaflık ve mali güvenilirlik, kalkınma için piyasa odaklı bir çevre yaratılması, yolsuzlukla mücadele için önlemler alma, hukukun üstünlüğüne saygı, basın ve ifade özgürlüğü.²⁰⁴ Ayrıca, askeri harcamaların azaltılmasıyla birlikte, gelişmekte olan ülkelere yardımlar yolu ile destek verilmesi ve burada kullanılacak yardımların eğitim ya da sağlık alanlarındaki kalkınma projelerine aktarılması, ilke kararlarındaki diğer hedeflerdendir.²⁰⁵

Avrupa Birliği, her bir aday ülke için kendine has sorunları tespit ederek o ülkelere özgü siyasi koşulluluk belirlemektedir. Benzer bir süreç, Batı Balkan ülkeleri ve özelinde Sırbistan için de geçerlidir. Bu coğrafyada, kuşatıcı anlamda aday ülkelerin her birinden Kopenhag Kriterleri’ni yerine getirmek koşul olarak öne sürüldüğü halde, her bir ülkenin kendine özgü sorunları ele alınmış ve bunlar siyasi koşulluluğu meydana getirmiştir.²⁰⁶

Siyasi koşulluluk, Sırbistan’ın aday olma ve üyelik süreçlerinde Avrupa Birliği açısından son derece önemli bir dayanak noktası olmuştur. Birlik, ikisi daha spesifik olmak üzere, özellikle üç konuda Sırbistan’a siyasi şartlarını sürekli olarak hatırlatma gereği duymuştur.

²⁰⁴ “Resolution of the Council and of the Member States Meeting in the Council on Human Rights, Democracy and Development of 28 November 1991”, Erişim: 22.12.2018: http://archive.idea.int/lome/bgr_docs/resolution.html.

²⁰⁵ A.g.m.

²⁰⁶ Selma Şekercioğlu, “Avrupa Birliği’ne Katılım Yolunda Sırbistan”, içinde Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar (der.), *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi*, Ankara: Sentez Yayınları, 2015, s. 566.

Bunlardan ilki, Bosna ve Kosova savaşlarında, savaş suçu işleyen Sırp komutanların Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne teslim edilmesi hususudur. İkinci önemli başlık, Kosova ile olan anlaşmazlığın çözüme kavuşturulması, diyalog sürecinin sürekli hale getirilmesi ve bu sayede normalleşmenin sağlanmasıdır. Üçüncü olarak ise, ifade özgürlüğü, yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi ile birlikte yolsuzlukla mücadele gibi yine Sırbistan'a özgü kimi temel konu başlıklarıdır. Bu üç temel mesele, Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile ilişkisinde siyasi koşulluluğu oluşturan konular olagelmıştır.

Sırbistan, Avrupa Birliği ile ilişkilerin ilk kez başladığı tarih olan 2000 yılının dikkate değer olduğunu belirtmiştir. Çünkü bu tarihteki önemli siyasi gelişmeler neticesinde Birlik ile Sırbistan arasında diyalogun büyük bir hız kazandığını görülmektedir. Bunların başında ise, Avrupa Birliği'nin Sırbistan için en öncelikli siyasi koşulluluk olarak ileri sürdüğü savaş suçlarının iade edilmesi ve yargılanmaları süreci gelmektedir.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 1993 yılında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kurulan ilk ceza mahkemesi statüsündedir. Bu mahkeme Sırbistan, Hırvatistan, Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya'da ortaya çıkan çatışmaları çözüme ulaştırmak amacıyla kurulmuştur. Lahey'deki mahkeme, çatışmalarda savaş suçları işleyenleri yargılama görevini yürütmüştür. Miloseviç döneminde, Sırbistan tarafından tanınmayan mahkeme, uzun bir süre boyunca kimi halk gruplarınca hukuki değil, "siyasi" bir mahkeme olarak görülmüştür.²⁰⁷

Sırbistan hükümeti, her ne kadar Miloseviç döneminde mahkemeyi tanımadığını beyan etmiş olsa da, zaman geçtikçe artan uluslararası baskılara direnememiş ve mahkemeyi tanımak zorunda kalmıştır. Fakat asıl mesele bu noktadan itibaren başlamıştır. Yeni devlet başkanı Koštunica göreve geldikten sonra, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından 1999 yılından itibaren "savaş suçlusu" ilan edilen Miloseviç'in yakalanması ve uluslararası mahkemece yargılanması konusunda Sırp'ın üzerindeki baskılar artmaya başlamıştır. Çaresiz kalan Sırp

²⁰⁷ A.g.m., s. 552.

hükümeti Miloseviç için yakalama kararı çıkarmıştır. Nitekim, 1 Nisan 2001 tarihinde Miloseviç yakalanmış ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanmak üzere Hollanda'ya gönderilmiştir.

Miloseviç'in yakalanması ve mahkemeye teslim edilmesi, Avrupa Birliği'nin siyasi koşulluluk çerçevesindeki başlıca konulardan birini gerçekleştirmesi anlamında Sırbistan'ın hanesine son derece olumlu bir gelişme olarak kaydedilmiştir. Ancak sonraki dönemlerde savaş suçlularının iadesi, her zaman için Sırp hükümeti ve milliyetçi Sırp halkı açısından sancılı bir süreç olmuştur. Çünkü bu dönemde, Eski Yugoslavya'nın gücünü oluşturan ordu, polis ve paramiliter ekipler halen bölgede güçlü ve hâkim durumdadırlar.²⁰⁸ Dolayısıyla, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne karşı bir direnç söz konusudur. Nitekim Miloseviç, 66 ayrı davadan yargılanmıştır. Ancak, hakkında verilen karar ve alacağı ceza henüz kesinleşmeden, 11 Mart 2006 tarihinde hücresinde ölü bulunmuştur.

Sırbistan'da, özellikle 2000-2005 döneminde Avrupa Birliği'ne olan olumlu yaklaşım bütün ülkede artış göstermesine karşılık, ülkedeki milliyetçi bakış açısı daha yavaş bir eğilimle azalmıştır. Marko Stojic'e göre, bu dönemde yapılan bir araştırmada halk % 64 oranında Avrupa Birliği'ne olumlu bakmakta ve üyeliği desteklemektedir. Ancak öte yandan, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'yle işbirliği yapılmasına dair görüş sorulduğunda, buna olumlu yaklaşanların oranı % 33'lere kadar gerilemektedir.²⁰⁹

Avrupa Birliği, İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması için temel bir şart olarak öne sürdüğü Mladic'in yakalanması ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne teslim edilmesi hususunda yeterli çabayı görmediği için görüşmeleri askıya almıştır. Bu dönemde Sırbistan cephesine baktığımızda, bir seçime doğru giderken milliyetçi kitlelerden oy kaybını göze alamadıkları için böyle bir geçici

²⁰⁸ Maurizio Massari, "Do All Roads Lead to Brussels? Analysis of the Different Trajectories of Croatia, Serbia – Montenegro and Bosnia Herzegovina" *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 18, No. 2, 2005, s. 267.

²⁰⁹ Marko Stojic, "Between Europhobia and Europhilia: Party and Popular Attitudes Towards Membership of the European Union in Serbia and Croatia", *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 7, Issue 3, Eylül 2006, s. 321.

duraklama dönemi yaşanmıştır. Çünkü bu dönemde, bir yandan da Karadağ'da bağımsızlık için referandum süreci başlamıştır.²¹⁰ Dolayısıyla, hem Avrupa Birliği hem de Sırbistan bu referandumun sonucuna odaklanmıştır.

Esas olarak Avrupa Birliği, Karadağ'ın bağımsızlığını ilan ettiği 2006 yılına gelene değin, Sırbistan-Karadağ ortak devlet koşulluluğu (*common-state conditionality*) üzerinde durmaktaydı. Ancak bu süreçte ortak devlet sistemi yürümemiş, Karadağ'ın ayrılmasıyla iki ayrı devlet ortaya çıkmıştır. Bundan sonraki süreçte de Birliğin siyasi koşulluluğu ayrılan devletlerin her biri için farklılaşmaya başlamıştır. Fakat, Sırbistan için bir önkoşul olan suçluların Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne iadesi meselesi, bu dönemde hükümeti zor durumda bırakmıştır. Çünkü, İstikrar ve Ortaklık Anlaşması süreci donduğu için ekonomik ilişkiler de durma noktasına gelmiştir. Dahası, bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri Haziran 2006 itibariyle yardımları durdurmuş, NATO adaylık için Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'yle işbirliği yapılmasını şart koşmuştur.²¹¹

Sırbistan'ın Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'yle işbirliğini hızlandırması, ekonomik alanda yaşadığı sıkıntılar neticesinde olmuştur. Hükümetin maruz kaldığı uluslararası baskı, mahkeme ile işbirliği yapmak ve savaş suçlularının iadesi konusunda gönülsüz de olsa Sırbistan hükümetini harekete geçmek durumunda bırakmıştır.

İlerleyen süreçte Sırp hükümeti, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne teslim edilmesi gereken savaş suçlularını zaman içinde yakalayıp mahkemeye çıkarmıştır. Mayıs 2007'de Bosnalı Sırp general Zdravko Tolimir, Haziran 2007'de polis müdürü Vlastimir Dordevic, Ağustos 2008'de Radovan Karadzic, Mayıs 2011'de Ratko Mladic ve Temmuz 2011'de Goran Hadzic'in yakalanmasıyla birlikte Sırbistan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'yle yürütmesi gereken

²¹⁰ Selma Şekercioğlu, "Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Sırbistan", içinde Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar (der.), *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi*, Ankara: Sentez Yayınları, 2015, s. 553.

²¹¹ A.g.m., s. 554.

işbirliğini tamamlamıştır.²¹² Bu sayede önündeki en temel siyasi koşullardan birini aşmış, Avrupa Birliği adaylığı yolunda büyük bir adım atmıştır.

Avrupa Birliği ile ilişkilerde siyasi koşulluluk çerçevesindeki konulardan bir diğeri ve belki de en fazla sorun teşkil edeni Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesidir. Bazı dönemlerde iki ülke arasındaki diyalogun gelişip güçlendiği görülmesine rağmen, istenen normalleşme yeterince sağlanamamıştır. Bu durumun Sırbistan açısından temel nedeni, ülkede halen, zayıf da olsa, radikal bir milliyetçi siyasi kanadın bulunmasıdır.

Sırbistan ile Kosova arasındaki sorunlar, esasında Kosova'daki silahlı anlaşmazlığın yaşandığı 1998-1999 yıllarından beri devam etmektedir. Sırp asker, polis ve paramiliter grupların, 1999'te bağımsızlık isteyen Kosova Kurtuluş Ordusu'na (UÇK) yönelik hareketi, 1999 yılında NATO'nun bombardıman operasyonu ile sona erdirilmiştir. Bu anlaşmazlıkta 10 binden fazla Arnavut ölmüş, 800 bine yakın Arnavut ise evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Kosova, Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu'nun (UNMIK) idaresine geçmiştir. Böylece Kosova'da Birleşmiş Milletler denetiminde sivil ve güvenli bir alan oluşturulmuştur.²¹³

Kosova, Sırbistan'dan 17 Şubat 2008'de ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık ilanının ardından, yüzün üzerinde ülke tarafından tanınmıştır. Diğer yandan Sırbistan, kendi toprağı olarak gördüğü Kosova'yı bağımsız bir devlet olarak tanımamıştır. 1244 Sayılı BM Kararı'nı gerekçe gösteren Sırbistan, toprak bütünlüğü, devlet egemenliği gibi uluslararası hukuk ilkelerinin çiğnendiğini iddia etmiştir. Dolayısıyla, Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukukun tümüyle ihlali olduğunu savunmuştur.²¹⁴

²¹² A.g.m., s. 554.

²¹³ Halis Ayhan, "Kosova'nın Bağımsızlığı Sürecinde Uluslararası Güçlerin ve Türkiye'nin Tutumu", *Avrasya Etütleri*, 33/2008-1, s. 116.

²¹⁴ A.g.m., s. 123.

Tablo 2. Uluslararası Örgütlerde Kosova'nın Tanınması

Örgüt	Tanıyan Devletler		Üye Sayısı
	Sayı	%	
NATO	22	84,62	26
Avrupa Birliği	22	81,48	27
Avrupa Konseyi	33	70,21	47
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı	35	62,5	56
Birleşmiş Milletler	52	27,08	192
İslam Konferansı Örgütü	8	14,4	57

Kaynak: Aktaran, Halis Ayhan, “Kosova'nın Bağımsızlığı Sürecinde Uluslararası Güçlerin ve Türkiye'nin Tutumu”, *Avrasya Etütleri*, 33/2008-1, s. 121.

Kosova ile Sırbistan arasındaki gerginliği gidermek ve diyalogu artırmak anlamında Avrupa Birliği sürece katkıda bulunmaya çalışmıştır. Böylece, 2 Aralık 2011 tarihinde iki ülke arasında Entegre Sınır Yönetimi Anlaşması imzalanmıştır. Bu tarih, aynı zamanda diyalog sürecinin başlangıcı olarak da görülmektedir. Süreç devam ederken yaşanan en olumlu gelişme ise, Brüksel'de 19 Nisan 2013 tarihinde Sırbistan ile Kosova arasında imzalanan İki Ülke Arasında İlişkilerin Normalleştirilmesi Anlaşması'dır.²¹⁵

Yapılan görüşmelerde, iki ülke aşağıdaki hususlarda ilişkileri geliştirme ve ortaklık yapmaya karar vermiştir:

²¹⁵ Euronews, “ABD'den Kosova'ya ‘Sırbistan ile anlaşmazlığı çözümlen’ çağrısı”, 19.12. 2018. Erişim: 6 Nisan 2019; <https://tr.euronews.com/2018/12/19/abd-den-kosova-ya-sirbistan-ile-anlasmazligi-cozun-cagrisi>.

- İki ülke arasında serbest dolaşım, serbest ticaret ve gümrük anlaşması,
- Enerji sorunlarını çözmek amacıyla bir komisyon kurma kararı alınması,
- Telekomünikasyon ve kadastro kayıtları,
- İki ülke arasındaki sınır kapılarının tek kontrol noktasına inmesi,
- Ülkelerin okul ve üniversite diplomalarının karşılıklı tanınması.²¹⁶

Bu gelişmelerle birlikte, Eylül 2013 tarihinde İstikrar ve Ortaklık Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın görece gecikmesinin sebebi olarak ise temel bir siyasi koşul olarak öne sürülen Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi gösterilmektedir. Nitekim 2011-2013 döneminde, Sırbistan'ın Kosova ile olumlu ilişkiler içinde olması, Avrupa Birliği tarafından da son derece olumlu şekilde karşılanmıştır. Avrupa Birliği Konseyi'nin 1 Mart 2012 tarihli kararı ile Sırbistan adaylık statüsünü elde etmiştir. Bununla birlikte, ekonomik yardımlar, ulusal planlar, müktesebatın oluşturulması gibi alanlarda çalışmaların da hızlandığı görülmüştür.²¹⁷

Sırbistan'ın Avrupa Birliği için adaylık statüsünü elde etmesinden sonra üyelik müzakerelerinin başlaması adına hiçbir engel kalmamıştır. Böylelikle, Avrupa Konseyi'nin müzakerelerin başlamasına dair önerisi ile birlikte 28 Haziran 2013 tarihinde Avrupa Birliği üye devletleri, 2014'ten itibaren müzakerelerin başlamasına dair karar almışlardır. Haziran 2013 tarihinde hazırlanan Müzakere Çerçeve Belgesi'ne göre, öncelikli olarak 23. ve 24. başlıklı fasıllarda müzakerelerin başlamasına karar verilmiştir. Sonuçta, 21 Ocak 2014 tarihinde Sırbistan ile Avrupa Birliği arasında ilk Hükümetler Arası Konferans yapılmış ve İzleme Süreci de ertesi gün, 22 Ocak'ta resmi olarak başlamıştır.²¹⁸

²¹⁶ Sead Morina, "2000'den Sonra Kosova Sırbistan İlişkileri", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, www.academia.edu, 2013, s. 16-17; Erişim: 12 Nisan 2019; https://www.academia.edu/3878979/Kosova_S%C4%B1rbistan_%C4%B0li%C5%9Fkileri.

²¹⁷ Selma Şekercioğlu, "Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Sırbistan", içinde Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar (der.), *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi*, Ankara: Sentez Yayınları, 2015, s. 562-563.

²¹⁸ A.g.m., s. 567.

Müzakerelerin başlangıç sürecinde, Avrupa Birliği açısından siyasi koşulluluk konularından başlıcası olan Kosova ile olan ilişkiler bu belgede de vurgulanmıştır. Yine, Kurucu Antlaşma'nın 49. Maddesi'ne istinaden başlayan müzakere sürecinin, Aralık 2006 tarihinde yapılan Avrupa Zirvesi'nde alınan genişlemeye dair kararlarla birlikte 1993 tarihli Kopenhag Kriterleri'ne uygun bir şekilde yürütölmesi gerektiğinin de altı çizilmiştir.²¹⁹

Bugün gelinen noktada, Sırbistan üyelik yolunda müzakereleri yürütürken, Kosova ile ilişkilerin normalleşmesi halen önünde en önemli siyasi koşul olarak durmaktadır. 2013 yılında, Sırbistan açısından üyelik sürecini başlatan ve tüm dünyada "tarihi" olarak nitelendirilen diplomatik ilişkilerin yumuşaması, geçen birkaç yıl içinde yeniden gerilimli bir hal almıştır. Hatta bu gerilim 2017 yılına kadar çeşitli olaylarla devam etmiş, her iki taraf da birbirini suçlamıştır.²²⁰

Son dönem gelişmelerine bakıldığında, Kosova parlamentosunun 2018 yılının Aralık ayında düzenli ordu kuracağını onaylamasıyla birlikte yine bir diplomatik gerilimin ortaya çıktığı görölmektedir. Sırbistan, Kosova tarafında yaşayan Sırplar açısından bu konuyla alakalı endişelerini dile getirirken, Kosova yönetimi bu endişelere karşı çıkmaktadır.²²¹

Bunun yanında Sırbistan, bir başka siyasi koşulluluk konusu olan yolsuzluk, ifade özgürlüğü ve yargı bağımsızlığının olmaması gibi meseleleri çözmek adına önemli bir yol kat etmiştir. Ülkenin en büyük sorunlarından biri olarak görölen yargı ve adalet sistemindeki problemleri çözmek adına reformların, görece erken dönemde başladığı bilinmektedir. Özellikle 2001 yılında başlatılan Yargı Reformu Projesi, Sırbistan'ın Avrupa Birliği yolunda üyelik sürecini başlatmak açısından önemli bulunmuştur. Bu

²¹⁹ Avrupa Komisyonu, "Commission Staff Working Document, Serbia 2013 Progress Report"; Erişim: 7 Nisan 2019; http://www.europa.rs/upload/2014/sr_rapport_2013.pdf.

²²⁰ Yaşanan bu olayların ana hatları için bkz. Anadolu Ajansı, "Sırp-Arnaut ilişkilerinde çıkmaz sokak: 'Kosova meselesi'", 11.09.2018; Erişim: 7 Nisan 2019; <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/sirp-arnavut-iliskilerinde-cikmaz-sokak-kosova-meselesi/1251796>.

²²¹ "Sırbistan: Kosova'nın düzenli ordu kurması, askeri müdahaleye yol açabilir", Euronews, 05/12/2018, Erişim: 12 Nisan 2019; <https://tr.euronews.com/2018/12/05/sirbistan-kosova-nin-duzenli-ordu-kurmasi-askeri-mudahaleye-yol-acabilir>.

anlamıyla hukukun üstünlüğü, ekonomik kalkınmanın ve gelişimin de temeli olarak görülmüştür.²²²

Yargı reformu görece erken dönemde başladığı halde, insan kaynağı sıkıntısı, uzman ve eğitimli eleman azlığı gibi nedenlerle reformlar istenen düzeyde mesafe kat edememiştir. Bununla birlikte, hakim ve savcıların seçilmesi ve görevlendirilmesi, Yargıtay, Savcılar Kurulu ve yerel yargı yetkilerinin düzenlenmesine dair yasal düzenlemeler ve mevzuat değişiklikleri yapılabilmektedir. Yargı reformuna dair değişimin 2012 yılındaki hükümet değişikliği ile hız kazandığı bilinmektedir.²²³

Yargıda ortaya çıkan iyileşme ile birlikte, ekonomik açıdan da zaman içinde anlamlı bir gelişme yaşanmıştır. Elbette burada Avrupa Birliği'nin ülke ekonomisini desteklemek adına verdiği fonları da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Avrupa Birliği, Sırbistan'ın sosyal ve ekonomik gelişmesine ciddi katkı sunmuştur. İhracata dayalı bir büyüme stratejisi benimseyen Sırbistan'ın Birliğe tam üyeliği, ülkeyi yabancı yatırımlar için daha cazip hale getirecektir. Diğer taraftan Avrupa Birliği, halihazırda Sırbistan'ın en önemli ticari ortaklarından biridir, bu durum Sırbistan'ın üyeliğini Avrupa Birliği nezdinde de önemli kılmaktadır.

Avrupa Komisyonu, Sırbistan'a dair her ilerleme raporunda bir başka hususu da özellikle vurgulamaktadır. Bu, sivil toplumun geliştirilmesi ve bütün bu reform süreçlerine kamuoyunun da katkı vermesidir. Sivil toplum vurgusu ile birlikte bağımsız ve serbest seçimler, yasama sisteminin düzenlenmesi, adil vergilendirme, siyasi partiler kanunu gibi konular da Birliğin her fırsatta altını çizdiği ve yakından takip ettiği konu başlıkları olmaktadır.²²⁴

Avrupa Birliği, bulunduğu coğrafya göz önüne alındığında, Sırbistan'ı stratejik bir ortak olarak görmektedir. Ancak, bahsettiğimiz siyasi koşulluluk konularını yerine getirmesi Sırbistan açısından üyelik sürecinde atılması gereken en önemli adımlar

²²² Selma Şekercioğlu, "Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Sırbistan", içinde Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar (der.), *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi*, Ankara: Sentez Yayınları, 2015, s. 569.

²²³ A.g.m., s. 569-570.

²²⁴ A.g.m., s. 570.

olacaktır. Dolayısıyla, siyasi koşulluluk kapsamındaki sorunları çözmeye iradesini göstermesiyle birlikte Sırbistan, Avrupa Birliği ve üye ülkeler açısından daha önemli bir paydaş seviyesine erişecektir.

4.3. Sırbistan'ın Avrupa Birliği Üyelik Süreci ve Yol Haritası

Avrupa Birliği ile Sırbistan arasındaki ilişkilerin asıl başlangıç noktası olarak Miloseviç iktidarına son veren seçimlerin yapıldığı ve yine aynı yıl “potansiyel aday” ilan edildiği 2000 yılını dikkate almak mümkündür. Çünkü bu tarihten itibaren Birlik ile Sırbistan arasındaki ilişkilerin hız kazandığı bilinmektedir. Yeni kurulan hükümetle birlikte daha uyumlu bir çalışma süreci ortaya çıkmıştır.

Sırbistan, bu tarihten sonra, hükümete bağlı çalışacak iki birim kurmuştur. Bunlardan biri Kasım 2001’de kurulan Avrupa Birliği Entegrasyon Ofisi’dir ve hükümetin bir organı konumundadır. Amacı, Avrupa Birliği ile birlikte yürütülecek ilişkilerde bürokratik meselelerin hızlı biçimde çözülmesidir. Diğeri ise 2002 yılında kurulan Avrupa Entegrasyon Konseyi’dir. Konsey’in amacı ise hükümete danışmanlık yapmak ve iki taraftaki ilgili bakanların bir araya gelmesini sağlayarak stratejik hedefleri gözden geçirmektir. Avrupa Entegrasyon Ofisi, Sırbistan açısından bilhassa önemlidir.²²⁵2004 yılına gelindiğinde, hükümet çıkardığı bir önergeyle, Avrupa Birliği üyeliğinin kendileri için “stratejik ulusal bir hedef” olduğunu vurgulamıştır. Bu amaçla, özellikle Avrupa Entegrasyon Ofisi işlevsel açıdan her geçen gün güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu birim, aşağıdaki alt birimleri içinde barındırmaktadır:

- İş birliği ve Ortaklık Antlaşmasının İzlenmesi ve Katılım Süreci Koordinasyonu Birimi,
- Avrupa Birliği Fonları ve Kalkınma Yardımlarının Planlanması, Programlanması ve İzlenmesi Birimi,
- Sınır Ötesi ve Sınırlar Arası İş birliği Programları Birimi,
- Yasal ve Finansal İşler Birimi,

²²⁵ Mihailo Crnobrnja vd., “Relations Between Serbia and the European Union”, Institute of Faculty for Economics, Finance and Administration, ResearchPapers, No. 2, 2008, s. 14.

- İletişim ve Eğitim Birimi,
- Çeviri Koordinasyon Birimi,
- IPA II'den Sorumlu Ulusal Birim ve Uygulama Otoritesi Destek Grubu,
- Avrupa Birliği'nden Fon Alan Projeler için Yürütme ve Yürütme Gözlem Birimi.²²⁶

2003 yılının Haziran ayında gerçekleştirilen Selanik Zirvesi, sadece Sırbistan özelinde değil, bütün Batı Balkan ülkeleri açısından son derece önemli bir toplantı olmuştur. Bu zirveyle birlikte, Avrupa Birliği ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin geleceğinin perspektifi tartışılmış ve ilişkiler netlik kazanmıştır. Bu tarihten hemen bir yıl sonra ise, Sırbistan-Karadağ ile Avrupa Birliği arasında bakanlık düzeyinde diyaloglar başlamıştır.²²⁷

2006'nın Aralık ayında yapılan zirvede Birlik, Batı Balkan ülkelerinin geleceğinin Avrupa Birliği ile birlikte olduğuna vurgulamış; bu bağlamda, bölge ülkelerinin uyumunun Kopenhag Kriterleri'ne ve İstikrar ve Ortaklık Süreci'ne bağlı olduğunun bir kez daha altını çizmiştir. Aynı şekilde hukukun üstünlüğü, insan hakları, demokrasi gibi unsurlara yeniden vurgu yapılmıştır.²²⁸

Özel olarak Sırbistan'ın durumuna dair ise, diğer Batı Balkan ülkelerine tavsiye edilenlerin yanı sıra birkaç noktaya dikkat çekilmiştir. Komisyon, İstikrar ve Ortaklık Süreci'ne dair Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile savaş suçularının iadesi ve Kosova ile ilişkilerin geliştirilmesi gibi siyasi koşulluluk kapsamındaki temel konularda gösterilen somut çabaları takdirle karşılamıştır. Bu

²²⁶ Aktaran: Selma Şekercioğlu, "Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Sırbistan", içinde Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar (der.), *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi*, Ankara: Sentez Yayınları, 2015, s. 570-571. Ayrıca bkz. Government of the Republic of Serbia Integration Office, <http://www.mei.gov.rs/eng/>.

²²⁷ Selma Şekercioğlu, "Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Sırbistan", içinde Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar (der.), *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi*, Ankara: Sentez Yayınları, 2015, s. 561.

²²⁸ A.g.m., s. 561.

anlamda, Sırbistan'ın kısa sürede epey olumlu mesafe kat ettiğini belirtmekle birlikte, yolsuzluk ve hukuk reformunda daha somut adımlar atması gerektiğini belirtmiştir.²²⁹

Komisyondun kararını etkileyen hususlardan biri de, 2006 yılının Ekim ayında, hukuki reformları gerçekleştirmek bağlamında, Sırbistan'da yeni bir anayasanın kabul edilmesi olmuştur. Miloseviç döneminin eski anayasası yürürlükten kaldırılmış, daha demokratik ve ilerleyen dönemdeki hukuki reformların altını daha güçlü doldurabilecek bir anayasa kabul edilmiştir.²³⁰

Aralık 2006'da, yapılan Avrupa Birliği Konseyi toplantısında Batı Balkanlar'ın Avrupa Birliği ile uyumuna önem verildiği vurgulanmıştır. Birliğin genişlemesine dair koşulluluk, iletişim, bütünleşme ve temel değerler üzerinden prensiplerin gözden geçirilmesi üzerinde durulmuştur. Sırbistan'ın gelişim süreci, Kopenhag Kriterleri, İşbirliği ve Ortaklık Anlaşmaları bağlamında yakından takip edilecek ve Birlik ile Sırbistan'ın arasındaki ortaklığın sürmesi sağlanacaktır.²³¹

2006 ile 2008 yılları arasında ilişkilerde görece bir durgunluk ve yavaşlama olduğu söylenebilir. İşbirliği ve Ortaklık Anlaşmaları'nın siyasi koşulluluk kapsamındaki temel konulardan biri olan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile yapılacak işbirliğiyle koşut ilerlemesi gerekirken bu dönemde siyasi sorunlar nedeniyle ekonomik ve teknik işbirliği de yavaşlamıştır. Bu ara dönemin en temel sorunlarından biri de Sırbistan açısından kronik bir mesele haline gelmiş olan Kosova sorunudur. Avrupa Birliği üye ülkeleri, bu sorunda Sırbistan'a alınacak tavra dair kendi aralarında anlaşmazlık yaşamışlardır. Ancak, 2008 yılına gelindiğinde bu sorun aşılmış ve ilişkiler yeniden eski hızına kavuşmuştur. Özellikle 2009 yılında

²²⁹ Avrupa Komisyonu, "Commission Opinion on Serbia's Application for Membership of the European Union COM (2011) 668 Final", Brüksel, 2011, s. 6-8.

²³⁰ Selma Şekercioğlu, "Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Sırbistan", içinde Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar (der.), *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi*, Ankara: Sentez Yayınları, 2015, s. 566.

²³¹ A.g.m., s. 568.

Avrupa Birliği tarafından verilen vize serbestisi, ilişkilerin ilerlemesi ve reformların devam etmesi neticesinde Sırbistan'a verilmiş önemli bir ayrıcalıktır.²³²

Eski Yugoslavya'nın dağılma süreci boyunca yaşanan çatışma ve savaşlardan sorumlu tutulan Sırbistan yönetimi, çatışmalar sona erdiği halde savaş suçlularını iade etmek konusunda yeterli düzeyde uyumluluk göstermediği gerekçesiyle Avrupa Birliği tarafından sürekli olarak eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, zaman zaman ilişkilerin duraklamasına ve kesintiye uğramasına neden olmuştur. Ancak yine de hem Birlik hem de Sırbistan bu küçük çaplı krizleri aşarak sürecin devam etmesine yönelik irade göstermişlerdir.

Özellikle 2011 yılında, Srebrenitsa ve Krajina katliamlarından sorumlu tutulan Ratko Mladic ile Goran Hadzic'in yakalanmaları ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne gönderilmeleriyle birlikte, siyasi koşulluluğu gerçekleştirmek anlamında Sırbistan büyük bir mesafe kat etmiştir.²³³ Böylece, Sırbistan'ın üyeliğine dair önündeki en büyük engellerden biri ortadan kalkmıştır.

Bu gelişmenin ardından Avrupa Komisyonu aynı yıl, Sırbistan'ın üyelik müzakerelerin başlaması ve aday ülke statüsü verilmesine dair bir tavsiye kararı yayınlamıştır. Ayrıca, ikinci önemli siyasi koşul olarak, Kosova ile ilişkilerini normalleştirmesi ve aralarındaki diyalogu geliştirmesini ortaya koymuştur. Nitekim, ülke içinde bu meseleye tereddütle yaklaşan bazı kesimler olsa da, Sırbistan ve Kosova, 2012 yılında Belgrad - Priştine diyalogu ile bölgesel temsil ve sınır yönetimi meselelerinde uzlaşmaya vararak ilişkilerde olumlu adımlar atmışlardır. Bunun üzerine Birlik, Sırbistan'ı 1 Mart 2012'de aday ülke olarak ilan etmiştir.²³⁴

2012 yılının başlarında hareket kazanan Belgrad - Priştine diyalogu, Avrupa Birliği'nin de olumlu desteklemesi ve arabuluculuğu sayesinde aynı yılın Ekim ayında başbakan düzeyine ulaşmıştır. Ayrıca, 2012'de yapılan parlamento seçimleri ve yerel seçimler adil bir ortamda gerçekleşmiştir. Bu yılın başında, 2012-2014 mali programın

²³² A.g.m., s. 569.

²³³ Ekrem Yaşar Akçay, "Sırbistan'ın AB Serüveni", *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı: 1, Haziran 2016, s. 76.

²³⁴ İKV, *Batu Balkanlar AB Yolunda*, Aralık 2013, s. 38-39.

büyümesi, yine Birlik tarafından olumlu biçimde karşılanmıştır. 27-28 Haziran 2013 tarihinde yapılan Avrupa Birliği Liderler Zirvesi'nde Sırbistan ile katılım müzakerelerinin başlaması kararı alınmış ve 2013 yılı Sırbistan açısından tarihi bir dönemecin başlangıcı olmuştur.²³⁵

Avrupa Komisyonu, 16 Ekim 2013 tarihinde açıkladığı “2013 Yılı Sırbistan İlerleme Raporu”nda, Sırbistan’ın siyasi kriterleri yerine getirmeye devam ettiğini belirtmiş ve Kosova ile sürdürülen olumlu ilişkilerin artarak sürdürülmesine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte Komisyon, Sırbistan’ın yargı reformu, yolsuzlukla mücadele, basın özgürlüğü, ayrımcılıkla mücadele, azınlıkların korunması ve iş ortamı gibi konularda reformları süratlendirmesi gerektiğini yeniden vurgulamıştır.²³⁶

Bütün bu gelişmeler ışığında, Yunanistan’ın AB Konseyi Dönem Başkanlığı yaptığı 21 Ocak 2014 tarihinde Sırbistan ile üyelik müzakerelerinin resmi olarak başlaması kararı alınmıştır. Müzakerelerde öncelikli olarak yargı, adalet, temel haklar ve özgürlükler ve güvenlik konularını kapsayan 23. ve 24. başlıklar açılmıştır. Ayrıca, Kosova ile diyalogun artarak geliştirilmesi, ilişkilerin normalleştirilmesi hususu yine 35. Fasıl kapsamında yakından takip edilen başlıklardan biri olmuştur.²³⁷

2015 yılının Ağustos ayına gelindiğinde, Avrupa Birliği’nin arabuluculuğunda sürdürülen Belgrad - Priştine diyalogunda yeni olumlu gelişmeler ortaya çıkmıştır. Sırbistan ve Kosova arasında enerji, telekom ve Mitrovica Köprüsü’nde serbest dolaşım konularında anlaşmalar imzalanmıştır. Ayrıca, Kosova’nın kuzeyinde Sırp Belediyeler Birliği kurulmasına da yine bu görüşmelerin sonucunda karar verilmiştir. Böylece, 14 Aralık 2015’te, Brüksel’de toplanan İkinci Katılım Konferansı’nda, Mali Kontrol ve Diğer Konular başlıklı fasılların müzakereye açılması kararlaştırılmıştır. Kosova ile normalleşme sürecine ayrılan Diğer Konular başlıklı fasıl da yine bu toplantıda önemi vurgulanan bir başlık olmuştur. Bununla birlikte, öncelikli fasıllar olarak tayin edilen Yargı ve Temel Haklar ile Adalet, Özgürlük ve Güvenlik fasıllarının müzakereye

²³⁵ Uğur Özgöker ve Güney Ferhat Batı, *AB’nin Doğu Sınırı Balkanlar*, İstanbul: Derin Yayınları, 2016, s. 106-107.

²³⁶ İKV, 2018, Erişim: 24 Şubat 2019; https://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=282.

²³⁷ A.g.m.

açılması, Hırvatistan'ın muhalefeti nedeniyle bir süre aksamıştır.²³⁸ Ancak 18 Temmuz 2016 tarihinde Hırvatistan'ın vetosunu kaldırmasıyla söz konusu fasıllarda müzakere süreçleri yeniden başlayabilmiştir.

2016 Yılı İlerleme Raporu'nda, hukukun üstünlüğüne dair 23 ve 24 numaralı iki önemli fasılla birlikte Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesine dair 35. fasıl da dahil olmak üzere dört fasılın müzakereye açılması Komisyon tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca, hükümetin ekonomide kaydettiği ilerleme, mülteci krizinin ele alınması konusundaki çabaları ve bölgesel işbirliği konusundaki rolü de yine raporda olumlu biçimde ön plana çıkarılan hususlar olarak yer almıştır. Fakat bu olumlu gelişmelerle birlikte, Kosova ile varılan anlaşmaların uygulanması meselesi, hukukun üstünlüğü ve Rusya ile yakın ilişkiler eleştiri konusu olmuştur.

22 Kasım 2017 tarihinde Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından sonuçlandırılan davada, Sırp General Ratko Mladić soykırımdan, insanlığa karşı suç işlemekten ve Srebrenitsa Katliamı'ndan suçlu bulunmuş ve müebbet hapse mahkûm edilmiştir.²³⁹ Bu karar karşısında, her ne kadar Belgrad yönetimi ve Sırp milliyetçiler bir tepki vermiş olsalar da, bu tepki son derece cılız düzeyde kalmıştır. Üstelik, Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksander Vučić, mahkeme kararının beklentiler doğrultusunda olduğunu belirtmiş ve Sırbistan halkının artık geçmişe takılmayıp geleceğe bakması gerektiğini söylemiştir.²⁴⁰ Cumhurbaşkanı Vučić ayrıca, son dönemlerde Srebrenitsa Katliamı'nda yaşamını yitirenlerin anıldığı çeşitli törenlere de katılmıştır.

2018 yılının ortalarına gelindiğinde ise, Avrupa Birliği'nin, 2003 yılında gerçekleştirilen Selanik Zirvesi'nden bu yana on beş yıldır Batı Balkanlar'ı yeniden hatırladığını söylemek mümkündür. 2004 ve 2007 yıllarındaki büyük genişlemenin ardından daha çok kendi iç meseleleri ile uğraşmak durumunda olan Avrupa Birliği, yine bir Balkan ülkesinde, Sofya'da Batı Balkan ülkelerinin liderleriyle bir araya

²³⁸ A.g.m.

²³⁹ BBC Türkçe, “‘Bosna Kasabı’ Ratko Mladić, soykırımdan suçlu bulundu”, 22 Kasım 2017; erişim: 22.02.2019; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42079598>.

²⁴⁰ Ahmet Bağçeci, “AB'nin Geleceğine Dair Tartışmalar ve Brüksel'in ‘Batı Balkan’ Politikası”, Dünya Bülteni; Erişim: 23.02.2019; <https://www.dunyabulteni.net/dubam-avrupa/abnin-gelecegine-dair-tartismalar-ve-brukselin-bati-balkan-h426522.html>.

gelmiştir. 17 Mayıs 2018 tarihinde düzenlenen Sofya Zirvesi'nde, Avrupa Komisyonu genişleme politikası kapsamındaki ülkeler tarafından beklenen ve toplantıdan bir ay önce açıklanan Genişleme Stratejisi ve Genişleme Paketi'ni ele almışlardır. Bu toplantıdan, Batı Balkan ülkeleri ve özellikle Sırbistan için net bir olumlu mesaj çıkmasa dahi, hem Sırbistan'ın Avrupa Birliği üyeliği açısından hem de Birliğin bölgeye dair siyaseti açısından olumlu ve birtakım konuları hatırlatması yönünden önemli bir toplantı olmuştur.

Özellikle geçtiğimiz on yıl içinde karşısına çıkan borç krizi, mülteci sorunu ve Brexit gibi meseleler nedeniyle, Birlik daha çok kendi içindeki sorunları çözmeye odaklanmıştı. Dolayısıyla, son genişlemeden bu yana geçen bu süre zarfından genişleme politikası anlamında bir adım atmamaktaydı. Özellikle Suriye'de yaşanan savaş ve buradan gelen mültecilerin Avrupa Birliği'ne giriş yaparken daha çok Batı Balkanlar'ı kullanmaları, bu bölgenin Avrupa Birliği güvenliği açısından ne derece önem arz ettiğini bir kez daha ortaya koymuş oldu. Dahası, on yıl öncesine kadar Avrupa Birliği bu bölgede "dönüştürücü bir güç" olarak algılanmaktaydı. Ancak geçen yıllar içinde Birliğin kendi sorunları ile uğraşması, Batı Balkanlar'ı ihmal etmesine neden olmuştur.²⁴¹ Yine bu son dönemde, söz konusu güç boşluğunu değerlendiren Rusya ve Çin gibi aktörler, bölgede nüfuzlarını artırmaya başlamışlardır. Üstelik, bölgedeki aşırı milliyetçi söylemin zaman zaman yükselişe geçmesi; Kosova ve Sırbistan arasındaki gerginliğin halen devam etmesi;²⁴² hukuk, adalet, demokrasi alanında yapılan reformların yavaşlaması; yolsuzluğun tümüyle ortadan kaldırılmasında yaşanan sorunlar Birliğin Batı Balkanlarla temasının azalmasının diğer sonuçları olarak ele alınabilir.

Avrupa Komisyonu, 2018 yılının Şubat ayında kamuoyuna sunduğu Batı Balkanlar Stratejisi'nde,²⁴³ Avrupa Birliği katılım müzakereleri konusunda en önde gördüğü iki ülke olarak, Sırbistan ve Karadağ'ı açıklamıştır. Komisyona göre, bu iki

²⁴¹ Yeliz Şahin, "2018 Genişleme Paketi'nde Batı Balkanların AB Karnesi ve Sofya Zirvesi", İktisadi Kalkınma Vakfı, Mayıs 2018, s. 1-2; erişim: 24 Şubat 2019; https://www.ikv.org.tr/images/files/AB_Balkan_Sofya_Zirvesi_degerlendirme_211.pdf.

²⁴² A.g.m., s. 2.

²⁴³ Avrupa Komisyonu, "A Credible Enlargement Perspective for and Enhanced EU Engagement with the Western Balkans", 6 Şubat 2018; erişim: 24.02.2019; https://eeas.europa.eu/regions/western-balkans/39711/credible-enlargement-perspective-and-enhanced-eu-engagement-western-balkans_en.

ülke 2025 yılında üyelik konusunda belli bir perspektif ortaya koymaktadır. Ancak elbette bu tarih, üyelik için kesin bir tarih değildir. Komisyon verilen bu tarihin Birlik için bir kesinlik arz etmediğini de böylece vurgulamıştır.

Son zamanlarda yolsuzluk, örgütlü suçlar, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü, yargı bağımsızlığı gibi başlıklarda yapılan iyileştirmeler istenen düzeyde olmamaktadır. Ayrıca, Kosova ile olan ilişkilerin normalleştirilmesi ve aralarındaki diyalogun artarak devam etmesi de yine Komisyonun 2025 perspektifi açısından Sırbistan için öngördüğü ve olmazsa olmaz kabul ettiği konu başlıklarıdır.²⁴⁴

Sırbistan'ın Avrupa Birliği'ne adaylık serüveninde geline nokta, 2019 yılının Mayıs ayı itibariyle açılan fasıl sayısı 14, geçici olarak kapatılan fasıl sayısı ise 2'dir. 25 Haziran 2018 tarihinde, Sırbistan ile üyelik müzakerelerinde açılan iki fasıl, balıkçılık ile mali ve bütçesel hükümlerdir. Bu yeni başlıkların da açılmasıyla birlikte, Sırbistan Avrupa Entegrasyonu Bakanı Jadranka Joksimović, ülkesinin AB üyelik sürecinde yavaş da olsa değerli adımlar attığını, ilerledikleri bu yoldan memnuniyet duyduklarını belirtmiştir.²⁴⁵Bugünden bakıldığında, Sırbistan'ın Avrupa Birliği serüveninde açılan ve geçici olarak kapatılan fasılları, Haziran 2018 tarihinde aşağıdaki şekildedir.²⁴⁶

a. Açılan Fasıllar

- 32. Mali Kontrol (14 Aralık 2015)
- 35. Diğer Konular – Madde 1: Sırbistan ile Kosova arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi (14 Aralık 2015)
- 23. Yargı ve Temel Haklar (18 Temmuz 2016)
- 24. Adalet, Özgürlük ve Güvenlik (18 Temmuz 2016)

²⁴⁴ Yeliz Şahin, “2018 Genişleme Paketi'nde Batı Balkanların AB Karnesi ve Sofya Zirvesi”, İktisadi Kalkınma Vakfı, Mayıs 2018, s. 7-8.

²⁴⁵ NTV, “Karadağ ile Sırbistan AB yolunda yeni fasıllar açtı”, 25.06.2018. Erişim: 2 Nisan 2019; <https://www.ntv.com.tr/dunya/karadag-ile-sirbistan-ab-yolunda-yeni-fasillar-acti,asKoT20Bfk6c8KRGH1ixtA>.

²⁴⁶ İKV, 2018, Erişim: 24 Şubat 2019; https://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=282. Ayrıca bkz. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/index_en.

- 5. Kamu Alımları (13 Aralık 2016)
- 25. Bilim ve Araştırma (13 Aralık 2016)
- 20. İşletme ve Sanayi Politikası (27 Şubat 2017)
- 26. Eğitim ve Kültür (27 Şubat 2017)
- 7. Fikri Mülkiyet Hukuku (20 Haziran 2017)
- 29. Gümrük Birliği (20 Haziran 2017)
- 6. Şirketler Hukuku (11 Aralık 2017)
- 30. Dış İlişkiler (11 Aralık 2017)
- 13. Balıkçılık (25 Haziran 2018)
- 33. Mali ve Bütçesel Hükümler (25 Haziran 2018)

b. Geçici Kapatılan Fasıllar

- 25. Bilim ve Araştırma (13 Aralık 2016)
- 26. Eğitim ve Kültür (27 Şubat 2017)

Avrupa Komisyonu Başkanı Jean Claude Juncker, 2017 yılının sonunda Brüksel’de yaptığı açıklamada, 2025 yılından önce Sırbistan ve Karadağ’ın Avrupa Birliği üyesi olacağına inandığını belirtmiş, ayrıca, Avrupa Birliği’nin Balkanlar’daki istikrarı sağlamak adına çalışmalarına devam edeceğini vurgulamıştır.²⁴⁷ Bugün

²⁴⁷ Deutsche Welle Türkçe, “Juncker: Sırbistan ve Karadağ 2025’ten önce AB üyesi” 09.11.2017. Erişim: 3 Nisan 2019; <https://www.dw.com/tr/juncker-s%C4%B1rbistan-ve-karada%C4%9F-2025ten-%C3%B6nce-ab-%C3%BCyesi/a-41308501>.

itibariyle 28 üyesi bulunan Avrupa Birliği'ne son katılım 2013 yılında Hırvatistan'ın üyeliğiyle gerçekleşmiştir. Hem Birliğin finans meseleleri hem de güncel mülteci sorunu nedeniyle bulunduğumuz birkaç yıl içinde yeni bir üyelik öngörölmemektedir.

SONUÇ

1990'lı yıllardan başlayarak, birçok uluslararası kuruluşun tanımlama açısından Balkan coğrafyasını iki alt bölgeye ayırdığını söylemek mümkündür. Bu ikili ayrım; Bosna-Hersek, Arnavutluk, Kosova, Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ ve Makedonya ülkeleri Batı Balkanlar olarak tarif edilmektedir. Arnavutluk dışındaki diğer bütün Batı Balkan ülkeleri aynı zamanda eski Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerdir. Diğer yandan, Bulgaristan ve Romanya'dan oluşan bölgeye ise Doğu Balkanlar denilmektedir.

Avrupa Birliği üyeliği açısından Doğu Balkan ülkeleri daha avantajlı durumda olmuşlar ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin üzerinden çok fazla zaman geçmeden Birliğe üye olabilmişlerdir. Ancak Batı Balkan ülkelerine baktığımızda aynı düzeyde bir Avrupalılaşıma veya Birliğe üyelikten söz etmek mümkün değildir. Bugün de, Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsüne sahip olan, ancak tam üyelik konusunda halen daha net bir tarih verilmeyen beş ülkeden dördü, Batı Balkanlar coğrafyasında yer almaktadır. Bu ülkeler; Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk'tur. Diğer iki Batı Balkan ülkesi olan Kosova ve Bosna-Hersek ise henüz potansiyel aday ülke konumundadırlar.

Sırbistan'ın Avrupa Birliği'ne üye olması, hem Avrupa Birliği hem de Sırbistan açısından birtakım kazanımları beraberinde getirecek bir durumdur. Avrupa Birliği açısından baktığımızda, bölgeye odaklanmak konusunda Sırbistan'ın önemi elbette öncelikle bölgenin coğrafi anlamda stratejik bir önem arz etmesinden ileri gelmektedir. Sırbistan açısından bakıldığında ise, en genel anlamıyla ekonomik kalkınmanın iyileştirilmesi, ülkenin hukuk, adalet ve özgürlükler konusundaki gelişmesini tamamlanması açısından Birliğe üyelik önemli motivasyonlardan biridir.

Sırbistan'da tarihsel anlamda ortaya çıkan sorunlar, elbette yalnızca insani meseleleri ortaya çıkarmamıştır. Savaş yaşanan coğrafyalarda görüldüğü üzere, kalıcı barışın sağlanmasının ardından öncelikli olarak ekonomik sıkıntıların su yüzüne çıktığı bilinmektedir. Sırbistan, Avrupa Birliği üyelik başvurusu yaptığı 2009 yılına değin, ekonomik, sosyal birçok sorunla mücadele etmiştir. Üyelik başvurusu yapılanaya kadar, bölgede Avrupa Birliği'nin etkisi ve nüfuzu görece daha fazla olmuştur. Ancak 2004 ve

2007 yılında yaşanan büyük genişlemelerden sonra Birlik daha çok kendi sorunları ile meşgul olmaya, kendi yapısal meselelerine dönmeye başlamıştır. Bu durum da, 2018 yılına gelene kadar Batı Balkanlar'da kendi nüfuz alanının gitgide azalmasına neden olmuştur. 2018 yılında yapılan Sofya Zirvesi ile birlikte, Birlik on beş yıllık bir aranın ardından bölge ülkelerinin liderleriyle bir araya gelmiş ve Batı Balkanlar'daki stratejilerini yeniden gözden geçirme fırsatı bulmuştur. Yine, son dönemdeki güç boşluğu nedeniyle Batı Balkanlarla iletişime geçen iki büyük güç Rusya ve Çin olmuştur.

Avrupa Birliği, Batı Balkanlar'da yer alan aday veya potansiyel aday ülkeler için genelde ülkelerin kendi sorunlarına has birtakım siyasi koşulluluklar öne sürmeyi tercih etmiştir. Bu bölgede, Kopenhag Kriterleri ana hatlarıyla uygulanmasıyla birlikte, Batı Balkan ülkeleri için asıl kriterler, kendilerine has bu sorunları aşmalarına yönelik olmuştur. Bu da, bölge ülkelerindeki istikrarsızlığı gidermek ve kronikleşmiş birtakım sorunları çözmek anlamında olumlu gelişmelere neden olmuştur.

Sırbistan özelinde ele alındığında, siyasi koşulluluğu birkaç başlık altında toplanabilir. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

- Bosna ve Kosova savaşlarında savaş suçu işleyen Sırp komutanların Lahey'e teslim edilmesi.
- İfade özgürlüğü, yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele gibi ülkeye dair temel sorunların aşılması.
- Kosova ile diyalog sürecinin sürekli tutulması ve normalleşmenin hızlandırılması.

Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile ilişkilerini yürütürken, ülke yönetiminden talep edilen siyasi koşullar ana hatlarıyla bu üç mesele üzerinden ilerlemiştir. Bu şartlardan ilkinin, başlarda sık sık göz ardı eden Sırbistan; Bosna Hersek, Hırvatistan ve Kosova'da savaş suçu işleyen Sırp'ları, 2000 yılından itibaren Lahey'e göndermiştir. Arada bir Sırbistan tarafından sekteye uğratılan bu süreç, özellikle Mayıs 2011'de Srebrenitsa Katliamı'ndan sorumlu tutulan Ratko Mladic, Temmuz 2011'de ise Hırvatistan'daki

Krajina bölgesindeki katliamlardan sorumlu tutulan Goran Hodzic'in yakalanması ve Lahey'e sevk edilmesiyle büyük bir ivme kazanmıştır. Bu yıldan itibaren, aranan son savaş suçluları da yakalanıp teslim edilmiş ve bu mesele Avrupa Birliği'nin gündeminden çıkmıştır.

Avrupa Birliği ile ilişkilerde bu şartın ardından en fazla sorun teşkil eden şart Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesidir. Dönem dönem iki ülke arasındaki diyalogun gelişip güçlendiği görülmesine rağmen, tam anlamıyla bir normalleşme bugün dahi yeterince sağlanamamıştır. Bu durumun Sırbistan açısından temel nedeni ülkede halen, zayıf da olsa, radikal bir milliyetçi siyasi kanadın bulunmasıdır. Kimi zamanlarda, devlet başkanı düzeyinde iyimser mesajlar verilse bile, özellikle Avrupa Birliği'nin kendi meseleleriyle uğraşmak üzere içine döndüğü son on-on beş yıllık süreçte Birliğin reformları motive etme gücü epeyce düşmüştür. Siyasi anlamda belirsizliklere çok açık bir coğrafya olan Batı Balkanlar'da Avrupa'nın bu temassızlığı bir kez daha bölgeyi güç boşluğu ile baş başa bırakmıştır. Bugün, Sırbistan müzakerelere başlamış ve belli noktalarda yol almışken, Kosova ile ilişkilerin normalleşmesi meselesi hâlâ Avrupa Komisyonu'nun ilk sıradaki siyasi koşul maddesi durumundadır. İlerleyen zaman içinde, Kosova ile ilişkilerin normalleşmesi hem Sırbistan'a hem de bölgedeki bütün ülkelere olumlu biçimde yansiyacaktır.

Bunun yanında Sırbistan, adalet ve yargı alanındaki sorunlar ve yolsuzluk gibi meseleleri çözmek adına önemli bir yol kat etmiştir. Yine ekonomik açıdan bakıldığında da hem istihdam seviyesi hem işsizlik hem de enflasyon düzeyi olarak zaman içinde anlamlı bir gelişme yaşanmıştır. Tabii burada Avrupa Birliği'nin ülke ekonomisini desteklemek adına verdiği fonları da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Avrupa Birliği, Sırbistan'ın sosyal ve ekonomik gelişmesine ciddi katkı sunmuştur. İhracata dayalı bir büyüme stratejisi benimseyen Sırbistan'ın Birliğe tam üyeliği, ülkeyi yabancı yatırımlar için daha cazip hale getirecektir. Diğer taraftan Avrupa Birliği, halihazırda Sırbistan'ın en önemli ticari ortaklarından biridir, bu durum da Sırbistan'ın üyeliğini Avrupa Birliği nezdinde önemli kılmaktadır.

Ayrıca Avrupa Birliği, bulunduğu coğrafya itibariyle Sırbistan'ı son derece stratejik bir ortak olarak görmektedir. Bölgedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların

giderilmesi, insan hakları, ifade özgürlüğü, serbest piyasa ekonomisinin daha güçlü hale getirilmesi gibi temel sorunlarını süratle çözmeyi başaran bir Sırbistan, hem Avrupa Birliği açısından hem de diğer Avrupa Birliği üyesi ülkeler açısından vazgeçilmez bir konuma erişecektir.

Sonuç olarak, Avrupalılaşıma sürecinde, siyasi koşulluluk mekanizmasının her bir aday ülke için ayrı ayrı işletilmesi, ülkelerin kendine has sorunlarına odaklanmayı gerektirmiştir. Avrupa Birliği, adaylık yolunda ilerleme iradesini gösteren ülkelere öne sürdüğü siyasi koşullarla, ülkelerin Avrupalılaşması yönünde adımlar atmasını amaçlamaktadır. Tezde, siyasi koşulluluk mekanizmasının işletilmesinin Birliğe aday ülkeler açısından sonuçları kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Bu anlamıyla, Batı Balkan ülkelerinden Sırbistan'ın Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde siyasi koşulluluk mekanizmasının hem adaylığı onaylanana kadar ve hem de müzakereler boyunca nasıl kullanıldığı tartışılmış ve siyasi koşulluluk mekanizmasının Sırbistan'ın üyelik sürecini olumlu biçimde etkilediği argüman olarak ileri sürülmüştür. Birliğin siyasi koşulluluk mekanizması, hem adaylık statüsünü kazanması hem de müzakerelerin yürütülmesi için en temel şart olarak ortaya koyulması yakın tarihinde birçok olumsuzluklar yaşamış olan Sırbistan'ın normalleşmesine katkı sunmuştur. Bu normalleşme, siyasi, ekonomik ve hukuki alanlarda olduğu gibi; yolsuzlukla mücadele, ifade özgürlüğü, yargı bağımsızlığı gibi alanlarda yaşanan sorunları da aşmak yönünde ülke siyasetine katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Balkır, Canan ve Diğdem Soyaltın, *Avrupalılaşma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Cowles, Maria Green, Thomas Risse ve James Caporaso (der.), *Europeanization and Domestic Change: Transforming Europe*, Londra: Cornell University Press, 2001.
- Çakmak, Haydar, *Avrupa Güvenliği*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Daltrop, Anne, *Politics and the European Community*, Londra: Longman, 1986.
- Davies, Norman, *Europe: A History*, Londra: Pimlico, 1997.
- Fierro, Elena, *The EU's Approach to Human Rights Conditionality in Practice*, The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2003.
- Grabbe, Heather, *The EU's Transformative Power Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*, Hampshire ve New York: Palgra ve Macmillan, 2006.
- Günuğur, Haluk, *Avrupa Birliği*, Ankara, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Bilim Serisi – 3, 2007.
- Gürkaynak, Muharrem, *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Ankara: Asil Yayınları, 2004.
- Henderson, William Otto, *The Rise of German Industrial Power, 1834-1914*, California: University of California Press, 1975.
- Karluk, Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Beta Yayınları, 2007.
- Kavalalı, Murat, *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri*, Ankara: DPT Müsteşarlığı, 2005.
- Kenar, Nesrin, *Yugoslavya – Bir Dönemin Perde Arkası: Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2005.
- Mcgowan, L. ve D. Phinnemore, *A Dictionary of the European Union*, New York: Routledge, 2015.
- Olsen, Johan P. ve James G. March, *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*, New York: Free Press, 1989.
- Ozankaya, Özer, *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980.

- Özgöker, Uğur ve Güney Ferhat Batı, *AB'nin Doğu Sınırı Balkanlar*, İstanbul: Derin Yayınları, 2016.
- Padgett, S., W. E. Paterson ve G. Smith, *Developments in German Politics 3*, New York: Palgra ve Macmillan, 2003.
- Power, Samantha, *A Problem From Hell: America and the Age of Genocide*, New York: Basic Books, 2002.
- Shore, Cris, *Building Europe: Cultural Politics of European Integration*, Routledge, New York, 2000.
- Smith, Karen, *European Union Foreign Policy in a Changing World*, Cambridge: Polity Press, 2008.
- Türk Dil Kurumu, *İktisat Terimleri Sözlüğü*, Anlara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- Ülger, İrfan Kaya, *Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme*, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2002.
- Ülger, İrfan Kaya, *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.
- Akalın, Cüneyt, “Monnet’in Gölgesindeki Avrupa’dan Türkiye’ye: Liberalizm – Milliyetçilik Kavgası”, *Avrupa Birliği Dersleri: Ekonomi – Politika – Teknoloji*, (der.) İrfan Kalaycı, Ankara: Nobel Yayınları, 2006.
- Akdemir, Erhan, “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi”, *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, (der.) Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014.
- Bideleux, R., “‘Europeanisation’ and the Limits to Democratisation in East-Central Europe”, (der.) G. Pridham ve A. Agh, *Prospects for Democratic Consolidation in East-Central Europe*, Manchester: Manchester University Press, 2001, s. 25-54.
- Börzel, Tanja A. ve Thomas Risse, “Conceptualizing the Domestic Impact of Europe”, (der.) Kevin Featherstone ve Claduo M. Radaelli, *The Politics of Europeanisation*, Oxford University Press, 2003.
- Cowles, M. ve T. Risse, “Transforming Europe: Conclusion”, *Europeanization and Domestic Change: Transforming Europe*, Londra ve New York: Cornell University Press, 2001.

Makaleler

- Adamson, Kevin ve Dejan Jovič, “The Macedonian – Albanian Political Frontier: The Re-articulation of Post-Yugoslav Political Identities”, *Nations and Nationalism*, Vol. 10, No. 3, 2004.
- Afşar, Önder A., “Rasyonel Kurumsalcılık ve Sosyolojik Kurumsalcılık Açısından Avrupalılaştırma Yaklaşımı”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17 / 30. Yıl Özel Sayısı, 2017, s. 79.
- Akçay, Ekrem Yaşar, “Sırbistan’ın AB Serüveni”, *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı: 1, Haziran 2016, s. 73-80.
- Anastasakis, Othon, “The EU’s Political Conditionality in the Western Balkans: Towards a More Pragmatic Approach”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 8, No. 4, 2008.
- Arabacı, Ahmet, “Avrupa Birliği’nde Çıkar Temsilinin Gelişimi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 5, Sayı: 17, Bahar 2008, s. 73-103.
- Ayhan, Halis, “Kosova’nın Bağımsızlığı Sürecinde Uluslararası Güçlerin ve Türkiye’nin Tutumu”, *Avrasya Etütleri*, 33/2008-1, s. 113-134.
- Bağçeci, Ahmet, “AB’nin Geleceğine Dair Tartışmalar ve Brüksel’in ‘Batı Balkan’ Politikası”, *Dünya Bülteni*. Erişim: 23 Şubat 2019; <https://www.dunyabulteni.net/dubam-avrupa/abnin-gelecegine-dair-tartismalar-ve-brukselin-bati-balkan-h426522.html>.
- Beyme, Klausvon, “Regime Transition and Recruitment of Elites in Eastern Europe”, *Governance*, Vol. 6, No. 3, Temmuz 1993.
- Bickerton, Christopher J., “Functionality in EU Foreign Policy: Towards a New Research Agenda?”, *Journal of European Integration*, Vol. 32 Issue. 2, 2010, s. 213-227.
- Bohnet, Henri ve Johannes Gold, “Serbia and Kosovo: Status, Disputes and EU Membership”, 2016; Erişim: 17 Mart 2019; https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=918f185f-308e-6157-123d-5de2c89ae0b8&groupId=252038.
- Boose, Lynda E., “Crossing the River Drana: Bosnian Rape Camps, Turkish Impliment, and Serb Cultural Memory”, *Signs*, Vol. 28, No. 1, Gender and Cultural Memory, Sonbahar 2002.
- Bölükbaşı, Tolga, Ebru H. Ertugal ve Saime Özçürümez, “Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye’yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaştırma Araştırma Programını Türkiye Özelinde Yeniden Düşünmek”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 8, Sayı: 30, 2011.

- Börzel, Tanja A., “Towards Convergence in Europe Institutional Adaptation to Europeanisation in Germany and Spain”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 37, No. 4, 1999.
- Börzel, Tanja ve Thomas Risse, “When Europe His Home: Europeanization and Domestic Change”, *European Integration Online Papers*, Vol: 4 No: 15, 2000.
- Cowles, M., T. Risse ve J. Caporaso, “Europeanization and Domestic Change: Introduction”, *Europeanization and Domestic Change: Transforming Europe*, Londra ve New York: Cornell University Press, 2001.
- Cowles, Maria Green, “Non-State Actors and False Dichotomies: Reviewing IR/IPE Approaches to European Integration”, *Journal of European Public Policy*, Vol: 10, No: 1, Şubat 2003.
- Crawford, Gordon, “Human Rights and Democracy in EU Development Co-operation: Towards Fair and Equal Treatment”, *European Union Development Policy*, (der.) Marjorie Lister, New York: St. Martin’s Press, 1998.
- Crawford, Gordon, “Promoting Democratic Governance in the South”, *The European Journal of Development Research*, C. 12, No. 1, Haziran 2000.
- Crnobrnja, Mihailo vd., “Relations Between Serbia and the European Union, Institute of Faculty for Economics, *Finance and Administration*, Research Papers, No. 2, 2008.
- Çiftçi, Kemal, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: ‘Rıza’ya Dayalı ‘Hegemonya’dan ‘İmparatorluk’ Düzenine”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10, 2009.
- Dedeoğlu, Beril, “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci II: Avrupa Birliği’nin Yakın Geçmişi”, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, (der.) Beril Dedeoğlu, İstanbul: Boyut Yayınları, 2003.
- Demirtaş, Birgül, “AB’nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar’da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarılamayanlar”, içinde Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay, Çağrı Erhan (der.), *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri – Ataum 30. Yıl Armağanı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Djilas, Aleksa, “Yugoslavia Since the Death of Tito”, *The Political Quarterly*, Vol. 52, Issue 2, Nisan 1981.
- Erhan, Çağrı, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1996, Cilt: 51, Sayı: 1-4, s. 275-288.
- Field, Heather, “Awkwardstates: EU Enlargement and Slovakia, Croatia and Serbia”, *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 1, Issue 1, s. 123-146.

- Gökçen, Salim, “Balkanlarda Bölgesel Yaklaşım: Avrupa Birliği’nin Balkanlar Politikası”, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Dergisi*, Sayı: 5, 2007, s. 115-132.
- Grabbe, Heather, “Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process”, *The Politics of Europeanization*, (der.) Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaelli, Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Heather Grabbe, *The EU’s Transformative Power: Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*, Palgrave Macmillan, 2006
- Greenberg, Marc L. “The Role of Language in the Creation of Identity: Myths in Linguistics among the Peoples of the Former Yugoslavia”, Faculty International Studies Seminar, University of Kansas, convened by Dr. Terry Widener, Reinvention of Tradition, Nisan 1996, Kansas; Erişim: 19 Şubat 2019; https://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/969/1/yugoslav_myths_96.pdf.
- Guzina, Dejan, “Socialist Serbia’s Narratives: From Yugoslavia to a Greater Serbia”, *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol. 17, Sonbahar 2003, No. 1.
- Günel, Altuğ, “Avrupa Birliği’nin Balkanlar’a Yönelik Politikası”, *Avrupa Birliği’nin Dış İlişkileri* içinde, (der.) Uğur Burç Yıldız, Ankara: Nobel Yayınları, 2015, s. 265-274.
- Hall, Peter A. ve Rosemary C. R. Taylor, “Political Science and the Three New Institutionalisms”, *MPIFG Discussion Paper* 96/6, 1996.
- Hall, Peter ve Rosemary Taylor, “Political Science and the Three New Institutionalisms”, *Political Studies*, Vol: 44, 1996.
- Howell, Kerry E., *Developing Conceptualisations of Europeanization: Synthesising Methodological Approaches*, Queen’s Papers on Europeanization, No 3. S. 8-9, 2004.
- Kaya, Emirhan, “Avrupa Birliği’nin Son Genişlemesi ve Balkan Üyeleri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2016 Cilt: 18, Sayı: 2, s. 213-233.
- Kevin Featherstone, “In the Name of Europe”, K. Featherstone ve C. M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanization* içinde, Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Knill, Christoph ve Dirk Lehmkuhl, “The National Impact of EU Regulatory Policy: Three Europeanization Mechanisms”, *European Journal of Political Research*, 41, 2002.
- Kodaman, Timuçin ve Numan Baş, “Batı Balkanlar’da Avrupalılaştırma ve Avrupalılaştırmayı Sağlayan Siyasal Mekanizmalar”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, 4(1), s. 45-65.

- Ladrech, Robert, "Europeanisation of Domestic Politics and Institutions: the Case of France", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 32, No. 1, 1994.
- Lavenex, Sandra, "A Governance Perspective on the European Neighbourhood Policy: Integration Beyond Conditionality", *Journal of European Public Policy*, Vol. 15, No. 6, 2008.
- Lawton, Thomas C., "Governing the Skies: Conditions for the Europeanisation of Airline Policy", *Journal of Public Policy*, Vol. 19, No. 1, 1999.
- Lendvai, Paul ve Lis Parcell, "Yugoslavia without Yugoslavs: The Roots of the Crisis", *International Affairs*, Vol. 67, No. 2, Nisan 1991.
- Lindkvist, Linde, "Punching Below its Weight? The European Union's Use of Human Rights Conditionality in the Enlargement and the European Neighbourhood Policy", Lund University, 2007; Erişim: 26 Aralık 2018; <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/1321657>.
- Massari, Maurizio, "Do All Roads Lead to Brussels? Analysis of the Different Trjectories of Croatia, Serbia – Montenegro and Bosnia Herzegovina", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 18, No. 2, 2005.
- Mauter, Wendell R., "Churchill and the Unification of Europe", *The Historian*, Volume 61, Issue 1, September 1998, s. 67-84.
- Mjoset, Lars, "Historical Meanings of Europeanisation", *ARENA Working Paper*, No. 24, 1997.
- Morina, Sead, "2000'den Sonra Kosova Sırbistan İlişkileri", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, www.academia.edu; Erişim: 12 Nisan 2019; https://www.academia.edu/3878979/Kosova_S%C4%B1rbistan_%C4%B0li%C5%9Fkileri.
- Mujezinoviç, Mirzet, "Avrupa Birliği'nin Batı Balkan Politikası Çerçevesinde Bosna Hersek ile İlişkileri", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 3, Sayı: 12, 2007.
- Oğultürk, M. Cem, "Kosova'nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 10, S. 19.
- Olsen, Gorm Rye, "Europe and the Promotion of Democracy in Post Cold War Africa: How Serious is Europe and for What Reason?", *African Affairs*, C. 97, No. 388, Haziran 1998.
- Olsen, Johan P., "European Union Politics", *Europeanization* içinde, (der.) Michelle Cini, Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Olsen, Johan P., "The Many Faces of Europeanization", *ARENA Working Paper* 01/2002, Oslo.

- Patel, Kiran Klaus ve Ulrike v. Hirschhausen, "Europeanization in History: An Introduction", *Europeanization in the Twentieth Century: Historical Approaches* içinde, (der.) Martin Conway ve Kiran Klaus Patel, Palgrave Macmillan, 2010.
- Radaelli, Claudio M., "Policy Transfer in the European Union: Institutional Isomorphism as a Source of Legitimacy", *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, Vol: 13, No: 1, 2000.
- Radaelli, Claudio M., "The Europeanisation of Public Policy", K. Featherstone ve C. M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanization*, Oxford, Oxford University Press, 2003, s. 27-56.
- Renner, S. ve F. Trauner, "Creeping EU Membership in South - East Europe: The Dynamics of EU Rule Transfer to the Western Balkans", *Journal of European Integration*, 31(4), 2009, s. 449-465.
- Sağıroğlu, Akın, "Bosna-Hersek ve Sırbistan'da Euroseptisizm: Batı Balkanlarda Avrupa Birliği'ne Bakış", *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi* 2 (1), 2017, s. 20-35.
- Samur, Hakan, "Değişen ve Popülerleşen Bir Kavram Olarak Avrupalılaşma", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, 2008, s. 379-386.
- Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier, "Candidate Countries and Conditionality", *Europeanization New Research Agendas* içinde, (der.) Paolo Graziano ve Maarten P. Vink, Londra ve New York: Palgra ve Macmillan, 2007.
- Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier, "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe", *Journal of European Public Policy*, Vol. 11, No. 4, 2004, s. 661-679.
- Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier, "Theorizing EU Enlargement: Research Focus, Hypotheses, and the State of Research", *Journal of European Public Policy*, Vol: 9, No: 4, Ağustos 2002.
- Schmitter, Philippe C., "The Influence of the International Context upon the Choice of National Institutions and Policies in Neo-Democracies", *The International Dimensions of Democratization Europe and the Americas*, (der.) Laurence Whitehead, Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Schwegmann, Christoph, *The Contact Group and Its Impact On the European Institutional Structure*, The Institute for Security Studies Western European Union, Occasional Papers: 16, Paris, 2000.
- Simma, Bruno, Jo Beatrix Aschenbrenner ve Constanze Schulte, "Human Rights Considerations in the Development Co-operation Activities of the EC", *The EU and Human Rights* içinde, (der.) Phillip Alston, United States, Oxford: Oxford University Press, 1999.

- Stacey, Jeffrey ve Berthold Rittberger, “Dynamics of Formal and Informal Institutionalchange in the EU”, *Journal of European Public Policy*, Vol: 10, No: 6, Aralık 2003.
- Stojic, Marko, “Between Europhobia and Europhilia: Party and Popular Attitudes Towards Membership of the European Union in Serbia and Croatia”, *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 7, Issue 3, Eylül 2006.
- Şekercioğlu, Selma, “Avrupa Birliği’ne Katılım Yolunda Sırbistan”, Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar (der.), *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi*, Ankara: Sentez Yayınları, 2015, s. 541-578.
- Uzgel, İlhan, “Finishing the Unfinished Revolution: The Return of Yugoslavia to Europe”, *Perceptions Journal of International Affairs*, Vol. 4, No. 1, Mart-Mayıs 2001.
- Uzgel, İlhan, “Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”, *SBF Dergisi*, 2 (47), 1992.
- Yazgan, Hatice, “Bir Kavramsal Çerçeve Olarak ‘Avrupalılaştırma’: Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, Cilt: 12 Sayı: 4.
- Yılmaz, E. Sare ve Yücel Uğurlu, “Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2013, s. 81-104.
- Zalewski, Piotr, “Sticks, Carrots and Great Expectations: Human Rights Conditionality and Turkey’s Path Towards Membership of the European Union”, Center for International Relations Report, 2004, s. 4; Erişim: 26 Aralık 2018; <http://csm.org.pl/pl/analizy/category/43-2004?download=379:sticks-carrots-and-great-expectations-human-rights-conditionality-and-turkey-s-path-towards-membership-of-the-european-union-the>.

Tezler

- Arman, Murat Necip, “Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Eylemer, Sedef, “Avrupalılaştırma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Güven, Simay, “Kalkınmada İşbirliğinde Siyasi Koşulluluk: Lome/Cotonou Ortaklığı-Eleştirel Bakış”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Kelly, Judith Green, “Norms and Membership Conditionality: The Role of European Institutions in Ethnic Politics in Latvia, Estonia, Slovakia and Romania”, Doktora Tezi, Massachusetts: Harvard University, 2001.

Köse, Çağrı, “Roma Antlaşması’ndan Cotonou’ya Afrika-Avrupa İlişkileri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

Sancaktar, Caner, “Yugoslavya’da Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Soyaltın, Diğdem, “Avrupalılaşıma ve Türkiye’nin Dönüşüm Süreci”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Svobodova, Eva, “Institutional Conditionality and State Compliance: the Czech and Slovak Accession to NATO and the EU”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Norfolk: Old Dominion University, 2008.

Raporlar, Bildiriler ve Antlaşmalar

“Convention of Association Between the EEC and the Africa and Malagasy States with That Community and Annexed Documents”; erişim; <http://aei.pitt.edu/4221/1/4221.pdf>.

“Resolution of the Council and of the Member States Meeting in the Council on Human Rights, Democracy and Development of 28 November 1991”, http://archive.idea.int/lome/bgr_docs/resolution.html.

“The External Dimension of the EU’s Human Rights Policy: From Rome to Maastricht and Beyond”, COM(95) 567 of 22 November 1995, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1046/j.1468-0386.2003.00198.x>.

Avrupa Komisyonu, “A Credible Enlargement Perspective for and Enhanced EU Engagement with the Western Balkans”, 6 Şubat 2018; Erişim: 12 Mart 2019; https://eeas.europa.eu/regions/western-balkans/39711/credible-enlargement-perspective-and-enhanced-eu-engagement-western-balkans_en.

European Commission, 2016; Erişim: 20.02.2019; http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122530.pdf.

European Parliament Adopts Resolution on Serbia, 2016; https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2016&mm=02&dd=04&nav_id=96935.

Ian Barnes ve Claire Randerson, “Can Conditionality Counter Enlargement Fatigue?”, Uluslararası Avrupa Birliği ve Demokraside Ekonomik İlişkiler Konferansı’nda

Sunulan Bildiri, 11.05.2006, s. 7-8; Erişim: 2 Nisan 2019;
<http://www.imediterranei.eu/wroclaw/BarnesIan.doc>.

İKv, “AB Genişleme Politikası, Aday ve Potansiyel Aday Ülkeler 2018”, Haziran 2018,
Erişim: 24 Şubat 2019; https://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=282.

İKv, *Bati Balkanlar AB Yolunda*, Aralık 2013; Erişim: 20 Mart 2019;
https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/bati_balkanlar_ab_yolunda-web.pdf.

Karluk, Rıdvan, “Avrupa Birliği’nin Balkanlara Genişlemesi: Balkan Ülkelerine Üyelik Perspektifi”, INTOCBEPS II: International Turgut Özal Congress on Business Economics and Political Sciences, 2014.

Radaelli, Claudio M., “Whither Europeanisation? Concept Streching and Substantive Change”, Political Studies Association Annual Conference, Londra, 10-13 Nisan 2000.

Schimmelfennig, Frank, Stefan Engert ve Heiko Knobel, “The Conditions of Conditionality: The Impact of EU on Democracy and Human Rights in European Non-Member States”, workshop için hazırlanan sunum, Enlargement and European Governance, ECPR Joint Session of Workshops, Turin, 22-27 Mart 2002;
<https://pdfs.semanticscholar.org/e11a/95e52ed9b464fe2a757a343088033a1b5784.pdf>.

Serbia 2016 Human Rights Report, 2016; Erişim: 20 Şubat 2019;
<https://rs.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/235/2017/07/Serbia-2016-human-rights-report.pdf>.

Şahin, Yeliz, “2018 Genişleme Paketi’nde Batı Balkanların AB Karnesi ve Sofya Zirvesi”, İktisadi Kalkınma Vakfı, Mayıs 2018;
https://www.ikv.org.tr/images/files/AB_Balkan_Sofya_Zirvesi_degerlendirme_211.pdf.

İnternet Kaynakları

BBC Türkçe, “‘Bosna Kasabı’ Ratko Mladić, soykırımdan suçlu bulundu”, 22 Kasım 2017;
erişim: 22.02.2019; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42079598>.

Gaines, James R., “Interview Of Slobodan Milosevic to *Time Magazine*”, Belgrad, 1995;
Erişim: 2 Nisan 2019; <http://www.slobodan-milosevic.org/int-time95.htm>.

<http://www.tihv.org.tr/wp-content/uploads/2013/11/Kopenhag-Kriterleri.pdf>.

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/index_en.

https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html.

https://www.ab.gov.tr/taiox-hakkinda-genel-bilgi_42118.html.

https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/93135.pdf. Erişim:
1 Aralık 2018.

<https://www.ipa2teknikdestek.com/ipa-ii-temel-belgeler>.

NTV, “Karadağ ile Sırbistan AB yolunda yeni fasıllar açtı”, 25.06.2018. Erişim: 2 Nisan
2019; <https://www.ntv.com.tr/dunya/karadag-ile-sirbistan-ab-yolunda-yeni-fasillar-acti,asKoT20Bfk6c8KRGH1ixtA>.

Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*;

[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GT
S.5c2746a5557213.0494298](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GT.S.5c2746a5557213.0494298).

